

Journal of Life Economics (JLE)

*International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi*

Web: <http://www.jlecon.com>

E-mail: info@jlecon.com

E-ISSN: 2148-4139

Volume / Cilt: 2

Issue / Sayı: 2

April / Nisan 2015

Abstracting / Indexing

Dizin / İndeks

Ulrichweb- Global Serials

German- Journal Database (ZDB)

The Directory of Research Journal Indexing (DRJI)

Scientific Indexing Services (SIS)

Directory of Indexing and Impact Factor (DNIF)

Advanced Science Index

SafetyLit

The Cite Factor

Google Scholar

The Romanian Editorial Platform (SCIPRO)

The DOI System

AcademicKeys

Jour Informatics

JournalTOCs

WILBERT

Directory Directory of Open Access Journal (DOAJ)

Open Academic Journals Index (OAJI)

Arastirmaz

Infobase Index

J-Gate

Research Bible

International Impact Factor Service

Polish Scholarly Bibliography (PBN)

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

CrossRefys

Citeulike

Electronic Journals Library

WorldCat

Journal Index.net

Turkish Journalpark Academic

Journal of Life Economics

*International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi*

Web: <http://www.jlecon.com>

E-mail: info@jlecon.com

E-ISSN: 2148-4139

Volume / Cilt: 2

Issue / Sayı: 2

April / Nisan 2015

Abstracting / Indexing

Dizin / İndeks

<i>Ulrichsweb: Global Serials</i>	Directory Directory of Open Access Journal (DOAJ)
<i>German Journal Database (ZDB)</i>	Open Academic Journals Index (OAJI)
<i>The Directory of Research Journal Indexing (DRJI)</i>	Arastirmax
<i>Scientific Indexing Services (SIS)</i>	Infobase Index
<i>Directory of Indexing and Impact Factor (DIIF)</i>	J-Gate
<i>Advanced Science Index</i>	Research Bible
<i>SafetyLit</i>	International Impact Factor Service
<i>The Cite Factor</i>	Polish Scholarly Bibliography (PBN)
<i>Google Scholar</i>	Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
<i>The Romanian Editorial Platform (SCIPIO)</i>	CrossRefys
<i>The DOI System</i>	Citeulike
<i>AcademicKeys</i>	Electronic Journals Library
<i>Jour Informatics</i>	WorldCat
<i>JournalTOCs</i>	Journal Index.net
<i>WILBERT</i>	Turkish Journalpark Academic

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

Owner

Özge UYSAL ŞAHİN, uysal83@gmail.com

Chief Editör

Turgay BERKSOY, Marmara University, tberksoy@marmara.edu.tr

Associate Editor

Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, mehmetsahin@comu.edu.tr

English Language Editor

Kemal KARAHAHAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, kemal.kk@hotmail.com

Web Editor

Cumali YAŞAR, Çanakkale Onsekiz Mart University, cumali.yasar@gmail.com

Secretaries

Biran YILDIRIM

Sibel AŞAN

Contact / İletişim Bilgileri

Adress : Istanbul - TURKEY

Tel: +90 555 477 00 66

Web : <http://www.jlecon.com>

E-mail : info@jlecon.com

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

Ahmet KESİK, Yıldırım Beyazıt University, Turkey

Ahmet KIRMAN, Galatasaray University, Turkey

Ali AKDEMİR, Arel University, Turkey

Alina- Andreea DRAGOESCU, B.U.A.S.V.M University, Romania

Christian Ruggiero, Spanzia University, Italy

Faruk BALLI, Massey University, New Zeland

Fred Dervin, Helsinki University, Finland

Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics, Poland

Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Nihat FALAY, Istanbul University, Turkey

Ömer Faruk Batırel, Istanbul Commerce University, Turkey

Snezana Kakurinova, Consulting & Training Center KEY, Macedonia

Turgay BERKSOY, Marmara University, Turkey

REFeree BOARD / HAKEM KURULU

Abdulkadir IŞIK, Namık Kemal University, Turkey

Abdurrahman BENLİ, Sakarya University, Turkey

Ahmet Güngör KEŞCİ, Arel University, Turkey

Ahmet KESİK, Yıldırım Beyazıt University, Turkey

Akif ABBASOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Ali AKDEMİR , Arel University, Turkey

Alina- Andreea DRAGOESCU, B.U.A.S.V.M University, Romania

Alper ALTINANAHTAR, Yeditepe University, Turkey

Ayşe GÜNER, Marmara University, Turkey

Ayşegül MUTLU, Marmara University, Turkey

Ayşen WOLF, Arel University, Turkey

Barış ÖZDAL, Uludağ University, Turkey

Başak ERGÜDER, İstanbul University, Turkey

Christian RUGGERIO, Spanzia University, Italy

Cüneyt AKAR, Balıkesir University, Turkey

Derman KÜÇÜKALTAN, Arel University, Turkey

Dursun AYDIN, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Elçin Aykaç ALP, İstanbul Commerce University, Turkey

Erhan İŞCAN, Çukurova University, Turkey

F. Fisun İstanbullu DİNÇER, İstanbul University, Turkey

Faruk ATAAY, Akdeniz University, Turkey

Faruk BALLI, Massey University, New Zeland

Fred DERVIN, Helsinki University, Finland

Güneş YILMAZ , Trakya University, Turkey

Gürol ÖZCÜRE, Ordu University, Turkey

Halis KALMIŞ, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Hatice Özer BALLI, Massey University, New Zeland

Hüseyin ÇEKEN, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

İrem SAÇAKLI SAÇILDI, Marmara University, Turkey

İsmail KIZILIRMAK, İstanbul University, Turkey

Karol KUJAWA, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

M. Mustafa ERDOĞDU, Marmara University, Turkey

Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics, Poland

Mehmet CİVAN, Gaziantep University, Turkey

Metin SABAN, Bartın University, Turkey

Murat ŞEKER, İstanbul University, Turkey

Naci Birol MUTER, Celal Bayar University, Turkey

Nihat FALAY, İstanbul University, Turkey

Ömer Faruk BATIREL, İstanbul Commerce University, Turkey

Özlem ÖZKIVRAK, Trakya University, Turkey

S. Rıdvan KARLUK, Anadolu University, Turkey

Sabri Sami TAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Sinan ALÇIN, İstanbul Kültür University, Turkey

Snezana KAKURINOVA, Consulting & Training Center KEY, Macedoniaty

Şule AYDIN TÜKELTÜRK, Batman University, Turkey

Tevfik Hakan Ogan, İstanbul University, Turkey

Zeliha GÖKER, Akdeniz University, Turkey

WRITING AND PUBLISHING POLICIES

Journal of Life Economics is an **international refereed journal** which started to be published in 2014 (**E-ISSN:2148-4139**). It aims to create a forum on economic bases of life. In this perspective, high quality articles are going to be published. Opinions and studies of the academicians and researchers, especially about economics will be published. The articles in the journal will be published 4 times a year; **WINTER (January), SPRING (April), Summer (July), AUTUMN (October)**. The **DOI number** is assigned to all the articles published in the journal.

Journal of Life Economics is a **broadcasting – electronic and open access** journal. The journal's articles have "free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself." Manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* should be in line with **the following editorial principles and author guidelines**.

PUBLICATION POLICIES

1. All manuscripts proposed to the Journal Life Economics should not be previously published or submitted for publication elsewhere. The studies or their summaries which were presented in a conference or published can be accepted if it is stated in the manuscript before. Besides that if the study is supported by an institution or produced from a thesis, this must be footnoted on the title. If the studies were wanted to be revoked by any reason, it is needed to apply to the admin with a letter. Publication committee considers that the authors will keep the rules as editorial principles and author guidelines.
2. *The manuscripts sent to Journal of Life Economics are controled with "iThenticate" screening program in terms of having plagiarism.* If there is no plagiarism, they are sent to referees. But if there is a plagiarism, these manuscripts are sent back to writers without sending referee.
3. Publication Committee entitled to reject the manuscripts if not conformable with the conditions concerning the ortography and grammar or return back to the authors for correction or reform them. All manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* are sent to at least **two referees** after the initial review of the editorial board with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the different referees, the manuscript is sent to **a third referee**. The reviewers are not apprised of the authors' names or institutions in the submitted manuscript; and authors are not told the identity of the referees.
4. Manuscripts are sent to online Manuscript Submission System and Information about the referee process for your manuscripts is given through Online Manuscript Submission System. Reviews can also be seen through this system from the following link "<http://www.jlecon.com/mts.aspx>"
5. Manuscripts are wellcomed both in **Turkish and English**. Turkish manuscripts are required English title and abstract.
6. The author's name, surname, title, instution, phone number and e-mail adress must be added.
7. Copyright (printed or electronic) of the manuscripts are belong to *Journal of Life Economics*.
8. **No copyright payment.**

9. The responsibility of the idea exists in the published articles belongs to the authors

STYLE REQUIREMENTS

1. The text must be written **single spaced** by using standard Microsoft Office Word format. Margins should be 2,5 cm for all sides of the page. The total length of any manuscript submitted must not exceed **25 pages (A4)**.
2. The manuscript, which does not show the names of the authors, must include the followings: Title, Abstract, Keywords under the abstract, **JEL (Journal of Economics Literature) codes**, introduction, main text, conclusion, references and appendix.
3. No footer, header or page numbers required.
4. Each manuscript must include abstract, no more than **150 words**.
5. At most **5 key** words must be written below the abstract.
6. **Abstract**, key words and JEL codes must be written in Times New Roman 11 font size and single spaced. It also should be in italic letters.
7. **The main text** should be written in Times New Roman 12 font size and single spaced. The first line of the paragraph should be shifted by 1,25 cm from the left margin. Paragraph spacing after a single paragraph (6 nk) should be given.
8. All the headlines, set in the midst, should be written in bold, in Times New Roman 12 font size and 1,5 spaced.
9. Headings and subheadings must be numbered 2., 2.1., 2.1.1. as etc decimally with bold letters. All headings should be written in bold but only the first letters of the subtitles should be capital. Spacing before and after a heading (6 nk) should be given.
10. **All the tables, figures and graphs** must beheadlined and sequentially numbered. The titles of the tables and figures should be placed above the table or figures, and references belonging to table or figure should be under them. The headline must be written in Times New Roman 12 font and with bond letters. References for the tables (figure of graph) must be below the table (figure or graph) with a font size of 11 font.
11. Equations should be numbered consecutively and equation numbers should appear in parentheses at the right margin.
12. Citations in text must be done according to the HARWARD REFERANCE TECHNIQUE. In text citations, the author's last name and the year of publication (and page number of the publication if necessary) for the source must appear in the text

- i. If the last name of the author is used , the publication date should be written in parenthesis.

Gürkaynak (2002) agree that chemical solutions ...

- ii. If the last name of the author is not used, the last name of the author, the publication year and page number of the publication must appear .

The last studies (Pınar 2003: 12)...

- iii. If there are two authors, last names of both of the authors should be written.

Cinicioglu and Keleşoğlu (1993) mention about the soft paddings...

- iv. If there are more than two authors, cite only the surname of the first author followed by "et al."

...asserted by Öztoprak et al.. (1999)

v. If an author has more than one publication in the same year, different symbols (i.e. a,b,c..) must be used with the years.

...result of the studies made by Bozbey et al (2003a)

vi. If the resource is anonymous the word "anon" must be used.

...the realities spoken in recent times (Anon 1998: 53) ...

vii. if a newspaper article with an unknown writer is used, name of the newspaper, date of publication, page number should be written.

The floods occurred in the region affect the structural features (Atlas, 1998: 6)

viii. The studies made use of thesis, alphabetically ordered according to the surnames of the writers. The name of the magazine, book or booklet, etc. should be in italic and bold letters.

ix. For Internet resources, the name of the writer should be shown as mentioned before. If no writer's name, the name of the resources and the date must be given

Some knowledge takes place about the bazaar (İMKB, 23.06.2003)

x. For the internet resources with unknown writers URL-sequence number and year should be written as follow:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

References

Books :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Book, Publishing, Place of Publication, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Journals:

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Article, Name of Journal, Volume Number and Page Numbers.

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

Conferences:

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Report, Name of Conference Bulletin, Date and Conference Place, Place of Publication : Publishing, Page Numbers

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990, London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Thesis :

SURNAME, NAME , Publication Year, Name of Thesis, Master's Degree/Doctorate, Name of Institute

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Maps:

SURNAME, NAME , Publication Year, Title, Scale, Place of Publication: Publishing.

MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web Pages:

SURNAME, NAME, Year, Title [online], (Edition), Place of Publication , Web address: URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University, <http://www.bournemouth.ac.uk/.html>, [Date Accessed: 4 November 2002].

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Journal of Life Economics, 2014'de yayın hayatına başlayan (E-ISSN:2148-4139) **uluslararası hakemli ve süreli** bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilecektir. Başta ekonomi olmak üzere tüm sosyal bilim alanlarında çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirecektir. Dergideki makaleler; **KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim)** dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanacaktır. *Journal of Life Economics*, **ücretsiz-açık erişimli elektronik** bir dergidir. *Dergide yayınlanan makaleler internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir.* Dergide yayımlanan tüm makalelere **DOI numarası** atanmaktadır.

Değiye gönderilecek yazılarda yazarların **yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uyması gerekmektedir**. Yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmayan yazılar için değerlendirme süreci başlatılmaz.

YAYIN İLKELERİ

1. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
2. *Journal of Life Economics*'e sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları "iThenticate" tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm tespit edilen makaleler hakeme yollanmadan yazara iade edilir.
3. Yayın kurulu, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yayın kurulunun uygun gördüğü en az **iki hakem** tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler **üçüncü bir hakeme** gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur.
4. Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme Anasayfada yer alan "**Makale Gönder/Takip**" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.
5. Derginin yayın dili **Türkçe ve İngilizce**'dir. Türkçe makalelerin İngilizce başlığı ve özeti bulunmalıdır. Türkçe makalelerin Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ne ve Yeni Yazım Kılavuzu'na uygun olması gerekir.

6. Makale gönderen yazar; ad ve soyadını, akademik ünvanını, çalıştığı kurumu, telefon numarasını, elektronik posta adresini, varsa çalışmasını destekleyen kurumu belirtmelidir.
7. Yayınlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
8. Dergiye gönderilen yazılara **te lif hakkı ödenmez**.Yayınlanan makalelerin telif hakkı Dergiye aittir.
9. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLARI

1. Makalelerin, A4 kâğıt boyutunda ve standart Word formatında, kenar boşlukları; üst:2,5 alt: 2,5 sol: 2,5 ve alt: 2,5 cm tek satır aralıklı ve **iki yana yaslı** şekilde yazılması gerekir.
2. Makalelerde sayfa sınırlaması olmamakla birlikte, üst limit olarak **25 sayfanın** aşılması beklenmektedir.
3. Yazar bilgilerinin yer almadığı makale dosyası; Türkçe başlık, Türkçe özet, İngilizce başlık, İngilizce özet, özetlerin altında anahtar kelimeler, JEL kodları ve devamında giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmalıdır.
4. Üstbilgi, altbilgi ya da sayfa numarası eklenmemelidir.
5. Makaleler, **Türkçe ya da İngilizce** olarak hazırlanabilir.
6. Yazının başına **150 sözcüğü geçmeyen özet** (abstract) eklenmelidir. Yazı dili Türkçe ise, mutlaka İngilizce özet ve İngilizce Başlık eklenmelidir.
7. Özetten sonra makalenin içeriğini belirten **en fazla 5 anahtar kelime** (Türkçe ve İngilizce) ve 3'ü geçmeyecek şekilde **Journal of Economic Literature (JEL) Kodu** belirtilmelidir.
8. Özetler, anahtar kelimeler ve JEL Kodları Times New Roman 11 Punto, italik, tek satır aralığında ve **iki yana yaslı** şekilde hazırlanmalıdır.
9. Ana Metin, Times New Roman, 12 Punto, tek satır aralığında, iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır. Her bir paragraf aralığı (sonra 6 nk) boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların ilk satırları 1,25 cm içeriden başlamalıdır.
10. Türkçe ve İngilizce başlıklar, Türkçe ve İngilizce özet bölümlerinin üzerine büyük harfle, ortalanarak, 1,5 satır aralıklı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır. Makalenin ana başlık ve alt başlıkları ise 2., 2.1., 2.1.1. gibi ondalıklı şekilde, giriş başlığından başlayarak (Kaynakça hariç) numaralandırılmalı ve kalın (bold) yazılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle yazılmalı, alt başlıkların ise yalnızca ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.
11. **Tüm şekil, tablo ve grafiklere** bir başlık verilmeli ve başlıklar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Başlık tablo, şekil veya grafiğin üstünde sayfaya ortalı Times New Roman, 12 punto, kalın (bold) olarak yer almalıdır. Tablo, şekil veya grafik yazısı no'su

ile birlikte verildikten sonra tek nokta konularak tablo, şekil veya grafik ismi yazılmalıdır. Kaynak bildirimleri tablo, şekil veya grafiklerin altında 11 punto olarak verilmelidir.

12. Dipnotlar (açıklama içeren) metin içinde numaralanmalı, ayrı bir sayfada numara sırasına göre "Notlar" başlığı altında Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve metnin arkasına konmalıdır.

13. Makalede matematiksel denklem ve formüller numara verilerek sıralanmalıdır. Numaralandırma satırın en sağında parantez içinde yapılmalıdır.

14. Metin içinde atıfları belirtmek için **Harvard referans tekniği** kullanılmalıdır. Bu tekniğe göre metin içinde geçen atıflar, yazar soyadı ve parantez içinde yer alan yayın yılı ile belirtilir. Konuyla ilgili örnekler aşağıda sırasıyla verilmiştir.

i. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmışsa yayın yılı parantez içinde;

Gürkaynak (2002) kimyasal çözeltiler üzerinde yapmış olduğu ...

ii. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmamışsa yazar adı, basım yılı ve sayfa sayısı şeklinde olmalıdır;

En son çalışmalar (Pınar, 2003: 12) uygulamanın ...

iii. İki yazarın bulunması durumunda, her iki yazarın soyadı da kullanılır.

Cinicioglu ve Keleşoğlu (1993) yumuşak dolgular üzerinde ...

iv. İki yazarın bulunması durumunda ilk yazarın soyadını "ve diğ." ifadesi takip eder.

Öztoprak ve diğ. (1999) tarafından öne sürülen ...

v. Eğer aynı yazarın aynı yılda basılmış birden fazla yayını kullanılmışsa basım yıllarının sonuna alfabetik bir karakter ilave edilir.

Bozbey ve diğ. (2003a) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucu ...

vi. Eğer anonim bir kaynak kullanılmışsa "anon" ifadesi kullanılır.

Son zamanlarda konuşulan gerçekler (Anon 1998: 53) ...

vii. Eğer yazarı belirsiz bir gazete yazısı kullanılacaksa gazete adı, basım yılı ve sayfa no;

Bölgede görülen sel baskınları yapısal özellikleri etkilemektedir (Atlas, 1998: 6)

viii. Tez çalışmasında faydalanan yayınlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırayla sıralanır. Yayının basıldığı derginin, kongre kitapçığının, kitabın vb. adı eğik (italik) olarak gösterilir

ix. İnternette alınan kaynaklara atıf yapılırken, yazar adı varsa daha önce belirtildiği şekilde gösterilir. Yazar adı yoksa kaynağı sunan kurumun adı ve tarih kullanımını aşağıdaki şekilde gösterilir.

Pazar hakkında bilgiler yer almaktadır (İMKB, 23.06.2003) veya

Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, büyük harflerle URL-sıra numarası, yıl şeklinde yazılmalıdır. Örneğin:

(URL-1, 2003), (URL-1 ve URL-2, 2003

URL-1'e (2003) göre ...

15. **Kaynakça** Times New Roman, 12 punto şeklinde yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sırayla ve asılı biçimde çalışmanın sonunda bulunmalıdır. Her kaynak arasındaki paragraf aralığı (sonra 6 nk) olmalıdır. Eğer yazarın/ların aynı yıl içerisinde birden fazla çalışmasına atıf yapılmışsa ise bu çalışmaların yayın yılı sonuna (a,b,c,..) gibi semboller verilerek sıralanmalıdır. Makale ve bildirilerde dergi ve sempozyum/Kongre adı, kitap ve tezlerde ise kitap ve tez adı italik olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda gösterildiği şekilde düzenlenmelidir.

Kitap referansı için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Kitap adı*, Yayınevi, Basım Yeri, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, *Private Viewdata in the UK*, 2

Dergilerdeki makaleler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Makalenin adı, *Derginin Adı*, Cilt no ve (bölüm)

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, *Information Processing and Management*, 7 (2), 147-168.

Konferans bildirileri için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Bildiri Adı, *Konferans Kitapçığının Adı*, Tarih ve Kongre Yeri, Basım Yeri: Yayınevi, sayfa numaraları

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, *9th International Online Information Meeting*, 3-5 December 1990 London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Tezler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Tezin Adı*, Yüksek Lisans/Doktora, Enstitü Adı

AGUTTER, A.J., 1995, *The Linguistic Significance of Current British Slang*, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Haritalar için gösterim

SOYADI, ADI., Yayın Yılı, *Başlık*, Ölçek, Basım Yeri:Yayınevi.

MASON, James, 1832, *Map of The Countries Lying Between Spain and India*, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web sayfaları için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yıl, Başlık [online], (Edition), Yayın Yeri, Web adresi:URL

HOLLAND, M., 2002, *Guide to Citing Internet Sources* [online], Poole, Bournemouth University, <http://www.bournemouth.ac.uk/library.html> [Erişim Tarihi: 4 Kasım 2002].

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS

April / Nisan 2015

CONTENT / İÇİNDEKİLER

POWER OF THE PURSE PERCEPTION OF VOTERS IN TURKEY AND AFFECTING FACTORS Ufuk SELEN & Ahmet Bora TARHAN	1-18
THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADE OPENNESS AND INVESTMENT IN SYRIA Adel Shakeeb MOHSEN	19-28
HEALTH CARE SATISFACTION: EFFICIENCY AND SPATIAL INTERACTION ANALYSIS SAĞLIK HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET: ETKİNLİK VE MEKANSAL ETKİLEŞİM ANALİZİ Atalay ÇAĞLAR & Ferda Esin GÜLEL	29-58
THE EVALUATION OF RELIGIOUS TOURISM POTENTIAL IN ANTAKYA İNANÇ TURİZMİ POTANSİYELİ AÇISINDAN ANTAKYA'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ İlkay EYKAY & Taner DALGIN & Hüseyin ÇEKEN	59-74
WORK-FAMILY CONFLICT IN HOSPITALITY INDUSTRY EMPLOYEES: AN APPLICATION IN IZMIR Çiğdem ÖZKAN & Bekir ESİTTİ & Nilay KÖLEOĞLU.....	75-88
SUCCESS OF EXCISE DUTY ON TOBACCO PRODUCTS AND ALCOHOLIC BEVERAGES IN TURKEY TÜRKİYE'DE TÜTÜN MAMULLERİ VE ALKOLLÜ İÇKİLERDE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN BAŞARISI Betül HAYRULLAHOĞLU	89-112
POLITICAL INSTABILITY IN CENTRAL AFRICAN REPUBLIC (CAR) AND HEALTH STATE OF THE CAMEROON POPULATION Ludwick ESONE NDOKANG & André Dumas TSAMBOU	113-129

POWER OF THE PURSE PERCEPTION OF VOTERS IN TURKEY AND AFFECTING FACTORS^{*♣}

Ufuk SELEN[†]
Ahmet Bora TARHAN^{**}

ABSTRACT

This study aims to analyze the perception of voters. It attempts to answer whether the power of purse defined at the constitutional level has been internalized and used functionally by the voters or not. A scale of 45 statements has been used to measure the perception of the voters. Factor and regression analyses have been conducted on the data obtained from the scale and the power of purse perception not functi level of the voters has been investigated. The results of the study put forward that voters in Turkey can onally use the power of purse that they get by the constitution. Also it has been discussed in the study that 6 factors have been effective for the result and that they have the same and positive effects on this perception.

Keywords: Public Budget, Power of the Purse, Political Process.

JEL CODE: P60, H61, P16, P43

1. INTRODUCTION

State represents an organizational pattern created to meet the social needs of the public living in a controlled area with the defined boundaries. It corresponds to an institutional structure or a state authority created for this purpose. It will be possible for the state to take control of the area with the defined boundaries by the use of force (Pierson, 2000: 4). The answers to the question that what should the limits of the authority to use force granted for the state be find out different state understandings. Several state approaches can be described from the absolutist state approach that uses the public power on society actively to the liberal state approach that believes the individual supremacy and exalts it (Pierson, 2000: 6-26).

In most of the western industrialized countries state has got liberal democratic features (Panitch, 2000: 205). The reason why these countries are defined as liberals originates from their adoption of “limited government” principle and taking the individual rights and freedoms under protection. In this structure economic, social and political rights presenting the expectations of citizens from state are secured by being defined in the level of both international and domestic law (Philips and Jackson, 1987: 3).

---

* This study was prepared by utilizing the data obtained within 2012/SOSB003 numbered project supported by Uşak University Scientific Researches Coordinatorship

† Associate Prof. of Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Finance, Uşak University, USAK-TURKEY, Tel.: +90-533-336-7706, E-mail address: ufukselen@hotmail.com

** Asistente Prof. of Faculty of Business Administration of Söke, Department of Public Administration, Adnan Menderes University, AYDIN-TURKEY

One of the significant feature of modern state which is based on limited government principle is also that power of purse is developed and it is constitutionally secured (Harrup and Breslin, 1987: 3; Blondel, 1995: 215-223). Power of purse is the authority to decide about the types and amounts of public services and the collection and use of public revenues meeting these services. In other words, power of purse means the identification of social needs and subjecting them to the public services and the decision about the identification and collection of public financial resources will be made by whom, how and when. The birth and development of power of purse was completed in three stages. In first stage public revenues was provided to be used with the parliamentary approval. In second stage public expenditures was attached to parliamentary supervision with the granting method and finally public revenues and expenditures were adopted to be approved by the parliament in a single document (Ting, 2001; Lu, And Xue 2011: 356-358). With the development of parliamentary governments the acquisitions provided by controlling and limiting the financial authority of absolute power by the society were conceptualized as “power of purse”(Ting, 2001; Wehner, 2006: 768). In development process of power of purse the parliament obtained the authorities to determine the types and amounts of tax and public services and approve and supervise the budget. Therefore, budget became the most significant tool for ensuring political control and supervision on government (Cleveland, 1914:144-145).

Cleveland (2014) regarded the management structure using resources away from responsibility as “irresponsible management”and pointed out that responsibilities in the use of resources in legislative and executive levels should be defined in political fundamentals (Cleveland, 1914:151).

For its political character power of purse has been an inseparable component of the use of public power defined in constitutions in each period of the history. Power of purse which was started to be used with Magna Carta Libertatum accepted in England in 1215 became a law with Petition of Rights in 1623, Habeas Corpus in 1679, Bill of Rights in 1689 and Act of Settlement in 1701 and also it was a source of inspiration for American Constitution in 1787 and French Constitution in 1791. The period beginning with the constitution in 1924 in Turkey continued with the constitutions in 1961 and 1982 and in each of the three constitutions the power of purse was defined as an absolute right and its use was left to the Turkish Grand National Assembly (TGNA) on behalf of the citizens. In this context, the legislative power decides what amount of expenditures should be done for which public services and what kind of financial obligations will be practised due to these expenditures on behalf of citizens.

Although power of purse is defined in constitutional framework, its application method may vary among countries (Wehner, 2006; Lienert, 2005; Meyers, 2001). Parliaments especially in developing countries have begun to have more active roles about the budget. As countries have become familiar with democratic governments, power of purse perception of citizens have developed and it has begun to be used more effectively. Wehner (2006) presents this result with country comparisons via the index that he developed. Wehner (2006) also emphasizes that the level of democratic development increases the possibility to use the power of purse and the power of purse is an inseparable component of liberal democratic governance (Wehner, 2006:780).

In this study which aims to measure the power of purse perception of the voters in Turkey and identify the factors affecting this perception the data collected from the citizens of Turkish Republic with the voter status has been used. How the voters internalize the power of purse and how they do something about this has been tried to be determined by using the scale in the appendix. In this context the study has been completed with the evaluations made by using the data obtained from the applied scale and literature scans.

2. METHOD AND MATERIAL

Induction method has been used in the study. In order to identify the power of purse perception of the voters the scale defined in appendix has been applied to the sample group with the representation ability. The scale was applied to voters who are older than 18. In addition, data were collected by personal interview survey. The scale in the study was applied between the dates of 10th January and 23rd February, 2013 in 22 provinces on the second level of Turkish Statistical Institute (TUIK). The 647 of the survey forms consisting of 45 questions were applied and collected from the citizens with the voter status living in 22 provinces.

The last three statements in the scale were considered as the dependent variable. These statements are;

1. *“Taxation is practised according to the preferences of the society”*,
2. *“Public expenditures are made according to the preferences of the society.”*
3. *“Power of purse is effectively used in Turkey.”*

Power of purse perception levels of the voters were determined by looking the percentage distributions of the answers to these questions considered as dependent variable. Then the perception levels were evaluated by analyzing in SPSS 18 statistics programme via different demographic qualities.

In this study; in order to determine the reliability of the scale, reliability analysis was used and factor analysis was used for designating the factors that effects the voters' perception on power of purse. Meanwhile, the impacts of the factors were determined by regression analysis.

These analyses and their results can be seen below.

3. ANALYSIS AND ARGUMENT

3.1. Reliability Analysis and Descriptive Statistics

Suitability of data obtained from the scale was determined by using reliability analysis. According to results, it is seen that the scale is suitable for analysis. In addition, power of purse perception levels of the voters have been explained with descriptive statistics in this section.

The explanations about “reliability analysis”and “descriptive statistics”are given below.

3.1.1. Reliability Analysis

The scale used in this study has firstly been used in this research. For that reason, literature review has been practised, expert opinion has been referred and a pilot study has

been carried out while the expressions used in the scale have been prepared. With the reliability analysis whether the expressions in the scale measure the same articles or not and the reliability of the scale in general can be found. In this study reliability of the scale has been measured by Cronbach's alpha (α) coefficient. Reliability coefficient is expected to be between 0 and 1 so that a scale is considered as reliable. The 0.60 and higher reliability coefficient shows that the scale is reliable (Kalaycı, 2008:405).

Reliability of the statements used for measuring the power of purse perception of the voters have been measured and reliability coefficient of the scale has been initially found as 0.611. However, it is been observed that reliability coefficient which has been recounted after the reciprocals of the answers to the questions with negative meanings have been taken is equal to 0.702. These rates show that there is no reliability problem in terms of the used scale.

3.1.2. Power of Purse Perception Level of the Voters: Descriptive Statistics

When power of purse is defined as the right for the people to say something upon public expenditures and revenues, individuals are expected to involve in budgeting process in any way. When we look from this perspective, we can see that Turkish voters are unable to participate in budgeting process. Descriptive statements supporting this consideration are on Table 1. Common consideration of the voters for the three statements used as dependent variable is that power of purse in Turkey is not used effectively (Table 1).

Voters were asked for their opinions about the statement "*Power of purse is used effectively.*"(45th statement). From 647 people answering this statement, rate of whom thinking that power of purse can not be used is 67,9 %. However, The rate of people thinking that power of purse can be used is 16,5% and the rate of indecisive people is 15,6%. While 55,7% of people agree with the statement "*I don't think I am effectively able to use my power of purse defined in constitution*"(37th statement), 39,7% of them do not agree and 5,1% is indecisive.

Voters say that they do not agree with the statements "*I can actively participate in budgeting process.*"(3rd statement) and "*State supports me to participate in budgeting process actively.*"(24th statement) with the averages 2.21 and 2,26 in order. Non-agreeing attitudes to these two statements support the opinion that voters can not participate in budgeting process actively.

In the use of power of purse, determination of social willpower on the use of public expenditures and taxation authority is two fundamental factors. In terms of these two factors, voters perception level concerning the spending and taxation authority of the government has been tried to be identified with 43th and 44th statements.

About the use of taxation authority, the statement "*Taxation according to the preferences of society is practised*"(43rd statement) was asked. It was observed that voters did not agree with this statement with average of 2,35 (Table 1). 64,3% of the participants thinks that taxation is not in accordance with the preferences of the society. However, the rate of the people who believe that taxation is practised according to the social preferences is calculated as 18,4% and the rate of indecisives is calculated as 17,3%. With reference to this result it can be said that voters have the understanding that in the use of taxation authority it is not acted according to social preferences.

When we consider demographically, it is observed that young population more than the others has got the thought that taxation is not practised according to the preferences of the society in Turkey (Table 2). While 68,5% of population between 18-40 ages (27,8+40,7) believe that taxation is not practised according to the preferences of the society, this rate is 31,5% for the population over 40 ages. Also an another remarkable point is that active taxpayers (the ages between 25-60) do not believe taxation is not practised according to the preferences of voters. We can see that active taxpayers think taxation is not practised according to social preferences with the rate of 70,3% (42,7 + 27,6) (Table 2).

Second basic component of power of purse is concerned with the determination of the society on public expenditures. Opinions of the voters about whether they affect on the public expenditures to be identified as amounts and components were tried to be measured with the statement "*Public expenditures are made according to the preferences of the society.*"(44th statement). Voters preferred to not to agree this statement with the average of 2,37%. Thus, society think that public expenditures are not determined according to their preferences in amount and component. When we look in terms of age distribution of the participants to the questionnaire, we can see that under 25 ages and over 61 ages of the society are over the average of 2,37 (respectively 2,48 to 2,57), but under the average of 3,0.

In fact, the voters declare that they agree, although it is not very strong, with the statement "*Politicians make arbitrary decisions about public expenditures.*"(25th statement) with the average of 3,36. Agreement levels of the voters to this statement is; agreement with 54,7%, indecision with 16% and disagreement with 30,3%. Here, it is possible to say that voters believe that their opinions are not considered in the amount and component determination of public expenditures. The 30,3 % of the voters think that expenditures are made according to their preferences.

Power of purse perception of the voters has also been analyzed according to the way of work. It has been observed that employees think they can not generally use the power of purse in the context of public expenditures. The remarkable point here is that 78 % (about 2/3) of self-employed people doing their own work) present a result that they can not use the power of purse. However, agreement level of dependent employees in private sector is 63,8 and 58,3 in public sector. While both two groups accept that taxation is not practised according to the preferences of the society, agreement level of dependent employees is lower than independent employees.

This very high result for the independent employees can be explained with the aspect of power of purse related to taxation. Self-employed people firstly earn, then they pay taxes. Therefore, they feel the burden of tax more than the dependent employees. Since the income of dependent employees is taxed by withholding tax, financial anesthesia happens; in other words, dependent employees feel the tax burden less. Self-employed people did not agree with the statement "*Taxation is practised according to the preferences of the society.*" about the taxes which is one of the components of power of purse with the rate of 2/3. This is explained with the financial anesthesia.

3.2. The Factors Affecting Power of Purse Perception Level of Voters

Budgets have got a cluster of multi-faceted and complex relationships within the context of both the allocation of resources in public economy during political process and the preparation, legalization, practice and supervision activities (Canbay, 2001: 125; Canbay and Gerger, 2012: 160-161). This complex structure of budget emerges the factors affecting the active use of power of purse.

Which factors and how they affect the power of purse perception of voters have been researched via Factor and Regression analyses.

3.2.1. Factor Analysis and Regression Analysis

Factor analysis is a multivariate statistics which aims to find fewer unbound and conceptually significant new variables (Factors/dimensions) by bringing interrelated p numbered variables together (Büyüköztürk, 2012:123). In the study exploratory factor analysis has been carried out in order to reveal that how many dimensions 42 statements which were used to measure power of purse perception consisted of. While evaluating the compliance of the data to the factor analysis, KMO and Barlett tests have been applied. KMO value has been found 0.666 and p value of Barlett test has been found smaller than 0.001. These values indicate that data are due for factor analysis. While applying the factor analysis, we obeyed the criterion that eigenvalue of factors must be over 1, we paid attention that factor loading of a statement must be at least 0.45 in order to be considered at the relevant factor and we managed not to load the same factor to one than one factor. These processes were implemented cyclically and the factor forms in Table 3 were obtained by eliminating the statements not providing the conditions. According to factor analysis results, total variability was declared 60.8 %. It was observed that the scale created for measuring power of purse perception consisted of six dimensions and the dimensions were explained by entitling as following. When we analyze reliability coefficients of these six dimensions, we can see that only one of them (Financing 0.58) is smaller than 0.60 and the others have reliability factors greater than 0.60. Explanations for these six factors identified according to factor analysis are presented below.

In order to bring out the effects of six factors obtained by the factor analysis on the use of power of purse, regression models have been established by dependent variables, the combinations of 43rd, 44th and 45th statements, and also independent variables, the values of arithmetic averages of six factors. You can see the coefficients and statistics of the established models on Table 4. In the table standardized coefficients of independent variables (β), p values for these variables ($p \beta$) and R^2 F for each model and p value of F are presented. p value of F must be smaller than 5% in order to understand that models are significant. Since the value in question in established models is smaller than 5%, it can be said that models are significant. R^2 coefficient in a regression model indicates the independent variables explain what percentage of dependent variables and it gets a value between 0 and 1. So first model has got 12.9%, second model has got 20.1%, third model has got 22.1% and fourth model has got 27.2% explanatory power. Standardized coefficients of independent variables on the table (β) can be used for identifying the direction and magnitude of the effect of independent variable on dependent variable. However, regarding coefficient, at first, must be significant in order to make this identification and this is obtained when $p \beta$ is smaller than 5%.

3.2.2. Factors Affecting Power of Purse and Effect Powers

According to factor analysis results, it has been observed that 6 factors affect the power of purse perception of voters. These factors in order are; 1) Democratic participation factor, 2) Legality, 3) Public financing factor, 4) Civil society factor, 5) Political rights factor, 6) Citizen's attitudes factor.

Meaning of these factors is explained below via factor and regression analyses.

3.2.2.1. Relationship of Democratic Participation Factor in the Use of Power of Purse

Democratic participation factor means that society can participate in governance and direct the social decisions. Effective use and quantity of dynamics are expected to increase the participation to political process and, therefore, the possibility of effective use of power of purse.

The relationship between democratic participation and budget is explained with 3rd, 4th, 21st, 22nd and 24th statements (Table 3). When the statements are generally analyzed, it is observed that voters have got a perception that they are not sufficiently able to utilize the democratic participation right in the use of power of purse. Voters say that they can not participate in budgeting process with the group factor average of 2,26. The explanation percentages of the relationship between democratic participation and power of purse of these statements are respectively 0.83, 0.78, 0.45 and 0.55 (Table 3).

However, according to regression analysis results a positive relationship in same direction between democratic participation factor and effective use of power of purse is observed. In regression analysis four different model is used and a positive relationship in the same direction for each model is observed. The effect of democratic participation in the explanation of fourth model which is based on the average of independent variables is the most powerful one with 0,412 (Table 4). At the same time, the most powerful effect of democratic participation factor is on the fourth modal.

3.2.2.2. Legality Factor Relationship in the Use of Power of Purse

In fact, budget is a legal document (Falay, 1997:13). A budget is expected to perform some generally accepted, applied legal criteria or objectives. This expectation can only be performed in legality. Legality factor essentially expresses that officials in preparation, practice and supervision and evaluation stages of budget must behave in accordance with the law.

Behaving of the parties related with the budget in accordance with the law in their missions will enable the effective use of the power of purse. Power of purse secured constitutionally and defined as the right for the society to say something upon public expenditures and revenues has a meaning functionally in governments with state of law. The validity of this statement has been questioned via factor analysis.

According to factor analysis results, 23rd, 25th and 27th statements present that power of purse can be used on legal ground. Explanation percentages of the relationship between the legality factor and the power of purse of these statements are 0.74, 0.82 and 0.78 in order. It can be said that these rates have got a strong explanatory power.

However, according to regression analysis results a positive relationship in same direction between the legality and the power of purse is observed. A positive relationship in same direction for each of four models has been identified.

The effect of legality factor in the explanation of fourth model which is based on the average of independent variables is the strongest one with 0,136 (Table 4). Explanatory power of the legality factor for the first model is too weak and a positive and nonsignificant relationship is observed. According to this model where the statement "*taxation is practised according to the preferences of the society*" is regarded as dependent variable there is a nonsignificant and weak relationship between the action of the parties involving in the budgeting process in legal ground and the taxation according to the preferences of voters.

3.2.2.3. Public Financing Factor Relationship in the Use of the Power of Purse

In literature, an attitude that tax payers would like the tax burden is reduced without cutting the public expenditures in current period and to do this public expenditures are mainly financed by public borrowing is dominant (Erol, 1992: 95-98). This preference in a society with a modern financing understanding regarding the public borrowing as a financial tool is thought to be a significant factor in modelling the power of purse. The statements "*Public expenditures can be financed by borrowing if I pay less tax.*" and "*I prefer the state to borrow rather than collect taxes.*" are included to identify that how voters consider this preference regarding with the power of purse in the questionnaire with reference to this thought. According to the factor analysis results it is concluded that with reference to the answers to the statements, *type of the financing of public expenditures* is an identifying factor for the power of purse. The 29th, 31st and 39th statements in the scale have got an explanatory power with 0.74, 0.81 and 0.63 rates respectively.

Voters choose the borrowing rather than the taxation for their public financing preferences. It is observed that society chooses taxation between borrowing and taxation with the average of 3.70 with the answers to the statement "*magnitude of public borrowing leads to get less public services.*", not including in this factor group but in the used scale. In other words society chooses the taxes between borrowing and tax.

This result does not confirm the theoretical understanding that taxpayers would like to transfer the tax burden to next generations by choosing the public borrowing. This result can be regarded as a result caused by public sector borrowing requirement of Turkish economy and related with the disadvantages experienced by the society. At the same time this can be interpreted as the understanding of the voters that the borrowing today will increase the tax burden in the future. From this aspect, a result which confirms the view of classical financial understanding for the public borrowing occurs. It can be said that borrowing understanding of classical financial approach is more realistic and rational when it is regarded that factor explanatory powers of these statements explaining the finance factor are of high rates such as 0.74, 0.81 and 0.63.

However, according to regression analysis results a positive relationship in same direction between the public finance factor and the power of purse is observed. Yet, this factor has no explanatory power for the second and third models. There is a nonsignificant relationship between each two variables (Table 4). Explanatory power of this factor for the first model is positive and a highly weak and nonsignificant relationship is observed.

3.2.2.4. Political Rights Factor Relationship in the Use of the Power of Purse

The use of the power of purse is a significant right in democratic societies. The fundamental feature of democratic societies is that society has got a plenty of political rights. Society's authorization of the executive power for collecting revenues and expenditures and the determination of usage principles of these factors by regulating as amounts and components by the society can be possible proportionally with abundance and quality of political right of the society. In this context, it won't be wrong to say that the use of the power of purse is directly affected from the quality and power of political rights (Ataç and Baturel, 2004:17). The use of right of choice, the most significant component of political rights, is in fact the most significant one which determines the active and effective use of power of purse. Voters, in fact, choose between alternative expenditures and revenue programmes while using the power of purse. Interpreting that voters account their paid taxes and votes while they are using their right of choice completes the connection between the power of purse and the political rights. The possibility to use the right of choice in accordance with democratic participation principles and in the rules of law will increase the functionality of the power of purse.

According to the factor analysis results, it is found out that *utilization level of political rights* is a determining factor for the use of power of purse. The 14th, 32nd and 33rd statements in the scale have got explanatory power for this factor with 0.50, 0.84 and 0.82 rates in order. These results indicate that voters can use the power of purse in proportion with political rights they have.

However, according to regression analysis results; except model one, it is observed that there is a positive relationship with the same way between the political rights factor and the power of purse. Yet, this factor indicates that a significant but weak relationship for only the second model exists. Voters think that political rights are important when the public expenditures are made in accordance with the preferences of the society. Weak and nonsignificant relationships are observed between variabilities in terms of other three models (Table 4).

3.2.2.5. Civil Society Factor Relationship in the Use of the Power of Purse

In democratic regimes active participation of the society to the governance occurs within the group relationships as well as individually. Active citizens participating the political and social processes become integrated with the civil society within pluralistic and participatory democracy understanding. (Tekeli, 2005:27). Institutions of participatory democracy and civil society enable all members of the society to be a public subject and therefore, contribute the public policies to be formed by supervising and pressurizing on governments via pressure groups (Canbay and Gerger, 2012: 182). With this aspect civil society structuring stands out as an important factor in the use of the power of purse.

The 14th, 32nd and 33rd statements in the scale have got explanatory powers for this factor with 0.50, 0.84 and 0.82 rates in order. These results indicate that voters can use the power of purse in proportion with political rights.

According to factor analysis results, the 35th and 36th statements indicate that civil society organization is very important for the protection of power of purse. These statements

have got effect powers with 0,83 and 0,86 rates in order. However, it is observed that this effect power is weak and nonsignificant for all models according to regression analysis results (Table 4). Also a negative and nonsignificant relationship in the perception of civil society factor and taxation according to the preferences of society is observed in the first model.

From this result it won't be wrong to say that more active employment of some civil society structures established in Turkey but their effects not felt much such as "Monitoring Platform for Public Expenditures" and "Taxpayer Rights Platform" by empowering them will increase the possibility for functional use of power of purse.

3.2.2.6. Citizen's Attitudes Factor Relationship in the Use of the Power of Purse

Adoption and active use of political rights provided to an individual in a democratic environment within legal rules by the citizens can be explained with the concept of "citizen's attitude". In fact, active use of the power of purse having a meaning in political process will be possible when the individuals participate in governance actively and they protect their political rights. The individuals in active citizen understanding is moved to an active position which they continue their activities out of the election times from a passive position they only vote in election times (Tekeli, 2005: 27). During this period citizens participate in the actions and operations of political power at both local and national level and take the role of active citizen by fulfilling participation, monitoring and supervision functions of policy and decision making processes (Canbay and Gerger, 2012: 182).

According to active citizenship understanding, definition of a right at constitutional level does not mean that it would be used for the benefit of the society. That right will only have a meaning when it is adopted by the society. With this aspect, adoption by the society and protection of the power of purse defined at constitutional level by the citizens in democratic participation culture will increase the quality of the use of this right. In societies with active citizenship awareness social reactions to the decisions not reflecting the social willpower will increase the functional use of the power of purse. At that point the question "Do the voters in Turkey have the sensitivity for social and individual reactions which will provide functional use of the power of purse?" is included to the study. According to factor analysis results, 41st and 42nd statements indicate that attitudes of the voters are effective in the functional use of the power of purse. Explanation rates of these statements of the relationship between citizen's attitudes factor and the power of purse are 0.83 and 0.79 in order. It can be said that these rates have a strong explanatory power. It is observed that citizens tend to give a collective reaction rather than individual one to the expenditure and revenue policies not reflecting the preferences of the citizens. While voters believe the requirement of being an active citizen in the use of the power of purse, they behave indecisive to act individually.

When we look in terms of regression analysis results, a weak, significant and negative relationship between the citizen's attitudes and the power of purse is observed.

4. CONCLUSION AND EVALUATION

It is observed that voters in Turkey have the power of purse at the constitutional level but they have the perception that they can not use this right functionally. It can be said that there is a serious problem about the use of the power of purse in terms of the voters in Turkey.

The statement “*The power of purse is effectively used in Turkey.*” in the questionnaire aims to measure the level of the use of the power of purse directly. Agreement level to the statements is that the power of purse can not be generally used. However, the statements “*Public expenditures are made according to the preferences of the society.*” and “*Taxation is practised according to the preferences of the society.*” aim to measure whether the power of purse is used in terms of the components of the concept of the power of purse. A perception that the power of purse can not be used are presented in terms of both two components. Highly closed rates for the answers in terms of each three statements indicates that not functional use of the power of purse is ominous.

Budgets occur as part of both resource allocations in public economy during political process and the preparation, legalization, practice and supervision activities depending upon multifaceted and complex relationships. The power of purse can be affected from various factors depending on this relationship range. Six factors are observed to be effective for the perception that the power of purse can not be used effectively. A positive relationship between the power of purse and the other factors apart from “citizen’s attitudes” factor is observed. Voters can effectively be able to use the power of purse as long as they can participate in political process in a democratic environment in accordance with the state of law principle. Within this framework, it won’t be wrong to say that more active employment of some civil society structures established in Turkey but their effects not felt much such as “Monitoring Platform for Public Expenditures” and “Taxpayer Rights Platform” by empowering them will increase the possibility for functional use of power purse.

When it is considered that budget is embodied in political process and it reflects the government performances, it can be concluded that voters vote with the choice out of their economic motives. They are not expected to choose the powers as governments who do not regard the economic demands of the society. From this perspective, coming to power of 11-year-old Justice and Development Party in the last election with approximately 50% of votes derives from a case special to Turkey. Throughout the history, the fact that not only the power of purse, but also nearly all of the entitled basic rights and freedoms were not obtained and given (endowed) by the governments has resulted that these rights can be retrieved in the same process and the power of purse perception for the voters in Turkey was low for this process. As a result voters could not realize their political preferences on the basis of rights and they used their decision-making mechanisms in the axis of individual economic benefits.

REFERENCES

- BLONDEL, Jean (1995), *Comparative Government*, London, New York, Prentice Hall.
- CLEVELAND, Frederick A., (1914) Constitutional Provision for a Budget, *Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York*, Vol. 5, No.1, pp. 141-188.
URL: <http://www.jstor.org/stable/1193340> . Accessed: 27/09/2012
- HARRUP, Martin & BRESLIN, Shaun (1998), *Comparative Government and Politics*, Houndsmill, Macmillan Press.
- KALAYCI, Şeref (2008), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- LIENERT, I. (2005) ‘Who Controls the Budget: The Legislature or the Executive?’ *IMF Working Paper*, WP/05/115.
- MEYERS, R.T. (2001) ‘Will the US Congress’s “Power of the Purse” Become Unexceptional?’, *American Political Science Association*, San Francisco.
- MICHAEL M. Ting, (2001) The "Power of the Purse" and Its Implications for Bureaucratic Policy-Making”, *Public Choice*, Vol. 106, No. 3/4, pp. 243-274v
<http://www.jstor.org/stable/30026219> . Accessed: 24/09/2012
- NELSON C. DOMETRIUS and Deil S. WRIGHT, (2010) Governors, Legislatures, and State Budgets across Time, *Political Research Quarterly*, DOI: 10.1177/1065912909334428.
<http://prq.sagepub.com/content/early/2009/04/10/1065912909334428>
- PANITCH, Leo (2000), “Değişen Dünyada Devlet: Küresel Kapitalizmi Sosyal Demokratlaştırmak?”, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, Yay. Hz. Ve Çev: M. C. Yalçınan, Büke Yayınları, İstanbul.
- PHILIPS, Hood & JACKSON, Paul (1987), *Constitutional and Administrative Law*, London, Sweet & Maxwell.
- PIERSON, Christopher (2004), *The Modern State*, Routledge, Second Edition, London and New York.
- WEHNER, Joachim (2006) Assessing the Power of the Purse: An Index of Legislative Budget Institutions, *Political Studies: 2006 VOL 54*, 767–785
- LU, Y1, and XUE, Chenghai (2011), The Power Of The Purse And Budgetary Accountability: Experiences From Subnational Governments In China, *Public Administration And Development*, 31, pp. 351–362. (wileyonlinelibrary.com) DOI: 10.1002/pad.604.
- FALAY, Nihat (1997), “Türkiye’nin 1997 Yılı Bütçesi Eleştirisi ve Öneriler”, *İktisat Dergisi*, S: 363.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Ş. (2000), *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabeci, Ankara.
- CANBAY, T. Güneş Ç. GERGER, (2012), “Batı’da Bütçe Hakkının Gelişiminin Toplumsal Yapının Değişimi Üzerine Etkileri”, *Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler*, (Ed: Kemal

ÇELEBİ, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/418, ss. 159-195.

TEKELİ, İ. (2005), “Katılımcı Demokrasi, Sivil Ağlar ve Sivil Toplum Kuruluşları”, *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları-İki Sempozyum*, Tarih Yayınları Vakfı.

APPENDIX

Table 1: Descriptive Statistics of Statements For Measuring Power of Purse Perception

	Statement	Ave.	S.D.		1	2	3	4	5
1	I get services from state due the taxes I paid.	3.30	1,27	n	86	101	50	309	77
				%	13,80	16,21	8,03	49,60	12,36
2	I do not want to pay taxes if public services are filed inadequately.	3.78	1,16	n	44	68	45	306	172
				%	6,93	10,71	7,09	48,19	27,09
3	I can actively participate in budgeting process.	2.21	1,09	n	177	267	84	83	20
				%	28,05	42,31	13,31	13,15	3,17
4	My preferences are regarded in budgeting process.	2.21	1,11	n	188	247	96	78	24
				%	29,70	39,02	15,17	12,32	3,79
5	I think make my political choice with the lack of information.	2.65	1,32	n	149	201	67	164	55
				%	23,43	31,60	10,53	25,79	8,65
6	I can request services from the state.	2.99	1,25	n	96	164	66	260	46
				%	15,19	25,95	10,44	41,14	7,28
7	Drawing an upper limit of the government to the expenditures limits my power of purse.	3.16	1,16	n	52	159	125	233	67
				%	8,18	25,00	19,65	36,64	10,53
8	The fact that bureaucrats are effective in decisions about public investment expenditures negatively affects the power of purse.	3.49	1,13	n	32	120	102	269	114
				%	5,02	18,84	16,01	42,23	17,90
9	Development of in-party democracy contributes to the active use of the power of purse.	3.66	1,06	n	30	76	90	322	118
				%	4,72	11,95	14,15	50,63	18,55
10	In the parties with groups in TGNA, in-party democracy is actively operated	2.44	1,20	n	157	229	99	114	37
				%	24,69	36,01	15,57	17,92	5,82
11	I think it is appropriate to spend from discretionary fund for the public benefits.	2.66	1,28	n	139	187	115	137	56
				%	21,92	29,50	18,14	21,61	8,83
12	Spending from discretionary fund affects the power of purse negatively.	3.33	1,20	n	49	138	103	247	99
				%	7,70	21,70	16,19	38,84	15,57
13	Changing the tax rates should be performed by TGNA, not by the government.	3.52	1,20	n	51	95	87	276	126
				%	8,03	14,96	13,70	43,46	19,84
14	Using my political right facilitates the use of my power of purse.	3.66	1,06	n	31	77	87	327	115
				%	4,87	12,09	13,66	51,33	18,05
15	10% of election threshold implementation negatively affects my voice on the budget.	3.07	1,31	n	81	169	116	160	108
				%	12,78	26,66	18,30	25,24	17,03
16	I can easily get the information about public revenues and expenditures.	2.70	1,24	n	117	211	85	175	41
				%	18,60	33,55	13,51	27,82	6,52
17	Annual reports of public enterprises are clearly prepared.	2.54	1,11	n	121	217	151	124	22
				%	19,06	34,17	23,78	19,53	3,46
18	Public officials account for in terms of service quality as well as financially.	2.81	1,26	n	100	213	87	176	59
				%	15,75	33,54	13,70	27,72	9,29
19	I think budget implementation results are evaluated in TGNA clearly and effectively.	2.69	1,18	n	109	204	127	156	34
				%	17,30	32,38	20,16	24,76	5,40
20	Briefings about budget implementation results are of the technical level and not understood.	3.50	1,18	n	52	88	103	274	119
				%	8,18	13,84	16,19	43,08	18,71
21	Public authorities have the understanding to account for the society in the use of the taxes.	2.62	1,25	n	129	227	82	149	48
				%	20,31	35,75	12,91	23,46	7,56
22	I think I am informed in details by the government on the use of public accounts.	2.28	1,16	n	177	254	81	89	32
				%	27,96	40,13	12,80	14,06	5,06
23	Public authorities behave arbitrarily in the collection of taxes.	3.02	1,27	n	69	212	80	187	89
				%	10,83	33,28	12,56	29,36	13,97
24	State supports my active participation in budgeting process.	2.26	1,01	n	146	287	106	86	10
				%	22,99	45,20	16,69	13,54	1,57
25	Politicians make arbitrary decisions about public expenditures.	3.36	1,23	n	45	147	94	227	119
				%	7,12	23,26	14,87	35,92	18,83
26	I think the staff acts in accordance with the financial regulations for the implementation of the budget.	2.96	1,14	n	71	172	143	206	40
				%	11,23	27,22	22,63	32,59	6,33
27	I think bureaucrats behave arbitrarily in public expenditures.	3.29	1,21	n	41	165	105	209	111
				%	6,50	26,15	16,64	33,12	17,59
28	I approve of high share of Special Consumption Tax (SCT) and Value-Added Tax (VAT) among total tax revenues.	2.41	1,38	n	217	179	76	87	75
				%	34,23	28,23	11,99	13,72	11,83
29	Public expenditures can be financed by borrowing if I	2.50	1,20	n	159	193	117	138	27

	pay less taxes.			%	25,08	30,44	18,45	21,77	4,26
30	The magnitude of public borrowing leads to get less public services.	3.70	1,12	n	38	72	76	308	141
				%	5,98	11,34	11,97	48,50	22,20
	Statement	Ave	S.D.		1	2	3	4	5
31	I prefer the state to borrow rather than to collect taxes.	2.14	1,14	n	226	220	80	83	22
				%	35,82	34,87	12,68	13,15	3,49
32	I question the public services in proportion with the taxes I paid.	3.57	1,15	n	49	81	75	314	111
				%	7,78	12,86	11,90	49,84	17,62
33	If I pay more taxes, I question the quality of public services more.	3.64	1,20	n	43	101	55	280	157
				%	6,76	15,88	8,65	44,03	24,69
34	I follow closely the fiscal policy followed by the government.	3.11	1,18	n	58	170	117	221	66
				%	9,18	26,90	18,51	34,97	10,44
35	I think civil society organizations are important in maintaining the power of purse.	3.30	1,18	n	56	119	125	246	88
				%	8,83	18,77	19,72	38,80	13,88
36	Civil society organizations are effective in transferring my preferences to the government.	3.09	1,15	n	62	155	132	232	52
				%	9,79	24,49	20,85	36,65	8,21
37	I do not think I can adequately use my power of purse defined in Constitution.	3.35	1,23	n	61	119	97	253	105
				%	9,61	18,74	15,28	39,84	16,54
38	Information Act provides an opportunity to be questioned where and how taxes are used.	3.39	1,10	n	47	99	119	303	69
				%	7,38	15,54	18,68	47,57	10,83
39	I think taxpayers pay their taxes in full.	2.12	1,20	n	247	202	72	82	30
				%	39,02	31,91	11,37	12,95	4,74
40	I can say that the money which a spending authority spends from the budget is the tax I paid.	3.49	1,12	n	36	106	109	280	105
				%	5,66	16,67	17,14	44,03	16,51
41	I participate in the social reaction against the law increasing the tax burden.	3.53	1,13	n	38	90	121	263	117
				%	6,04	14,31	19,24	41,81	18,60
42	I can start a social reaction against the law increasing the tax burden.	3.08	1,15	n	70	131	165	210	55
				%	11,09	20,76	26,15	33,28	8,72
43	A Taxation according to the preferences the society is practised.	2.35	1,15	n	162	246	111	83	35
				%	25,43	38,62	17,43	13,03	5,49
44	Public expenditures are made in accordance with the preferences of the society.	2.37	1,14	n	159	238	110	102	27
				%	25,00	37,42	17,30	16,04	4,25
45	Power of purse is adequately used in Turkey.	2.26	1,13	n	177	256	98	74	32
				%	27,79	40,19	15,38	11,62	5,02

TABLE 2: Descriptives and s43 * Age Cross tabulation

s43

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Min.	Max.
					Lower Bound	Upper Bound		
18-25	184	2,48	1,178	,087	2,31	2,65	1	5
25-40	264	2,30	1,096	,067	2,17	2,44	1	5
41-60	152	2,22	1,186	,096	2,03	2,41	1	5
Over 61	37	2,49	1,239	,204	2,07	2,90	1	5
Total	637	2,35	1,152	,046	2,26	2,43	1	5
			Age					
			18-25	25-40	41-60	Over 61	Total	
s43	1	Count	45	66	44	7	162	
		% within s43	27,8%	40,7%	27,2%	4,3%	100,0%	
		% within yas	24,5%	25,0%	28,9%	18,9%	25,4%	
	2	Count	56	105	68	17	246	
		% within s43	22,8%	42,7%	27,6%	6,9%	100,0%	
		% within yas	30,4%	39,8%	44,7%	45,9%	38,6%	
	3	Count	42	51	13	5	111	
		% within s43	37,8%	45,9%	11,7%	4,5%	100,0%	
		% within yas	22,8%	19,3%	8,6%	13,5%	17,4%	
	4	Count	32	31	16	4	83	
		% within s43	38,6%	37,3%	19,3%	4,8%	100,0%	
		% within yas	17,4%	11,7%	10,5%	10,8%	13,0%	
	5	Count	9	11	11	4	35	
		% within s43	25,7%	31,4%	31,4%	11,4%	100,0%	
		% within yas	4,9%	4,2%	7,2%	10,8%	5,5%	
Total	Count	184	264	152	37	637		
	% within s43	28,9%	41,4%	23,9%	5,8%	100,0%		
	% within yas	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%		

Tablo 3: The Results of Factor Analysis

FAC		STATEMENT	AVE.	EFFECT POWER	ETKİ YÖNÜ	
Democratic Participation	3	I can actively participate in budgeting process.	3,30	0.83	M1	Positive +
	4	My preferences are regarded in budgeting process.	2,21	0.78		
	21	Public authorities have the understanding to account for the society in the use of taxes.	2,62	0.53	M2	
	22	I think I am informed in details about the use of public accounts by the government.	2,28	0.45	M3	
	24	State supports me to participate actively in budgeting process.	2,26	0.55	M4	
Legality	23	Public authorities behave arbitrarily in collecting the taxes.	3,02	0,74	M1	Positive +
					M2	
	25	Politicians make arbitrary decisions about public expenditures.	3,36	0.82	M3	
	27	I think bureaucrats behave arbitrarily about public expenditures.	3,29	0.78	M4	
Public Financing	29	Public expenditures can be financed by borrowing if I pay less taxes.	2,50	0.74	M1	Positive +
					M2	
	31	I prefer the state to borrow rather than collect taxes.	2,14	0.81	M3	
	39	I think taxpayers pay their taxes in full.	2,12	0.63	M4	
Political Rights	32	I question the public services in proportion with the taxes I paid.	3,57	0.84	M1	Positive +
					M2	
	33	If I pay more taxes, I question the quality of public services more.	3,64	0.82	M3	
	14	Using my political right facilitates the use of my power of purse.	3,66	0.50	M4	
Civil Society	35	I think civil society organizations are important in maintaining the power of purse.	3,30	0.83	M1	Neg. (-)
					M2	Positive +
	36	Civil society organizations are effective in transferring my preferences to the government.	3,09	0.86	M3	
					M4	
Citizen's Attitude	41	I participate in the social reaction against the law increasing the tax burden.	3,53	0.83	M1	Negative (-)
					M2	
	42	I can start a social reaction against the law increasing the tax burden.	3,08	0.79	M3	
					M4	

Table 4: The Results of Regression Analysis

Dependent Variable	M1 s43		M2 s44		M3 s45		M5 ort43,44,45	
Independent Variables	β	p β	β	p β	β	p β	β	p β
Democratic Participation	0.260	0.000	,354	,000	,378	,000	,412	,000
Legality	0.051	0.196	,136	,000	,074	,050	,108	,003
Financing	0.110	0.005	,011	,762	,071	,055	,081	,023
Political Right	-0.040	0.289	,084	,021	,026	,473	,028	,430
Civil Society	-0.037	0.342	,025	,502	,042	,249	,012	,731
Citizen's Attitude	-0.094	0.018	-,116	,002	-,138	,000	-,145	,000
R ²	0.129		0.201		0.221		0.272	
F	15,527		26,363		29,719		39,245	
p F	0.000		0.000		0.000		0.000	

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADE OPENNESS AND INVESTMENT IN SYRIA

Adel Shakeeb MOHSEN*

ABSTRACT

This study attempts to investigate the effect of trade openness, GDP and population on the investment in Syria over the period 1980-2010. The cointegration test indicates that investment is positively and significantly related to the trade openness, GDP and population. Population has the biggest effect on the investment. The Granger causality test indicates bidirectional short-run causality relationships between trade openness, GDP, population and investment. There are also unidirectional long-run causality relationship running from trade openness to investment, and bidirectional long-run causality relationships between GDP, population and investment. The study result indicates that it is vital for the Syrian government to still adopt the economic policy in liberalizing foreign trade in order to motivate the investment in the country.

Keywords: Syria, Investment, Trade Openness, Economic Growth, Population, VAR

JEL Classifications: O11, E20

1. INTRODUCTION

Improving the investment and creating an attractive investment climate is one of the most important goals of any country, because investment plays a vital role in economic growth by providing a source of output, income and employment creation in the country. Besides, trade openness can motivate investment through simplifying import and export procedures, which in turn encourage producers to increase and improve their production and investment in the country.

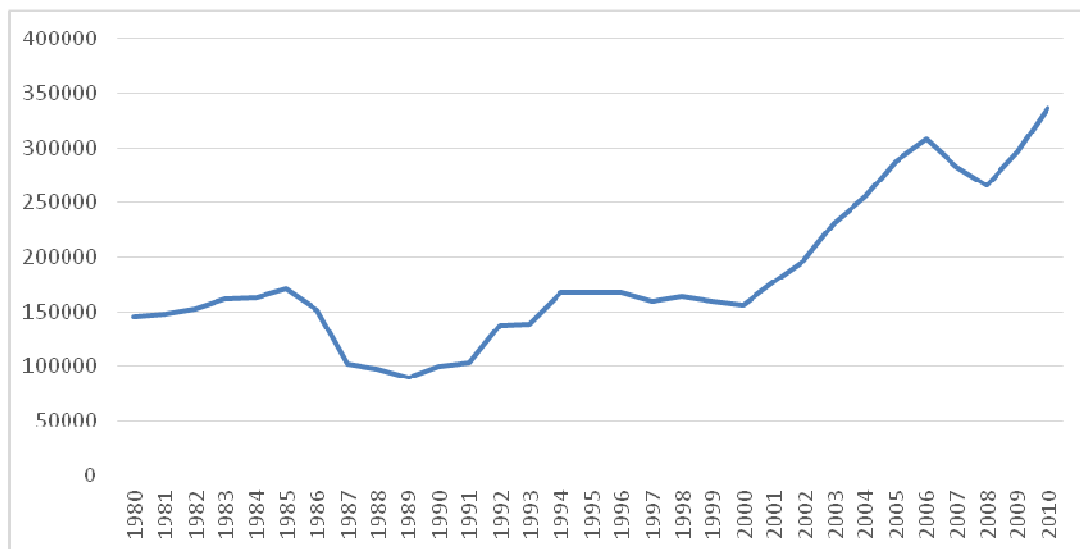
Like any other country, Syria tries to create an attractive investment climate and improve the investment in order to achieve a higher level of economic growth. Therefore, Syria has adopted many measures to encourage the investment. Trade liberalization is one of these measures that have been adopted by the government. By the early 1990s, the government passed the Investment Law No. 10 in 1991 to give producers many advantages and exemptions, which encourage them to increase their investment in the country (Seifan, 2009). Since 2000, the government has worked gradually to reform the Syrian economy and liberalize foreign trade through simplifying import and export procedures, and removing most tariff and non-tariff barriers. At the end of 2002, the tariffs on imported raw materials were reduced to 1%, and the ban on imported cars was removed as well as the tariff on cars imports was reduced (Ismail, 2005). Moreover, the Ministry of Economy and Trade issued more than 204 decrees in 2007 and

---

*Economics PhD student at Universiti Sains Malaysia, Penang, Malaysia, Email: adelmhssen@hotmail.com

about 128 decrees in the first half of 2008 on the import liberalization of a wide range of goods and products to liberalize the Syrian market (NAPC, 2008). Furthermore, the government's strategy to motivate the investment in Syria during the first decade of the 21st century included the opening of private and Islamic banks, creating private insurance companies, creating industrial cities, providing the necessary industrial infrastructure, improving the quality of the human capital, and creating of the Damascus stock market (DSM) which opened its doors in March 2009 (UNIDO, 2009). That has encouraged the local and foreign investment in Syria (SIA, 2009). Figure 1 shows the gross fixed capital formation of Syria, from 1980 to 2010. It is clear that there was a big rise in the value of investment in Syria in the 21st century. Investment increased from SYP 156092 million in 2000 to SYP 337421 million in 2010 (see Figure 1).

Figure 1. Gross fixed capital formation of Syria, at constant 2000 price, 1980-2010

References: Central Bureau of Statistics

Unfortunately, the war has started in Syria since 2011, which caused a huge damage on the social and economic condition of the country, and created a new situation quite different than in before 2011. Many factories have been destroyed, the infrastructure has been damaged, investment has been declined, foreign trade has been declined, and the depreciation of the exchange rate of the Syrian pound has increased (SCPR, 2014).

The main objective of this study is to investigate the effect of trade openness on investment in Syria from 1980 to 2010, in order to know whether the government's economic policy in liberalizing foreign trade was a successful policy to motivate the investment in the country, and if it is vital for the Syrian government to still adopt the same policy after stopping the war. The organization of this study is as follows. The next section is the literature review and Section 3 provides a brief discussion on the methodology. Section 4 reports the empirical results, and the conclusion and recommendations are presented in Section 5.

2. PREVIOUS STUDIES

Many studies investigated the effect of trade openness on investment, and many other studies tested the effect of other factors like oil price, GDP and population on the investment of different countries.

Asante (2000) found that a restrictive trade regime has had a negative effect on private investment, while trade liberalization affects it positively. However, Bibi et al (2012) found that trade openness affects negatively the domestic investment in Pakistan, because trade openness helps in creating more chances for the outflow of capital out of the economy. Besides, Ouattara (2004) found that private investment in Senegal is affected positively from public investment, real GDP and foreign aid, while terms of trade affect it negatively. Furthermore, Lesotho (2006) found that GDP growth, credit to the private sector, real interest rate and real exchange rates affect investment positively. Ajide and Lawanson (2012) also found that real GDP, real interest rate, credit to the private sector, the terms of trade, and reforms dummy have a positive impact on private investment in Nigeria. However, the exchange rate has a positive impact on domestic investment in the long run and negative impact in the short run.

Many studies tested the determinants of private investment in Jordan. For example, Al-Badry (1998) found that GDP growth rate, exports and the credit facilitating affect positively private investment, while real exchange rate, real interest rate, and government investment affect it negatively. However, AL-Abdulrazag (2003) found that GDP growth rate, population growth rate, real interest rate, and government investment spending on construction activities have a positive and significant effect on private investment in the construction sector. AL-Abdulrazag (2009) also found that government investment affects positively private investment. Besides, Al-khatib et al (2012) found that GDP growth rate, FDI, exports, human capital, domestic credit, and the development level of the financial sector have a positive and significant effect on domestic investment in Jordan.

Frimpong and Marbuah (2010) found that in the long and short run real GDP, public investment, credit to the private sector, inflation, real interest rate, real exchange rate and regime of constitutional rule have a positive effect on private investment in Ghana, while openness affect it negatively, because trade liberalization leads to the rise in the foreign competition of domestic private investors which affect private investment negatively. However, Naa-Idar et al (2012) found that inflation, GDP, trade openness and exchange rate have a positive impact on the investment in Ghana.

3. METHODOLOGY

The vector autoregression (VAR) model will be used in this study. Our model consists of four variables: investment, trade openness, GDP, and population in Syria. Investment is the dependent variable. The model is presented as follows:

$$\ln INV = \alpha + \beta_1 OPEN + \beta_2 \ln GDP + \beta_3 \ln POP + \varepsilon_t$$

where α is the intercept, β_1 , β_2 , and β_3 are the coefficients of the model, $\ln INV$ is the natural log of gross fixed capital formation in real value (millions of SYP), $OPEN$ is the trade openness (the percentage of total exports and imports to GDP), $\ln GDP$ is the natural log of the gross domestic product (millions of SYP), $\ln POP$ is the natural log of population, and ε_t is the error term.

The analysis begins with the unit root test to determine whether the time series data are stationary at levels or first difference. The Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test is used in this study to test for the stationary of the variables. After determining the order of integration of each of the time series, and if the variables are integrated of the same order, the Johansen cointegration test will be used to determine whether there is any long-run or equilibrium relationship between the investment and the other independent variables in the model. If we found that the variables are cointegrated, the Granger causality tests will be conducted based on the VECM to determine the causality relationships among variables. On the other hand, if there is no cointegration among the variables, the VAR model will be employed to test for short-run Granger causality between the variables. Lastly, impulse response functions (IRF) test and variance decomposition (VD) analysis are used in this study to help in determining whether the independent variables play any important role in explaining the variation of investment at short and long forecasting horizons.

This study uses annual time series data of Syria during the period from 1980 to 2010. This data collected from the World Bank. All variables in this study are in real value. Besides, all data will be expressed in the logarithmic form, except for OPEN.

4. EMPIRICAL RESULTS AND DISCUSSION

From the results of the ADF unit root test in Table 1, we can see that all the variables are not stationary at the levels, but became stationary after first differencing at least at the 5 percent level of significance. This means that all the variables are integrated of order 1, that is, I(1).

Table 1. ADF unit root test results

ADF	Level			First difference		
	Intercept	Trend and intercept	None	Intercept	Trend and intercept	None
lnINV	-0.367683	-3.443119	0.578826	-2.195454	-3.58665 **	-3.432274 ***
OPEN	-1.286164	-2.600719	0.134984	-6.172008 ***	-6.053857 ***	-6.229452 ***
lnGDP	1.117441	-1.771122	2.094763	-3.741055 ***	-4.786693 ***	-1.980987 **
lnPOP	-0.671752	-1.781639	2.934987	-1.461458	1.250879	-2.105626 **

Note: *** Denotes significance at the 1 per cent level, and ** at the 5 per cent level.

4.1. Johansen Cointegration Test Results

After determining that all the variables are stationary in the first difference, we can use the cointegration test to determine the presence of any cointegration or long-run relationship among the variables based on the Johansen cointegration test. But before running the cointegration test, we run the VAR model first to determine the optimal lag length, based on the minimum Akaike Information Criterion (AIC). Due to the limited number of observations, the maximum lag has been set to 4 in the lag length selection process. The optimal lag length selection is 4 lags based on the AIC.

After we have determined the number of lags, we proceed with the cointegration test for the model. Table 2 shows that there are three cointegration equations based on the trace and maximum eigenvalue tests. In other words, the results indicate that there is a long-run relationship between lnINV, OPEN, lnGDP, and lnPOP.

Table 2. Johansen cointegration test results

No. of CE(s)	Trace Statistic	Probability	Max-Eigen Statistic	Probability
$r = 0$	153.30180***	0.00000	66.14682***	0.00000
$r \leq 1$	87.15500***	0.00000	53.21304***	0.00000
$r \leq 2$	33.94195***	0.00040	26.05839***	0.00090
$r \leq 3$	7.88356	0.08700	7.88356	0.08700

Note: *** Denotes significance at the 1 per cent level, and ** at the 5 per cent level

After having found a cointegration relationships among the variables $\ln INV$, $OPEN$, $\ln GDP$, and $\ln POP$, the cointegrating equation was normalized using the real INV variable. Table 3 shows the normalized cointegrating vector.

Table 3. Cointegration equation normalized with respect to INV

$\ln INV$	$OPEN$	$\ln GDP$	$\ln POP$	C
1.000000	-0.021871 (0.002450)	-1.046569 (0.05620)	-1.171234 (0.18369)	-15.211030 (1.68450)

From the Table 3, the long-run $\ln INV$ equation can be written as:

$$\ln INV = 15.211030 + 0.021871 OPEN + 1.046569 \ln GDP + 1.171234 \ln POP$$

The cointegration equation above shows that the INV is positively related to $OPEN$, GDP and POP . The coefficient of $OPEN$ indicates that for every one unit increases in trade openness, investment will increase by 2.19 percent. This suggests that trade openness has an important role in improving the investment through boosting exports and making importing of intermediate, capital goods and new technology much easier, which motivate the investment in the country. Our finding agrees with the results of Asante (2000) and Naa-Idar et al (2012).

The coefficient of $\ln GDP$ indicates that for every one percent increases in GDP , investment will increase by 1.05 percent. When GDP increases, which is an indicating that the economic situation in the country is good, this motivates producers to increase their investment to earn more profits, while a decline in the GDP makes producers reluctant to increase their investment in the country, because a decline in the GDP means that the national economy has some problems affecting it negatively. Our finding is in line with Al-Badry (1998), Ouattara (2004), Frimpong and Marbuah (2010), Ajide and Lawanson (2012) and Naa-Idar et al (2012).

The coefficient of $\ln POP$ indicates that for every one percent increases in population, investment will increase by 1.17 percent. With increases in population, hands to work will increase and the domestic demand of various goods and services will increase too, which motivate produces to increase their production in the country. Hence, increases in population can motivate the investment in the country. AL-Abdulrazag (2003) also found that population affects positively the investment.

4.2. Granger Causality Tests Results

Since the variables in the model are cointegrated, the Granger causality tests based on the VECM are used to determine the short and long run causal relationships among the variables. The Granger causality test results based on the VECM are shown in Table 4. The significance of the coefficient of the lagged error correction term shows the long run causal effect. It is clear that there are bidirectional short-run causality relationships between OPEN, lnGDP, lnPOP and lnINV. Besides, there are unidirectional long-run causality relationship running from OPEN to lnINV, and bidirectional long-run causality relationships between lnGDP, lnPOP and lnINV.

Table 4. Granger causality test results

	Independent variables				
	$\sum \ln INV$	$\sum OPEN$	$\sum \ln GDP$	$\sum \ln POP$	ect(-1)
$\sum \ln INV$	-	4.315575(3)**	2.742821(2)**	3.768394(3)**	-2.943278*
$\sum OPEN$	2.873812(2)**	-	3.695711(3)**	1.372017(2)	-0.318207
$\sum \ln GDP$	4.734271(3)**	2.034684(2)	-	1.831901(2)	-3.763485**
$\sum \ln POP$	3.593297(4)**	1.123658(2)	2.084514(2)**	-	-2.978536*

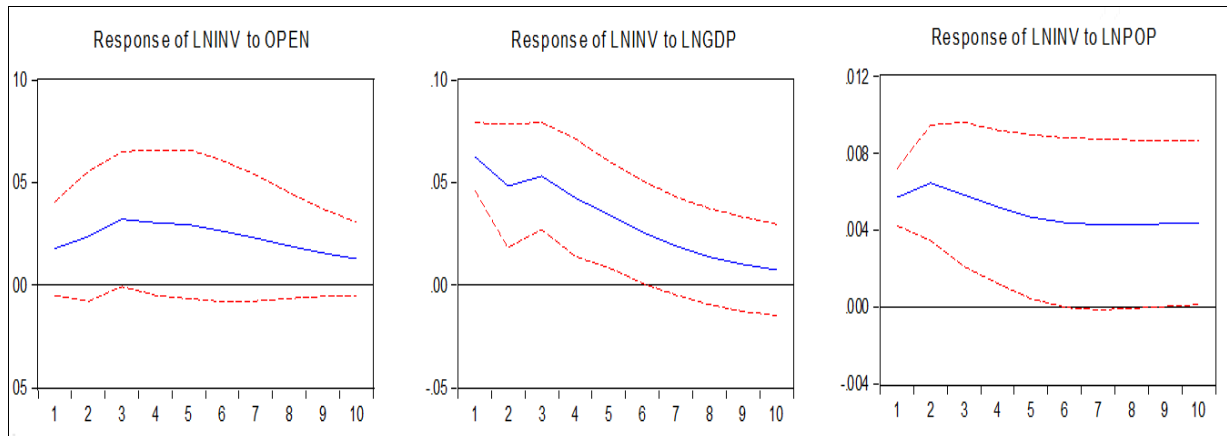
Notes: ect(-1) represents the error correction term lagged one period. The numbers in the brackets show the optimal lag based on the AIC. D represents the first difference. Only F-statistics for the explanatory lagged variables in first differences are reported here. For the ect(-1) the t-statistic is reported instead. ** denotes significance at the 5 per cent level and * indicates significance at the 10 per cent level.

4.3. Impulse Response Functions (IRF) Test Results

Impulse response functions (IRF) allow us to study the dynamic effects of a particular variable's shock on the other variables that are included in the same model. Besides, we can examine the dynamic behavior of the times series over ten-year forecast horizon. There are many options for transforming the impulses. We will use the generalized impulse response functions (GIRF). Figure 2 shows that when there is a shock in OPEN, lnGDP or lnPOP, lnINV will respond positively in the following years. However the effect of the shock in lnGDP on lnINV is going down from the first to 10th year. Hence, it is important to improve the economic situation in Syria by improving the infrastructure and creating an attractive investment climate, as well as opening up the Syrian economy to foreign trade and improving the quality of the human capital.

Figure 2. Generalized impulse response functions (GIRF) results

4.4. Variance Decomposition (VD) Analysis Results

The variance decomposition (VD) for 1-year to 10-year forecast horizons will be applied to explain how much of the uncertainty concerning the prediction of the dependent variable can be explained by the uncertainty surrounding the other variables in the same model during the forecast horizon.

Table 5. Variance decomposition (VD) analysis results

Variance Decomposition of lnINV:					
Period	S.E.	lnINV	OPEN	lnGDP	lnPOP
1	0.037382	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.041861	84.93361	11.30107	2.320181	1.445142
3	0.047849	65.27382	26.10944	6.368652	2.248084
4	0.053730	65.42666	26.22032	5.846241	2.506779
5	0.060879	54.91818	31.57273	9.136431	4.372662
6	0.064828	52.22974	28.42750	12.35160	6.991158
7	0.067859	47.73740	26.49572	12.81034	12.95654
8	0.069326	45.76793	28.60220	12.35801	13.27187
9	0.070222	45.46484	29.32095	12.27832	12.93590
10	0.071581	44.56026	29.79940	13.66697	11.97337

The forecast error variance decompositions of the variables in our model are given in Table 5. In the first year, the error variance of INV is exclusively generated by its own innovations and has been decreasing since then for the various forecast horizons. However, at the 10-year forecast horizon, its own shocks contribute about 45% of the forecast error variance. On the other hand, OPEN, lnGDP and lnPOP shocks explain 30%, 14% and 12% respectively of the forecast error variance of INV. Furthermore, the contributions of OPEN and lnGDP in explaining lnINV forecast error variance have increased during the 10-year forecast period.

5. CONCLUSION

This study investigated the effect of trade openness, economic growth and population on the investment in Syria using annual time series data from 1980 to 2010. The model has four variables, with the investment as the dependent variable and trade openness, GDP, and population as the independent variables. The ADF unit root test, Johansen cointegration test, Granger causality tests, impulse response functions (IRF), and variance decomposition (VD) analysis were used in this study. The ADF test results indicate all variables are I(1). The Johansen cointegration test showed that trade openness, GDP and population have a positive and significant long-run relationship with investment. Furthermore, from the Granger causality tests, we found that there are unidirectional long-run causality relationship running from trade openness to investment, and bidirectional long-run causality relationships between GDP, population and investment. While in the short run there are bidirectional short-run causality relationships between trade openness, GDP, population and investment. The impulse response functions (IRFs) indicated that when there is a shock in trade openness, GDP or population, investment will respond positively in the following years. The variance decomposition (VD) analysis showed that over a ten-year forecasting horizon, trade openness, GDP and population shocks explain 30%, 14% and 12% respectively of the forecast error variance of investment.

Based on the results of this study, trade openness makes the process of import and export much easier, which in turn motivates producers to increase their investments in the country. Besides, improving the economic situation in the country helps in creating an attractive investment climate, and population growth creates more hands to work and increases the local demand of different goods and services, which motivate the investment in the country. Hence, it is vital for the Syrian government to improve the investment climate, open up the Syrian economy to foreign trade and improve the quality of the human capital in order to encourage the investment in the country. Finally, the government's economic policy in liberalizing foreign trade was a successful policy to motivate the investment in the country. Hence, it is vital for the Syrian government to still adopt the same policy after stopping the war.

REFERENCES

- AL-BADRY, S. S. (1998). Private Investment and Factors Affecting It in Jordan. *Economic Horizons*, 19 (74).
- AJIDE, K. B., & LAWANSON, O. (2012). Modelling the Long Run Determinants of Domestic Private Investment in Nigeria. *Asian Social Science*, 8 (13), pp. 139-152.
- AL-ABDULRAZAG, B. A. (2003). The Determinants of Private Construction Investment in Jordan: An Empirical Study (1972-1996). *Damascus UNIV Journal*, 19 (1), pp. 15-35.
- AL-ABDULRAZAG, B. A. (2009). The Impact of Public Investment on Private Investment in Jordan. *Dirasat- Administrative Sciences*, 36 (2), pp. 528-540.
- AL-KHATIB, H. B., ALTALEB, G. S., & ALOKOR, S. M. (2012). Economical Determinants of Domestic Investment. *European Scientific Journal*, 8 (7), pp. 1-17.
- ASANTE, Y. (2000). *Determinants of Private Investment Behaviour*. Nairobi: African Economic Research Consortium, AERC Research Paper No. 100.
- BIBI, S., KHAN, U. A., & BIBI, A. (2012). Determinants of Investment in Pakistan. *Academic Research International*, 2 (2), pp. 517-524.
- FRIMPONG, J. M., & MARBUAH, G. (2010). The Determinants of Private Sector Investment in Ghana: An ARDL Approach. *European Journal of Social Sciences*, 15 (2), pp. 250-261.
- ISMAIL, I. (2005). *Trade Policy Reform in Syria, What Has Been Changed?*. Damascus: National Agricultural Policy Center (NAPC).
- LESOTLHO, P. (2006). *An Investigation of the Determinants of Private Investment: The Case of Botswana*. Master thesis, University of the Western Cape.
- NAA-IDAR, F., AYENTIMI, D. T., & FRIMPONG, J. M. (2012). A Time Series Analysis of Determinants of Private Investment in Ghana (1960-2010). *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3 (13), pp. 23-33.
- NATIONAL AGRICULTURAL POLICY CENTER (NAPC). (2008). *Syrian Agricultural Trade 2007*. Damascus: National Agricultural Policy Center.
- OUATTARA, B. (2004). *Modelling the Long Run Determinants of Private Investment in Senegal*. University of Nottingham: Centre for Research in Economic Development and International Trade, CREDIT Research Paper No. 04/05.
- SEIFAN, S. (2009). *The Social Consequences of the Economic Policies in Syria*. Damascus: Syrian Economic Sciences Association. (9th Feb 2009).
- SYRIAN CENTRE FOR POLICY RESEARCH (SCPR). (2014). *Socioeconomic Monitoring Report on Syria*. Damascus: Syrian Centre for Policy Research (SCPR).
- SYRIAN INVESTMENT AGENCY (SIA). (2009). *The Fourth Annual Investment Report in Syria*. Damascus: Syrian Investment Agency.
- UNITED NATIONS INDUSTRIAL DEVELOPMENT ORGANIZATION (UNIDO). (2009). *Independent Evaluation: Syrian Arab Republic*. Vienna: United Nations Industrial Development Organization.

SAĞLIK HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET: ETKİNLİK VE MEKANSAL ETKİLEŞİM ANALİZİ

Atalay ÇAĞLAR*
Ferda Esin GÜLEL†

ÖZET

Çalışmada Türkiye’de il bazında verilen sağlık hizmetleri ele alınmıştır. Önce Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye’deki illerin sağlık hizmetlerindeki teknik etkinlikleri, saf teknik etkinlikleri ve ölçek etkinlikleri belirlenmiştir. Garanti bölgesi yaklaşımı ile girdi ve çıktıların ağırlıklarına sınırlar konularak çıktı yönlü CCR (teknik etkinlik) ve BCC (saf teknik etkinlik) modelleri kullanılmıştır. Sağlık hizmeti sunumunda 81 ilden 11’i teknik etkin, 20’si saf teknik etkin ve 11’i ölçek etkin olarak belirlenmiştir. İllerin sağlık hizmeti sunumundaki ölçek etkinliği skorları oldukça yüksek bulunmuştur. Ayrıca etkin olmayan iller için referans olabilecek iller önerilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı bağımlı değişken alınarak VZA modellerinden elde edilen teknik etkinlik skoru veya saf teknik etkinlik skoru ile seçilen bazı değişkenlerin memnuniyete etkisi mekansal modelleme ile incelenmiştir. Memnuniyet oranına teknik etkinlik skorunun anlamlı pozitif katkısı olduğu belirlenirken saf teknik etkinlik skorunun anlamlı bir katkısı bulunamamıştır. Yani sıra memnuniyet oranında mekansal etkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, Sağlık Hizmetleri, Mekansal Modelleme, Veri Zarflama Analizi

JEL Kodu: C21,C44,I11

HEALTH CARE SATISFACTION: EFFICIENCY AND SPATIAL INTERACTION ANALYSIS

ABSTRACT

In this study, the health care in the provinces of Turkey is discussed . First, the technical efficiencies(CCR), pure technical efficiencies (BCC) and scale efficiencies in the healthcare by using Data Envelopment Analysis (DEA) are identified. The weights of inputs and outputs are restricted by Assurance Region(AR) approach by using BCC and CCR models in output oriented data. 11 technical efficient, 20 pure technical efficient and 11 scale efficient of 81 provinces are identified in Health Service Presentation. The scores of scale efficiency of provinces’ healthcare are found quite big. Besides for inefficient provinces, possible benchmark provinces are also suggested. In the second part of the study, the satisfaction rate of healthcare(dependent variable), is estimated by spatial modelling method which the independent variables are CCR scores, BCC scores and some selected variables. While the CCR scores are significant on the satisfaction, it is found that BCC scores are insignificant. In addition, a spatial interaction on the satisfaction rate is also found as a result.

Keywords: Efficiency, Healthcare, Spatial Modelling, Data Envelopment Analysis

JEL Code: C21,C44,I11,

---

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli, E-mail: acaglar@pamukkale.edu.tr

† Dr. , Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli, E-mail: fegulel@pau.edu.tr

1. GİRİŞ

Kalkınma, genel anlamda bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ilerlemesini, kurumsal kapasitesinin güçlenmesini, insan kaynakları niteliğinin artmasını, çevreye duyarlılığın gelişmesini ve bireysel refahın yükselmesini ifade eden çok boyutlu ve kapsamlı bir kavramdır (Kalkınma Bakanlığı, 2011:1). Bir ülkenin sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi büyük oranda o ülkenin sağlık ve eğitim gibi alanlardaki temel göstergelerine bağlıdır. Hem sağlıklı insanların oluşturduğu mutlu bir toplumda yaşamak hem de somut kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek için sağlıklı ve iyi eğitilmiş bireylere sahip olmak şarttır(Ceyhan, 2007:11). Dolayısıyla bir ülkenin ekonomisinin güçlü olması ve ekonomik açıdan büyümesinin sürekli kılınması sağlıklı bir topluma sahip olma ile bağlantılıdır. Sağlıklı bir toplumun varlığından söz edebilmek toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak sağlık hizmetlerinin sunulmasını gerektirmektedir (Yaşa 2012:3).

Sağlık, tanımlanması oldukça zor ve karmaşık kavramlardan biridir. Bu kavramın tanımlanması, tartışılmakta olduğu tarihsel döneme ve tanımlanmakta olduğu kültüre bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Son 150 yıldır Amerika Birleşik Devletleri'nde sağlığın tanımlanması ile ilgili olarak beklentilerin artış göstermesi sağlık kavramının kişilerin yaşamlarını sürdürebilmelerinden hasta olmamalarına, günlük aktivitelerini yerine getirebilme yeterliliklerine, mutluluk duygusuna sahip olmalarına ve iyilik halinin sağlanmasına varıncaya kadar farklı şekillerde tanımlanmasına neden olmuştur(Somunoğlu 1999:52).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 1948 yılında yayımladığı tüzüğünde sağlık, yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması durumu değil fiziksel, sosyal ve ruhsal refah durumu olarak da tanımlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2011:1). Davranışsal, çevresel ve tıbbi olmak üzere üç ana başlıkla ilişkilendirilen sağlık kavramı sosyal, ekonomik, biyolojik ve çevresel faktörler iyileştirildiğinde geliştirilebilir. Bunun için söz konusu faktörlerin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri azaltılmalı ve gerekli tıbbi yöntemler uygulanmalıdır (Bayraktutan ve Pehlivanoglu 2012:128).

Kişilerin kaliteli sağlık hizmetlerinden eşit şekilde faydalanmasını sağlayan sağlık sistemine sahip olma isteği olarak tanımlanan sağlık hakkı, günümüzde yerleşik bir insan hakkı olduğu belirlenebilir. İnsan haklarının hukukla korunmasını amaçlayan ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklarının haklar listesinde sağlık hakkı standart olarak yer almaktadır. 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde sağlık hakkına (Madde 25/1) yer verilmiştir (Temiz 2014:166). 1946'da yayınlanan Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nda "Mümkün olan en yüksek sağlık standardına sahip olmak, ırkı, dini, politik inancı, ekonomik ve sosyal durumu gözetilmeksizin, her insanın temel haklarından biridir" ifadesine yer verilmiştir (Zengin 2010:45-46). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 35. Maddesine göre "Herkes, ulusal hukuk ve uygulamalar uyarınca koruyucu sağlık hizmeti alma ve tıbbi tedaviden yararlanma hakkına sahiptir. Birliğin tüm politikaları ve eylemlerinin tanım ve uygulamasında, daha üst düzeyde bir insan sağlığı koruması hedeflenir" (URL-1).

Sağlık hakkı, 1982 Anayasası'nın 17. Maddesinde belirtilen "Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" hükmü ile bağlantılıdır. Yine Anayasanın 56. Maddesinde "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için

kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir” hükmü ile sağlık hizmetleri düzeni ifade edilmiştir. (URL-2).

Görüldüğü üzere sağlık hakkı, çok sayıda uluslararası ve bölgesel insan hakları belgesinin yanı sıra ulusal anayasa ve yasalarda onaylanmış, öncelikle devlete daha sonra da sağlık çalışanlarına ve toplumun diğer kesimlerine hatta uluslararası topluma sorumluluklar yükleyen temel bir insan hakkıdır (Zengin 2010:46,51).

Ülkeler bu temel hakkı yerine getirirken sunulacak sağlık hizmetleri için harcamalar yapmaktadırlar. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’nde (OECD) yer alan ülkeler incelendiğinde bu ülkelerin sağlık harcamalarındaki büyümenin 2008 yılından sonra belirgin bir şekilde yavaşladığı görülmektedir. OECD ülkelerinde ortalama %4 civarında olan sağlık harcamalarındaki büyüme yıllarından sonra 2009-2011 arasında %0.2 olmuştur(OECD, 2013:9). Toplam harcamaları azaltma girişimleri, sağlık alanındaki kaynakların etkin, verimli kullanılması ile desteklenmelidir. Sağlık harcamalarında azaltma yapılırken kaynakların etkin kullanımıyla birlikte hasta memnuniyetinin de sağlanması gerekmektedir. Sağlık göstergeleri bireylerin yaşam kalitelerini ölçmesi, dolayısıyla ilgili ilde yerleşme-yaşama ve iş yapma isteğini doğrudan etkilemesi bakımından önemlidir. Bu nedenle kaliteli sağlık hizmetleri arzının ve bu hizmetlere olan talebin düzeyi, sosyal kalkınmayı destekler bir niteliktedir (Kalkınma Bakanlığı, 2011:30).

Bu çalışmada Türkiye’de sağlık hizmetlerindeki etkinlik il bazında belirlenecektir. Daha sonra sağlık hizmetlerinden memnuniyet üzerinde etkinlik skorunun ve iller arasındaki komşuluk ilişkisine göre mekansal etkileşim incelenecektir. İkinci bölümde Türkiye’deki sağlık hizmetleri ve sağlık sektöründen bahsedilecek, veri zarflama analizi ve mekansal modelleme üçüncü bölümde tanıtılacak, dördüncü bölümde yöntemler hakkında literatür bilgisi verilecek, beşinci ve altıncı bölümde ise analizler yapıp yorumlanacaktır.

2. TÜRKİYE’DE SAĞLIK HİZMETLERİ VE SAĞLIK SEKTÖRÜ

Toplumda yaşayan bütün bireyleri ilgilendiren temel sorunlardan birisi, hiç şüphesiz güvenilir ve kaliteli bir sağlık hizmeti olanağına ulaşmaktır (Bilen ve Öncel 2006:102). Günümüzde sosyal refah anlayışını benimseyen devletler, temel insan hakkı olan sağlık hizmetlerini tüm topluma etkin, verimli ve yeterli bir düzeyde sunmak ya da gerekli tedbirleri almakla yükümlü görülmektedirler (Çelikay ve Gümüş 2011:56; Yaşa 2012:3). Özellikle kalkınma çabası içinde bulunan ülkeler kalkınma çabasının gerektirdiği ve insan unsuru ile ilgili bulunan sağlık hizmetlerini iyileştirmek zorundadırlar (Demiray Erol ve Güneş 2014:2).

İnsanların sağlığının elde edilmesi korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla, sağlıkla ilgili mal ve hizmet üreten bütün kurum ve kuruluşların oluşturduğu yapıya genel olarak “sağlık sektörü” denilmektedir. Sağlık sektörü tarafından sağlık odaklı gerçekleştirilen tüm faaliyetler ise “sağlık hizmetleri” olarak tanımlanmaktadır (Temür 2010:2).

Sağlığı korumak ve geliştirmek; hastalıkların oluşumunu önlemek; hastalananlara olanakların elverdiği ölçüde en erken dönemde tanı koyarak tedavi etmek; sakatlıkları önlemek; sakatlananlara tıbbi ve sosyal anlamda sağaltan hizmet sunmak ve insanların nitelikli, mutlu ve uzun bir yaşam sürmesini sağlamak için sunulan hizmetlerin tümü sağlık hizmeti olarak ifade edilebilmektedir (Akdur 2006:17; Yaşa 2012:21). Sağlık hizmetleri, çeşitli sağlık kurum kuruluşlarında hastalıkların teşhis ve tedavisi ile insanların mevcut sağlıklarının korunması için değişik tip sağlık personeli tarafından yürütülen çabaların tümü olarak da tanımlanabilir (Karabulut 1998:16). Sağlık hizmetlerinin temel amacı toplumun ihtiyacı olan sağlık hizmetlerini, müşterinin istediği kalitede, istediği zamanda ve mümkün olan en düşük maliyetle sunmaktır (Tutar ve Kılınç 2007).

Sağlık hizmetleri genel olarak, koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici olarak üçe ayrılmaktadır. (YASED, 2012:23). Koruyucu sağlık hizmetleri, hastalık ortaya çıkmadan önce alınan her türlü önlemleri içerir. Tedavi edici sağlık hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetlerinin bir üst aşamasını oluşturur ve daha fazla özel fayda sağlar. Rehabilitasyon hizmetleri ise kaza, ruhsal bozukluklar, vücudun organlarının etkin bir şekilde kullanılmasına yönelik kısıtlılık koşullarının ortadan kaldırılması gibi özel nitelikte hizmetleri kapsamaktadır (Bayraktutan ve Pehlivanoğlu 2012:129).

T.C. Anayasası 56. maddesine göre Sağlık Bakanlığı, devletin sağlık sektöründe politika belirlenmesinden, programlar aracılığıyla ulusal sağlık stratejilerinin uygulanmasından ve sağlık hizmetlerinin doğrudan sunumundan sorumlu temel organıdır (Sağlık Bakanlığı, 2007:98,102-103).

Sağlık Bakanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını takiben 3 Mayıs 1920 tarihinde 3 sayılı Kanun ile kurulmuştur. Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının teşkilat, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenleyen 663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 2. Maddesi'ne göre Bakanlığın görevi; herkesin bedenî, zihnî ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hâli içinde hayatını sürdürmesini sağlamaktır (Sağlık Bakanlığı, 2012b; 20,28).

Sağlık Bakanlığı 2003 yılında sağlık hizmetlerinin etkili, verimli ve hakkaniyete uygun bir şekilde organize edilmesi, sağlık hizmetlerine finansman sağlanması ve sunulması amacıyla Sağlıkta Dönüşüm Programı'nı başlatmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından ana fikri "herkes için ulaşılabilir, nitelikli ve sürdürülebilir sağlık hizmeti" olan Sağlıkta Dönüşüm Programı'nı zorunlu kılan sebepler sağlık hizmetlerinin maliyetindeki artışlar, vatandaşın beklentilerinin artması, kamunun ödeme kapasitesinin sınırlı olması ve kamudaki yönetim anlayışının vatandaş tarafından sorgulanmaya başlanması olarak sayılabilir (Sağlık Bakanlığı, 2012a:19)

Sağlıkta Dönüşüm Programı ile sağlık hizmetlerinin sunumu, finansmanı ve insan kaynakları bakımından belirli bir periyotta gerçekleştirilen kurumsal yapılandırma çalışmalarının en son halkası ve belki de en etkili adımlarından biri ise 663 sayılı KHK ile Sağlık Bakanlığı teşkilat yapısının yeniden düzenlenmesidir.

663 sayılı KHK'da, Bakanlığın sağlık sistemi içerisinde politika belirleme, düzenleme ve denetleme konumunun ön plana çıkarıldığı, il düzeyinde Bakanlığa bağlı hastanelerin kamu hastaneleri birlikleri çatısı altında birleştirildiği ve birliklerin de bağlı kuruluş statüsündeki Kamu Hastaneleri Kurumu'na bağlandığı, kamu hastaneleri birliklerinde profesyonel yönetime geçildiği, sağlık hizmeti sunan kuruluşların yönetiminin basamak esasına göre sınıflandırıldığı ve sağlık hizmetlerinin daha fonksiyonel birimlere ayrıldığı bir teşkilat yapısı oluşturulmuştur (Lamba ve diğ. 2014).

Türkiye'de sağlık hizmeti sunan birimler birinci basamakta sağlık ocakları, ana çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezleri, verem savaş dispanserleri, kamu hastanesi poliklinikleri, belediyeler, işyeri hekimleri, özel teşhis ve tedavi poliklinikleri, özel muayenehaneler, özel hastaneler ve farklı büyüklükte diğer kamu dispanserleri ile vakıf poliklinikleridir. Koruyucu sağlık hizmetleri ile evde ve ayakta tedavi hizmetleri Sağlık Ocağı, Sağlık Evi, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezi (AÇS-AP), Verem Savaş Dispanseri ile ülke genelinde Sağlık Bakanlığı tarafından verilmektedir (Temür 2010:3-4).

Türkiye'de 2013 yılı itibarıyla 21175 Aile Hekimliği Birimi, 6756 Aile Sağlığı Merkezi, 971 Toplum Sağlığı Merkezi, 5594 Sağlık Evi, 183 AÇSAP Merkezi, 177 Verem Savaş Dispanseri, 134 Kanser Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezi, 2072 112 Acil

Yardım İstasyonu ve 83 Halk Sağlığı Laboratuvarı ile birinci basamak sağlık hizmeti sunulmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2014:86).

Türkiye’de sağlık hizmeti sunan hastaneler Sağlık Bakanlığı, Üniversite, Özel ve Milli Savunma Bakanlığı, Belediyeler vb. kurum ya da kuruluşlara bağlı diğer hastaneler olmak üzere dört grupta değerlendirilebilir. Türkiye’deki hastanelerin sayısı incelendiğinde 2002 yılında 1156 hastanenin 774 tanesi (%67) Sağlık Bakanlığı hastanesi iken, 2013 yılında 1517 hastanenin 854’ü (%74) Sağlık Bakanlığı hastanesi olmuştur. Aynı yıllarda özel hastane sayıları sırasıyla 271’den (%23.4) 550’ye (%36.3) yükselmiştir. Dolayısıyla 2002 yılından 2013 yılına özel hastane sayısındaki artış oranı %103 olmuştur. Türkiye’de en fazla hastane İstanbul(233), Ankara (84) ve İzmir (59)’de bulunurken Kilis ve Bayburt illerinde sadece 1’er hastane bulunmaktadır.

Hastane yatağı kapasitesi incelendiğinde 2002 yılında 164471 yatağın 107394’ü (%65.3) Sağlık Bakanlığı hastanelerinde iken 2013 yılında 202031 yataktan 121269’u (%60) Bakanlık hastanelerinde bulunmaktadır. Özel sektörün yatak sayısı aynı yıllar için 12387’den (%7.5) 37983’e (%18.8) yükselmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2014:71). Türkiye’de bin kişi başına düşen yatak sayısı 1967 yılında 1.81 iken, 2002 yılında 2.48, 2012 yılında 2.65 ve 2013 yılında 2.64 olmuştur (URL-3). OECD’ye üye ülkeler incelendiğinde ise bin kişi başına düşen yatak sayısı açısından Türkiye’nin gerisinde kalan sadece üç ülke bulunmaktadır: Şili (2.18), Meksika (1.57) ve İsveç (2.62) (URL-4).

2013 rakamları il bazında ele alındığında bin kişiye düşen yatak sayısı en fazla olan iller Elazığ (5.12), Bolu (4.99) ve Edirne(4.83)’dir. Bin kişiye düşen yatak sayısı, 81 ilin 49’unda Türkiye ortalamasının (2.64) altındadır. Bin kişiye düşen yatak sayısına göre son sırada bulunan iller ise Mardin(1.24), Şırnak (1.44), Hakkari(1.46) ve Ağrı(1.49)’dir.

Sağlık hizmetindeki insan gücü incelendiğinde ise 2002 yılı verilerine göre 91949 hekimin 45457’nin uzman hekim iken 2013 yılı verilerine göre 133775 hekimin 73886’sının uzman hekim olduğu görülmektedir. 2002-2013 yıllarında toplam hekim sayısı %45.5 ve uzman hekim sayısı %62.5 artmıştır. 2013 yılında hekimlerin %56.4’ü Sağlık Bakanlığı’nda, %21.2’si üniversitelerde, %21.3’ü özel sektörde ve kalanı diğer kurum ya da kuruluşlarda çalışmaktadır. 2013 yılında diş hekimi sayısı 22295, eczacı sayısı 27012, hemşire sayısı 139544, ebe sayısı 53427’dir. Sağlık hizmeti veren insan gücü 2002 yılında toplam 378551 iken 2013 yılında 735159 olmuştur. Sağlıktaki toplam insan gücünün %69.5’i Sağlık Bakanlığı’nda görev yapmaktadır.

Bin kişiye düşen hekim sayısı 2002 yılında 1.38 iken 2013 yılında 1.74 hekime ulaşmıştır. İstatistik Bölge Sınıflaması-1(İBBS1)’e göre incelendiğinde 2013 yılında bin kişiye düşen hekim sayısı 1.24 ile en az Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, 2.74 ile en fazla Batı Anadolu Bölgesi’ndedir. 2002 yılı ile karşılaştırıldığında sadece İstanbul’daki azalma (1.93’den 1.84’e) dikkat çekicidir. Hemşire ve ebe sayısı incelendiğinde bin kişiye 2002 yılında 1.71, 2013 yılında 2.52 hemşire ve ebe, 1.8 sadece hemşire düşmektedir. İBBS1’e göre dağılım ele alındığında 2002 yılına göre tüm bölgelerde artış vardır. Bin kişiye en fazla Doğu Karadeniz Bölgesi’nde (3.43) ve en az İstanbul’da (1.84) ebe ve hemşire düşmektedir. Rakamlar değerlendirilirken İstanbul (Ankara, İzmir, vb.) gibi illerin aynı zamanda başka il ya da bölgelerden gelen hastalar için de hizmet verdiği unutulmamalıdır.

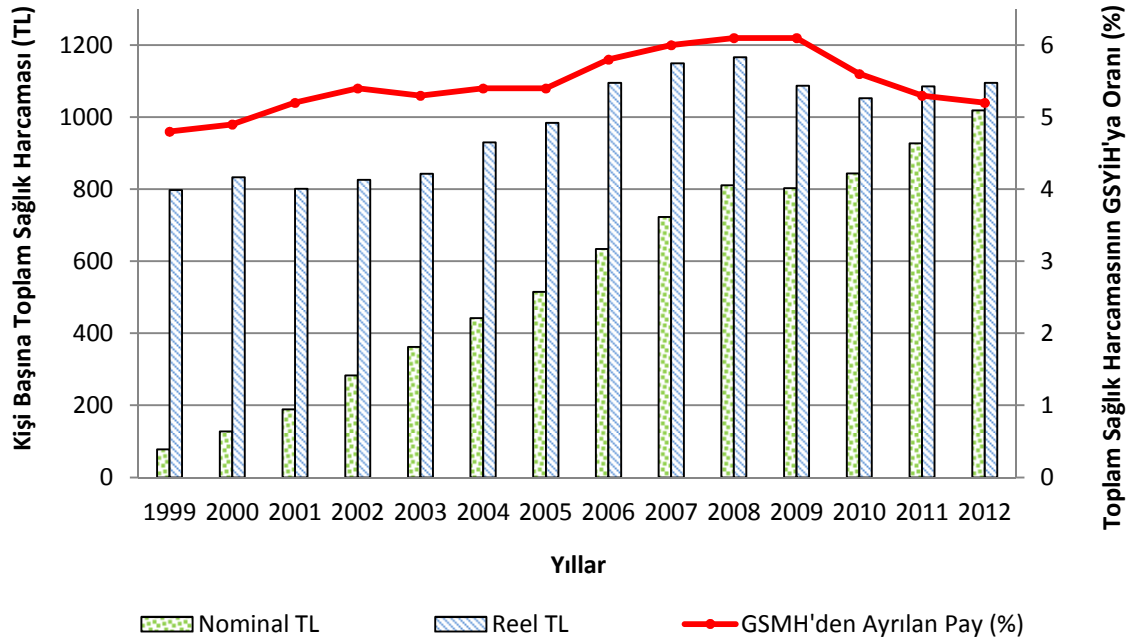
OECD ülkelerinin 2012 ya da en yakın yıl bilgileri incelendiğinde bin kişiye ortalama 3.2 hekim ve 8.9 hemşire düşmektedir. Dolayısıyla OECD ülkeleri içinde Türkiye bin kişiye düşen hekim ve hemşire sayısında en kötü değere sahip ülkedir.

Ülkemizde sağlık hizmetlerinin yapısal ve teknik özelliklerinin verimli, kaliteli, süratli ve ekonomik bir şekilde sürdürebilecek bir anlayış ile planlanması, son yıllarda üzerinde en

fazla tartışılan konulardan birisi haline gelmiştir. Hizmetlerin daha ileriye götürülebilmesi; yeni hizmet birimlerinin faaliyete geçirilmesi ya da mevcut imkânların daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayacak tedbirlerin alınması ile mümkün olacaktır. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'dan (GSYİH) aldığı büyük pay ile ekonomik büyüme ve kalkınma için büyük bir istihdam alanı olan sağlık sektörü, sınırlı olan kaynaklarını rasyonel bir biçimde kullanmak zorundadır (Tutar ve Kılınç 2007:44-45,51).

Türkiye'nin 1999-2013 döneminde toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı incelendiğinde bu oranın %4.8 ile %6.1 arasında değiştiği görülmektedir. 2009 yılına kadar bir artış trendi ile %6.1'e ulaşan bu oran 2013 yılında %5.4'e gerilemiştir¹. Aynı dönemde kişi başına yapılan toplam sağlık harcaması nominal fiyatlarla incelendiğinde ise 1999 yılında 79 TL olan kişi başına toplam sağlık harcaması 2012 yılında 1020 TL'ye ulaşmıştır. Kriz dönemini yansıtan 2008, 2009 ve 2010 yıllarında yapılan harcama miktarının hemen hemen aynı olması (sırasıyla 812 TL, 804 TL, 845 TL) dikkat çekmektedir. Reel fiyatlarla incelendiğinde ise 1999 yılında 798 TL olan kişi başına toplam sağlık harcaması 2008 yılında 1167 TL'ye yükselmiş, bu yıldan sonra azalarak 2010 yılında 1053 TL'ye düşmüş ve 2012 yılında 1096 TL seviyesinde gerçekleşmiştir(Bkz Grafik1).

Grafik 1. 1999-2012 Yıllarında Türkiye'de Toplam Sağlık Harcaması ve Toplam Sağlık Harcamasının GSYİH'ya Oranı

Kaynak: URL-5 ve (Sağlık Bakanlığı, 2014:167).

OECD ülkelerinin kişi başına toplam sağlık harcamalarına bakıldığında² 2012 yılında en fazla harcama miktarı 8745\$ ile Amerika Birleşik Devletleri'nde görülürken en az harcama 981\$ ile Türkiye'de gerçekleşmiştir. OECD ortalaması ise 3484 \$'dır (Sağlık Bakanlığı, 2014:169).

Sağlık hizmetlerinin bir sonucu olarak ülkelerdeki bazı göstergelerin iyileşmesi doğaldır. Ülkelerin kalkınmış olması sağlıklı nesillere yol açarken sağlıklı nesiller ülkelerin kalkınmasını sağlayacaktır. Yaşam koşullarının iyileşmesi doğumdaki yaşam beklentisini artıracaktır. OECD ülkelerinde doğumdaki ortalama yaşam beklentisi 2012 yılında 80.1 (OECD/World Health Organization, 2014:15), AB28 ülkelerinin 79.2 iken Türkiye'de

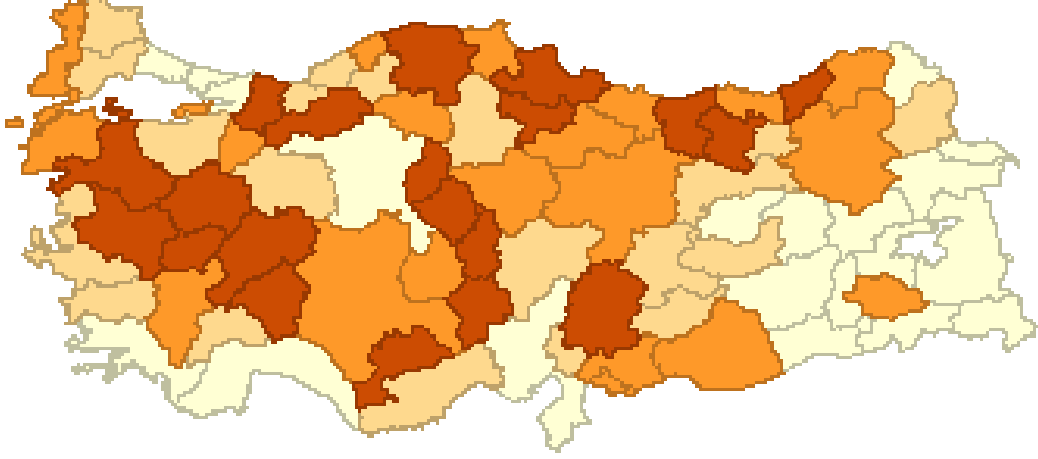
77.6'dır(OECD, 2014:17). Kadınların doğumdaki yaşam beklentisi erkeklere göre daha fazla olarak bulunmuştur. Kadın ve erkeklerin doğumda beklenen yaşam süresi sırasıyla OECD ülkelerinde 82.8 ve 77.4, AB28 ülkelerinde 82.2 ve 76.1, Türkiye'de 80.5 ve 74.8 olarak elde edilmiştir. 1990 yılı ile karşılaştırıldığında OECD ve AB28 ülkelerinde doğumdaki yaşam beklentisinde 5 yıldan fazla artış olmuştur. Türkiye'deki yaşam beklentisinde de son dönemde dikkat çekici bir artış gözlenmiştir. Yaşam süresindeki bu artış hayat kalitesinin gelişmesi, eğitim seviyesinin yükselmesi, kaliteli sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi birçok faktöre bağlıdır (YASED, 2012:10).

Sağlık hizmet sunumunda memnuniyet kavramı, son yıllarda önem kazanan bir konu olmuştur (Özer ve Çakıl 2007:140). Sağlık sektörüne yönelik beklenti, iyi bir performans göstermesidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün performans ölçütleri hasta memnuniyeti, daha iyi bir sağlık düzeyine erişme, alt yapı ve girdilerin kalitesi, hizmet sunum sürecinin ödüllendirilmesi olarak sıralanabilir (Tanrıverdi ve Teker 2010:116-117). Türk sağlık sisteminin başlıca hedefleri sağlık statüsünü iyileştirmek, ulaşılabilirliği ve verimliliği arttırmak, hizmet kalitesini ve hasta memnuniyetini yükseltmek ve sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaktır (Temür 2010:4).

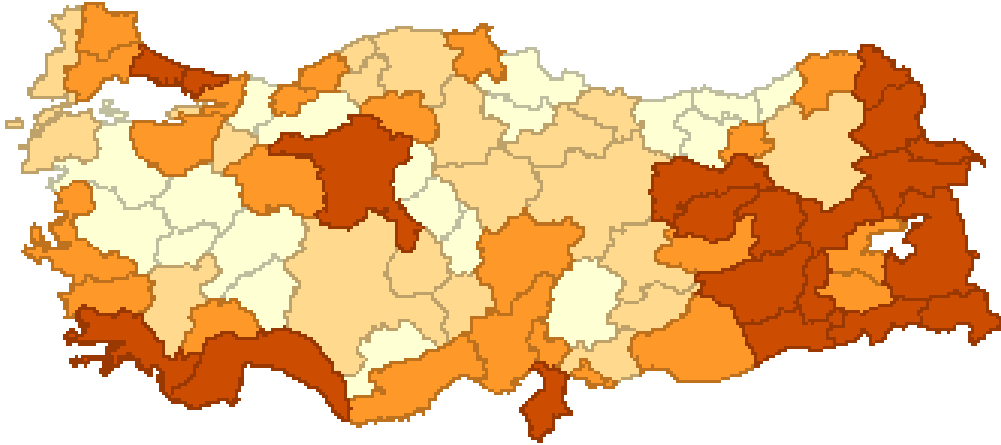
Türkiye'de bireylerin genel mutluluk algısını, toplumsal değer yargılarını, temel yaşam alanlarındaki genel memnuniyetini ve kamu hizmetlerinden memnuniyetini ölçmek, memnuniyet düzeylerinin zaman içindeki değişimini takip etmek amacıyla 2003 yılından itibaren düzenli olarak Yaşam Memnuniyeti Anketi TÜİK tarafından yapılmaktadır. Genel anlamda kamu hizmetlerinden memnuniyetin 2014 yılında azaldığını söylemek mümkündür. Anket sonuçları incelendiğinde tüm kamu hizmetleri içinde son on yıllık dönemde Asayiş hizmetlerinden memnuniyet 2003 yılından itibaren 2014'e kadar tüm yıllarda en fazla memnun olunan kamu hizmeti olmuştur. Sağlık hizmetlerinden memnuniyet ise 2003 yılında %39.5 iken 2006 ve 2008 yıllarındaki bir önceki yıla göre azalış göstermesine rağmen genel olarak artarak 2013 yılında %74.7 olmuştur. 2014 yılında diğer hizmetlerdeki memnuniyet oranları gibi azalarak %71.2 olarak gerçekleşmiştir (Bkz Grafik 2). Sağlık Bakanlığı sağlık hizmetlerinden genel memnuniyet düzeyini 2017'de %80 ve 2023'de %85 yapmak hedefindedir (Sağlık Bakanlığı, 2012b:134).

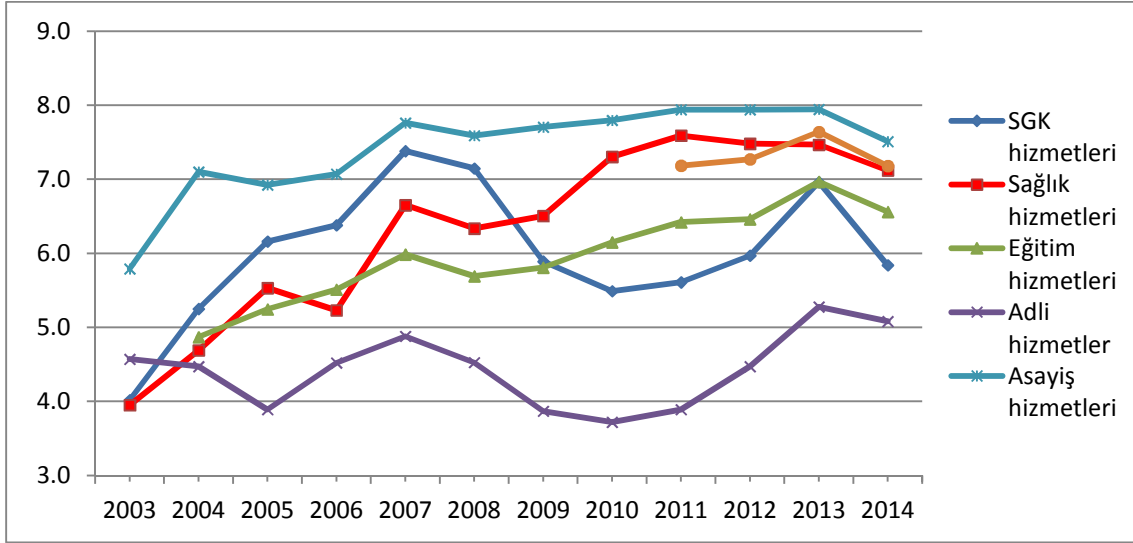
İl bazında sağlık hizmetlerinden memnuniyet incelendiğinde 2013 yılında %89.1 ile Isparta'nın en memnun il olduğu görülmektedir. Isparta'yı %88.6 ile Uşak, %88.1 ile Kırıkkale izlemektedir. En düşük memnuniyet oranına sahip iller ise %54.6 ile Hakkari, %57.5 ile Şırnak ve %61.5 ile Muş, %63.3 ile Ağrı, %63.6 ile Tunceli, %64.4 ile Van, %66.8 ile Bingöl olmak üzere Doğu Anadolu Bölgesi illeridir. Ayrıca bu illerin hemen üzerinde Türkiye nüfusunun yaklaşık dörtte birinin yaşadığı en kalabalık şehirler olan İstanbul (%67.4) ve Ankara (%68.1)'nin bulunması dikkat çekicidir.

Şekil 1. İl Bazında Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Oranları

Şekil 2. İl Bazında Sağlık Memnun Olmayanların Oranı

Grafik 2. 2003-2014 Yıllarında Türkiye’de Genel Olarak Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Oranları

Kaynak: URL-6

Türkiye’deki sağlık hizmetlerinin gelişimini görebilmek için uluslararası seviyedeki bilgilerle karşılaştırmak gerekir. Avrupa Birliği’nde 2003 yılında sağlık hizmetlerinden memnuniyet %62 iken 2013 yılında %63 olarak hemen hemen aynı kalmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2014:129). AB28 ülkeleri 2013 yılında kişi başına ortalama 2886\$ sağlık harcaması yaparak sağlık hizmetlerinden memnuniyeti %63 yapabilmişlerdir. Yani AB28’de %1’lik bir memnuniyet için kişi başına 45.81\$ harcanmıştır. Oysa aynı yıl kişi başına 981\$ sağlık harcaması yapan Türkiye’de sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı yaklaşık %75 olmuştur. Buna göre Türkiye’de %1’lik memnuniyetin kişi başına yaklaşık 13\$ sağlık harcaması ile sağlandığı söylenebilir. AB28 ülkelerinde sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı Türkiye’ninkinden daha fazla olan 11 ülke görülmektedir. Bu ülkelerin kişi başına yaptığı sağlık harcaması ortalama 4198.81\$ olmuştur. Bu harcama Türkiye’nin yaptığı kişi başı harcamanın 4 katından fazladır. Görüldüğü gibi AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında sağlık sektöründe kullandığı kaynak düzeyine göre Türkiye’de sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyi oldukça iyi seviyededir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada Veri Zarflama Analizi ve Mekansal Modelleme yöntemleri kullanılmıştır. Sırasıyla bu yöntemlerin tanıtımı aşağıdaki bölümlerde verilecektir.

3.1. Veri Zarflama Analizi

Aynı girdileri kullanarak aynı çıktıları üreten hastane, okul, banka, şirket, vb. homojen birimlere “Karar Verme Birimi(KVB)” ya da “Karar Birimi” denir. Bir KVB’nin elinde bulundurduğu girdi bileşimini en uygun biçimde kullanarak mümkün olan maksimum çıktıyı üretmedeki başarısı teknik etkinlik olarak tanımlanmaktadır (Bayraktutan ve diğ. 2010:14; Gülcü ve diğ. 2004:47). KVB’lerin etkinlikleri incelenirken oran analizi, parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemler kullanılır.

Oran analizinde çıktı ve girdilerin birbirine oranları alınarak tek boyutlu bir inceleme yapılabilir. Bu durumda bir KVB herhangi bazı oranlara göre etkin olabilirken diğerlerine göre etkin olmayabilir. Bu nedenle performans ölçüm çalışmalarında değişik oranların en

anamlı bir şekilde ağırlıklandırılarak tek bir ölçütün türetilmesine fazlasıyla gereksinim duyulmaktadır (Yolalan 1993:5).

Parametrik yöntemler ise incelenen KVB'lerin üretim fonksiyonunun fonksiyonel yapısı hakkında bazı varsayımlara ihtiyaç duyar. Parametrik yöntemlerden en fazla bilineni olan regresyon analizi, incelenen KVB'lerin değerlendirmesini regresyon doğrusuna göre yapar (Gülcü ve diğ. 2004:93-94). Regresyon doğrusunun üzerindeki etkin, altındakilerin ise etkin olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla regresyon doğrusuna göre yapılan bu değerlendirme en iyiye göre değil ortalamaya göre yapılmaktadır (Kavuncubaşı ve Ersoy 1995:79).

Çok sayıda girdisi ve çok sayıda çıktısı olan KVB'lerin görelilikleri incelenirken herhangi bir varsayıma ihtiyaç duymayan ve en iyiye göre KVB'lerin etkinliklerini değerlendirme olanağı sağlayan Veri Zarflama Analizi (VZA), parametrik olmayan bir yöntemdir. Doğrusal Programlama tabanlı olan VZA'da etkinlik, çıktıların ağırlıklı toplamı ile girdilerin ağırlıklı toplamı oranlanarak bulunur. Etkinlik skorunun elde edilmesinde girdi ve çıktıların ağırlıklarının belirlenmesi bu yöntem tarafından yapılmaktadır.

VZA, Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından Farrel (1957)'in etkinlik kavramına dayalı olarak geliştirilmiştir. m girdiyi kullanarak s çıktıyı üreten n tane KVB'nin etkinlikleri değerlendirilirken aşağıdaki modelden yararlanılabilir:

$$Maks \theta = \frac{\sum_{r=1}^s u_r y_{ro}}{\sum_{i=1}^m v_i x_{io}} \quad (1)$$

$$\frac{\sum_{r=1}^s u_r y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_i x_{ij}} \leq 1 \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

$$u_r \geq 0, v_i \geq 0 \quad (r = 1, 2, \dots, s; i = 1, 2, \dots, m)$$

Burada θ ; incelenen KVB'yi, θ ; incelenen KVB'nin etkinlik skorunu, x_{ij} ; j. KVB'nin i. girdisini, y_{rj} ; j. KVB'nin r. çıktısını, u_r ; r. çıktının ağırlığını, v_i ; i. girdinin ağırlığını göstermektedir. (1), bir kesirli programlama problemidir ve amaç fonksiyonunun paydasındaki ifade 1'e eşitlenerek kısıt olarak probleme eklendiğinde bir doğrusal programlama problemine dönüştürülebilir:

$$Maks \theta = \sum_{r=1}^s u_r y_{ro} \quad (2)$$

$$\sum_{i=1}^m v_i x_{io} = 1$$

$$\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} \leq 0 \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

$$u_r \geq 0, v_i \geq 0 \quad (r = 1, 2, \dots, s; i = 1, 2, \dots, m)$$

(2), CCR modelinin çarpan biçimi olarak adlandırılır. (2)'nin duali alındığında CCR modelinin zarflama biçimi bulunur (Dogan ve Gencan 2014:97):

$$\begin{aligned}
 & \text{Min } \theta & (3) \\
 & \theta x_{io} - \sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \geq 0 & (i = 1, 2, \dots, m) \\
 & \sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_{r0} & (r = 1, 2, \dots, s) \\
 & \lambda_j \geq 0 & (j = 1, 2, \dots, n)
 \end{aligned}$$

(3) modeli çözüldüğünde $0 \leq \theta \leq 1$ olduğu görülür. İncelenen KVB'nin etkin (CCR etkin) olabilmesi için $\theta^* = 1$ ve tüm gevşek değişkenler sıfır olmalıdır. Aksi takdirde incelenen KVB etkin olmayan olarak tanımlanır. Ayrıca etkin olmayan KVB'lerin etkin olması için rehber olabilecek KVB'lerin oluşturduğu referans küme, zarflama biçiminde $\lambda_j > 0$ koşulunu sağlayan j. KVB'(ler)inden oluşur (Cooper ve diğ. 2000:45-48).

Yukarıda tanımlanan CCR modeli, çıktı düzeylerinin en azından aynı kalması koşulu altında girdileri azaltmayı hedeflemektedir ve bu nedenle girdi yönlü CCR modeli olarak isimlendirilir. Girdileri daha fazla artırmadan (en azından aynı seviyede tutarken) çıktıları artırmayı hedefleyen modele de çıktı yönü CCR modeli denir. Çıktı yönlü CCR modelinin zarflama biçimi aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned}
 & \text{Maks } \eta & (4) \\
 & x_{io} \geq \sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} & (i = 1, 2, \dots, m) \\
 & \sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq \eta y_{r0} & (r = 1, 2, \dots, s) \\
 & \lambda_j \geq 0 & (j = 1, 2, \dots, n)
 \end{aligned}$$

Burada η incelenen KVB'nin çıktı yönlü modeldeki etkinlik skorudur ve $\eta^* \geq 1$ olur. İncelenen KVB'nin etkin (CCR etkin) olabilmesi için $\eta^* = 1$ ve tüm gevşek değişkenler sıfır olmalıdır. Yine bu modelde de incelenen KVB'nin referans kümesi, $\lambda_j > 0$ koşulunu sağlayan j. KVB'(ler)inden oluşur.

CCR modeli ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında teknik etkinliği ölçmektedir. Banker, Charnes ve Cooper (1984), ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında etkinliği incelemiştirler. BCC modeli olarak adlandırılan bu modelin girdi ya da çıktı yönlü olan modelleri, CCR modellerininin zarflama biçimine bir konvekslik kısıtı eklenerek bulunur. O halde girdi yönlü BCC modelininin zarflama biçimine ulaşmak için (3) modeline, çıktı yönlü

BCC modelinin zarflama biçimine ulaşmak için (4) modeline $\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$ kısıtı eklenir. Çıktı yönlü BCC modeli:

$$\text{Maks } \eta_B \quad (5)$$

$$x_{io} \geq \sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \quad (i = 1, 2, \dots, m)$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq \eta_B y_{r0} \quad (r = 1, 2, \dots, s)$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$$

$$\lambda_j \geq 0 \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

Burada η_B çıktı yönlü BCC modelinden bulunan etkinlik skorudur. İncelenen KVB'nin etkin (BCC etkin) olabilmesi için $\eta_B^* = 1$ ve tüm gevşek değişkenler sıfır olmalıdır. BCC modeliyle bulunan etkinlik skoruna saf (salt) teknik etkinlik skoru denilmektedir.

KVB'lerin uygun ölçekte üretim yapmalarındaki başarıları ölçek etkinliği ile belirlenebilir. VZA modelleri yardımıyla ölçek etkinliği, CCR modeli ile bulunan teknik etkinlik skorunun BCC modeli ile bulunan saf teknik etkinlik skoruna bölünmesiyle elde edilir (Cooper ve diğ. 2000:137).

VZA'da incelenen her KVB'nin girdi ve çıktı ağırlıkları diğer KVB'ler için kullanılanlardan farklıdır. Çünkü her KVB kendisinin etkinlik skorunu en iyi yapacak ağırlıkları seçmektedir. Bu durumda bazı girdi ya da çıktı ağırlıkları diğerlerine göre çok küçük ya da çok büyük olabilir. Gerek bu sorunun önüne geçilmesi gerekse karar vericilerin önsel bilgilerini kullanabilmek için ağırlıklara sınırlamalar konulabilir. Thompson ve diğ. (1986), ağırlıkların birbirine oranına sınır getirilmesini sağlayan Garanti (Güven) Bölgesi yaklaşımını önermiştir. Bu yaklaşıma göre girdi ağırlıkları

$$AS_{kl} \leq v_k/v_l \leq \dot{U}S_{kl}$$

ve çıktı ağırlıkları

$$AS_{pq} \leq u_p/u_q \leq \dot{U}S_{pq}$$

biçiminde sınırlanır.

3.2. Mekansal Modelleme

Mekansal verinin konumlarına göre ilişkisini inceleyen bir yöntem olan mekansal modelleme son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu alanda önde gelen isimler arasında Anselin (1988b), Cressie (1991), LeSage ve Pace (2009), Baltagi ve Piroette (2011) sayılabilir. Mekanlar arasındaki etkileşim olarak tanımlanan mekansal etki zaman serilerindeki gecikme teriminin aksine iki yönlüdür. Mekanlar arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bu mekansal etki mekansal bağımlılık ve mekansal değişkenlik olarak iki türlü incelenir. Mekansal bağımlılıkta bağımlı değişken üzerinde mekanlar arası bir ilişki var olurken

mekansal heterojenlikte konuma göre değişen ve veri kümesi boyunca homojen olmayan parametrelerden söz edilir. Mekansal bağımlılık modelde ölçüm ve tanımlama hatası yapılmasından kaynaklandığından bu sorun farklı yöntemler kullanılarak çözülür. Mekansal heterojenlik ise veri kümesinin genişletilmesi ile giderilebilir.

Mekansal etkinin olduğu modelde bilinen yöntemlerle elde edilen sonuçlar geçersiz olmakta, etkin olmayan veya yanlış tahminler elde edilmekte ve yanıltıcı çıkarımlarda bulunmaktadır (Anselin 1988a, 2001). Mekansal etki modelde tanımlama hatası olarak ele alınıp modele dahil edildiğinde bu sakıncalar giderilmektedir. Modelde bu etkinin incelenmesi iki şekilde olmaktadır: Mekansal Gecikme ve Mekansal Hata.

Mekansal Gecikme modelinde bağımlı değişkenler arasındaki ilişki incelenir. Mekansal hata teriminde ise mekansal etkileşim modelin hata teriminde içerilir. Mekansal etkileşim her iki modele mekansal ağırlık matrisinin eklenmesiyle belirlenir. Mekansal ağırlık matrisi, mekanlar arasındaki komşuluk ilişkisini gösteren bir matristir. Bu matris sınır komşuluğuna göre oluşturulabileceği gibi, mekanlar arasındaki uzaklık, en yakın komşuluk ölçütlerine göre de oluşturulabilir. Kolay elde edilebilmesi bakımından sınır komşuluğuna göre komşuluk matrisi daha yaygın kullanılmaktadır. Bu matris, iki mekan aynı sınırı paylaşıyorsa 1, değilse sıfır değeri verilerek elde edilir. Genel kabul ile komşuluk matrisinin köşegen elemanları sıfırdır yani her mekan kendisinin komşusu değildir. Yorum ve işlem kolaylığı açısından bu matris satır elemanlarının toplamı 1 olacak şekilde standartlaştırma yapılarak modele katılır.

Mekansal etkinin varlığı Moran (1948) ve Lagrange Çarpanı (LÇ) (Anselin 1988a; Bera ve Yoon 1993; Anselin ve diğ. 1996) ile test edilir. Moran testi sadece bu etkinin var olup olmadığını verirken LÇ testi mekansal etkinin mekansal gecikme ya da hata modeli olup olmadığını saptar. y ; $N \times 1$ boyutlu bağımlı değişken vektörü, W ; $N \times N$ boyutlu konumlar arasındaki komşuluk ilişkisini gösteren mekansal ağırlık matrisi, ρ ; mekansal otoregresif parametre, X ; $K \times 1$ boyutlu β katsayı vektörü ile ilişkili $N \times K$ boyutlu bağımsız değişken matrisi ve ε ; $N \times 1$ boyutlu bağımsız özdeş dağılımlı hata terimler vektörü olmak üzere mekansal gecikme modeli aşağıdaki gibidir:

$$y = \rho W y + X \beta + \varepsilon$$

y ; $N \times 1$ boyutlu bağımlı değişken vektörü, X ; $N \times K$ boyutlu bağımsız değişken matrisi, β ; $K \times 1$ boyutlu katsayı vektörü, ε ; $N \times 1$ boyutlu bağımsız özdeş dağılımlı hata terimler vektörü, λ ; mekansal hata katsayısı ve ξ ; ilişkisiz hata terimleri olmak üzere mekansal hata modeli ise aşağıdaki gibidir:

$$y = X \beta + \varepsilon$$

$$\varepsilon = \lambda W \varepsilon + \xi$$

Mekansal etkinin varlığı belirlendikten sonra Genelleştirilmiş Momentler veya En Çok Olabilirlik yöntemine göre tahmin edilir.

4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Türkiye’de ve Dünya’da Sağlık sektörü üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan VZA ve mekansal modelleme yöntemi ile ilgili yapılan literatür araştırmasında karşılaşılan çalışmalar aşağıda verilmiştir:

Timor ve Lorcu (2010), Türkiye ve Avrupa Birliğine üye ülkelerin sağlık sistem performanslarını karşılaştırmak amacı ile VZA kullanılmıştır. Önce 2004 yılı verilerinin kullanıldığı çalışmada 27 AB ülkesi ve Türkiye’nin bulunduğu gruba VZA uygulanmıştır. Daha homojen ülkelerin karşılaştırılması için hiyerarşik kümeleme analizi uygulanmış,

ülkeler dört farklı grupta kümelenmiştir. Daha sonra Türkiye'nin de bulunduğu gruba (11 ülke) VZA tekrar uygulanmıştır. Doğrudan sağlık değişkenlerinin yanında çevresel değişkenlerin de kullanıldığı bu çalışmada Türkiye'nin etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Demiray Erol ve Güneş (2014), Veri Zarflama Analizi tekniği ile Türkiye genelinde hastanelerin 2011 ve 2006 yıllarının etkinliğini belirlemek amacıyla toplam 1453 hastanenin iller bazında etkinliklerini 4 girdi ve 9 çıktı ile hesaplamıştır. Bu çalışmada, etkinlik analizinde illerin sağlıkta etkin olmamasının en önemli nedeni kurulan sağlık kuruluşlarını şehrin gelişmesine paralel olarak revize edilmemesinden kaynaklandığının görüldüğü ifade edilmiştir.

İl bazında hastane etkinliğinin üzerine yapılan çalışmalardan Şahin ve Özcan (2000), Yavuz (2001), Temür ve Bakırcı (2008); hastanelerin etkinliğinin incelendiği çalışmalardan Kavuncubaşı ve Ersoy(1995), Baysal ve Çerioğlu (2004), Gülcü ve diğ. (2004), Güleş ve diğ. (2007), Çakmak ve diğ. (2009), Bayraktutan ve diğ. (2010),Torgay (2010),Gök ve Sezen (2011), Bal ve Bilge (2013), Dogan ve Gencan (2014), Okursoy ve Özdemir (2015) ve hekimlerin performansını değerlendirmek amacıyla Erinç ve Üner (2014)'in çalışmaları incelenebilir.

Dünya literatüründe VZA'nın en fazla uygulandığı alanlardan biri de sağlık sektörüdür. Bu yayınların bilgisine URL-7 adresinden ulaşılabilir.

Sağlık hizmetlerinden memnuniyet üzerine yapılan mekansal modelleme alanındaki literatür araştırmasında araştırmacıların genel eğiliminin bir ildeki hastanelerde hastalara anket yaparak bu anketleri değerlendirmek olduğu görülmüştür. Dünya'da yapılan çalışmalar incelendiğinde de aynı eğilimdeki çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak Ercan ve diğ. (2004), İçli ve diğ. (2006), Özer ve Çakıl (2007), Önsüz ve diğ. (2008), Taşlıyan ve Akyüz (2010), Papatya ve diğ. (2012), Akdere ve diğ. (2012), Kırılmaz (2013), Ilioudi ve diğ. (2013), Öztürk (2009), Öz ve Uyar (2014), Xesfingi ve Vozikis (2014), Almeida ve diğ. (2015) verilebilir. Türkiye'de il bazında sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeylerini incelerken mekansal modellemenin kullanılacak olması bu alanda yapılacak çalışmalara bir örnek oluşturması bakımından önemlidir.

5. ANALİZ VE BULGULAR

Bu bölümde VZA ve Mekansal Modelleme'den elde edilen sonuçlar sırasıyla verilerek bu sonuçlar yorumlanacaktır.

5.1. Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin İl Bazında Etkinliğinin Vza İle İncelenmesi

Sağlık hizmetlerinin amacı; kullanıcılara mümkün olan en düşük maliyetle, hakkaniyetli bir şekilde ulaşabilecekleri, en üst düzeyde daha iyi bir hizmet sunmaktır (Dogan ve Gencan 2014). Türkiye'de il bazında sağlık hizmetlerinin etkinliğini inceleyerek, kaynakların hangi illerde etkin bir biçimde kullanıldığını görebilmek amacıyla VZA'dan yararlanılmıştır.

Analizde Sağlık Bakanlığı'nın Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2013'deki il bazında yayınlanan verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmada 81 ile ilişkin kullanılan 10 girdi ve 5 çıktı ile tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Girdi ve Çıktılara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Değişkenler	En Az	En Fazla	Ortalama
GİRDİLER	Hastane Sayısı	1	233	18.73
	Yatak Sayısı	150	33104	2494.21
	Aile Hekimliği Birim Sayısı	25	3639	261.42
	112 Ambulans Sayısı	13	271	41.44
	Toplam Hekim Sayısı	113	26094	1651.54
	Diş Hekimi Sayısı	16	5823	275.25
	Eczacı Sayısı	17	5234	333.48
	Hemşire Sayısı	149	20620	1722.77
	Ebe Sayısı	73	5477	659.59
	Diğer Personel Sayısı	211	13578	1660.35
ÇIKTILAR	Birinci Basamak Başvuru S.	176683	35902371	2719170.14
	İkinci ve Üçüncü Bas. B. S.	267285	71562834	5062572.14
	Diş Hekimine Başvuru Sayısı	47448	5190767	466181.43
	Yatan Hasta Sayısı	6128	1964876	152759.96
	Ameliyat Sayısı	1541	843745	57830.09

Çalışmada çıktı yönlü modeller yardımıyla etkinlik incelemesi yapılmıştır. İllerdeki kaynakların en azından aynı seviyede tutulması gerektiği düşünülerek, mevcut kaynaklarla daha fazla hizmet götürülmesine odaklanılmıştır. Özellikle kamu kaynakları zaten il bazında sağlandığından bu kaynaklardan vaz geçmek yerine daha fazla hizmet götürme arayışında olunmuştur. (4) ve (5) modelleri kullanılarak yapılan analizlerde çok sayıda ilin etkin olduğu görülmüştür. İllere ilişkin girdi ve çıktılarda ağırlıklar incelendiğinde ağırlıklar arasında VZA'nın doğasında olduğu gibi çok küçük ya da sıfır olan ağırlıklarla karşılaşmıştır. Herhangi bir girdi ya da çıktının katkısını mutlaka etkinlik skorunda görmek için ağırlıkların oranına ilişkin sınırlamalar yapılarak Garanti (Güven) Bölgesi yaklaşımına göre etkinlik analizi uygulanması tercih edilmiştir. Girdi ve çıktılara ilişkin ağırlıklar için sınırlamalar yapılırken, herhangi bir değişkenin ağırlığının başka bir değişkenin ağırlığının en fazla 10 katı olması sağlanmıştır. Yani, girdi ağırlıkları için

$$0.10 \leq v_k/v_l \leq 10 \quad , \quad k, l = 1, 2, \dots, 10 ; k \neq l$$

ve çıktı ağırlıkları için

$$0.10 \leq u_p/u_q \leq 10 \quad , \quad k, l = 1, 2, \dots, 5 ; p \neq q$$

sınırlamaları yapılmıştır. (4) ve (5) modeli kullanılarak elde edilen etkinlik skorlarının tersi alınarak etkinlik skorunun daha kolay yorumlanması için 0 ile 1 arasında olması sağlanmıştır.

VZA modelleri uygulanırken EMS (Efficiency Measurement System) Version 1.3.0 programı kullanılarak sonuçlar elde edilmiştir. İllerin çıktı yönlü CCR modeli ile elde edilen teknik etkinlik skoru, çıktı yönlü BCC modeli ile elde edilen saf teknik etkinlik skoru ve ölçek etkinliği skoru Tablo 2'de, etkinlik skorlarından hesaplanan istatistiksel bilgiler Tablo 3'de verilmiştir. Ayrıca, CCR modeliyle ve BCC modeliyle etkin olmayan olarak bulunan illerin etkin olmak için referans olarak alabilecekleri iller, sırasıyla Tablo 4 ve Tablo 5'te verilmiştir. Tablo 4 ve Tablo 5'te etkin olmayan illerin referans kümesinde olan illerin trafik plaka kodları ile aynı olan numaraları ve bu numaranın hemen yanında (parantez içinde) zarflama biçiminden bulunan λ_j değerleri bulunmaktadır. Aynı tablolarda sağa dayalı verilen değerler ise etkin olan illerin, etkin olmayan illerin referans kümesinde görülme sayısını göstermektedir (Tablo 2, Tablo 4 ve Tablo 5 Ek'te verilmiştir).

Tablo 3. VZA Modelleriyle Elde Edilen Sonuçların Tanımlayıcı Bilgileri

Model	Etkin İl Sayısı	Etkin Olmayan İl Sayısı	Etkinlik Skorunun			
			Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
CCR	11	70	0.6595	1.0000	0.8549	0.1021
BCC	20	61	0.6745	1.0000	0.8843	0.0968
Ölçek Etkinliği	11	70	0.7947	1.0000	0.9670	0.0475

Tablo 2 ve 3'teki sonuçlar incelendiğinde CCR modeliyle sağlık hizmetlerinin sunumunda 11 ilin teknik etkin, 70 ilin de teknik etkin olmayan bulunduğu görülmektedir. 81 il içinde en düşük teknik etkinlik skoruna 0.6595 ile Trabzon sahip iken 0.7000'in altında etkinlik skoruna sahip iller sırasıyla Ardahan, Tunceli, Edirne, Elazığ ve Hakkari izlemektedir. Bu illeri Ankara'nın (0.7090) izlemesi oldukça çarpıcıdır. CCR modeline göre sağlık hizmetlerinin sunumunda 0.7746 etkinlik skoru ile İzmir en düşük 21. etkinlik skoruna sahiptir. İstanbul ise 0.9970 ile etkinlik sınırına oldukça yakın bulunmuştur. Teknik etkin bulunan iller ise Adıyaman, Bilecik, Gaziantep, Hatay, Tekirdağ, Şanlıurfa, Uşak, Bartın, Yalova, Kilis ve Osmaniye olmuştur. Sağlık hizmetlerinin sunumunda Türkiye'deki illerin teknik etkinlik skoru ortalaması 0.8549 olarak elde edilmiştir. 81 ilin 40 tanesi sağlık hizmetlerinin sunumunda ortalama etkinlik skoru ve üzerinde teknik etkinliğe sahiptir.

Referans küme bilgileri incelendiğinde, etkin olmayan 70 ilin 68'inde Şanlıurfa'nın, 44'ünde Bilecik'in, 33'ünde Kilis'in referans kümesinde bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında, teknik etkin bulunan Hatay'ın hiçbir ilin referans kümesinde yer almadığı görülmüştür. Ayrıca, İstanbul ve Ankara'nın referans kümesinde Gaziantep ve Şanlıurfa bulunmaktadır.

Ölçeğe göre değişen getiri varsayımı bulunan BCC modeline ilişkin saf etkinlik skorları incelendiğinde, 81 ilin 20'si etkin ve 61'i etkin olmayan olarak bulunmuştur. CCR modeliyle teknik etkin bulunan 11 il, aynı zamanda BCC modeliyle de saf teknik etkin bulunmuştur. Sağlık hizmetlerinin sunumunda teknik etkin olmayan, fakat saf teknik olan 9 il ise Bayburt, Iğdır, Mersin, Amasya, Sakarya, İstanbul, Mardin, Bursa ve Adana illeridir. Saf teknik etkin olmayan 61 ilin bilgileri incelendiğinde, 0.6745 ile en düşük etkinlik skoruna sahip il Trabzon bulunmuştur. Edirne, Elazığ, Yozgat, Kars, Isparta ve Bingöl 0.7500'in altında en düşük etkinlik skoruna sahip olan iller olarak sıralanmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik ve sağlık sektörü anlamında önemli bir konuma sahip olan Erzurum'un 0.7502 saf teknik etkinlik skoru ile bu illeri izlediği görülmüştür. Sağlık hizmetlerinin sunumunda Türkiye'deki illerin saf teknik etkinlik skoru ortalaması 0.8843 bulunmuştur. 81 ilin 39'unun Türkiye ortalamasının altında, 42'sinin üzerinde etkinlik skoru bulunduğu Tablo 2'den görülebilir.

Tablo 5'deki referans küme bilgileri incelendiğinde, etkin olmayan 61 ilin 52'sinde Şanlıurfa, 27'sinde Bilecik, 19'unda Gaziantep ve yine 19'unda Adıyaman referans kümesinde yer almıştır. Saf teknik etkin bulunan Ağrı, Mersin, Mardin ve Iğdır'ın hiçbir etkin olmayan ilin referans kümesinde yer almadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Sakarya sadece Sinop'un, Uşak sadece Aksaray'ın referans kümesinde yer alırken; İstanbul, Ankara, Antalya ve İzmir olmak üzere üç ilin referans kümesinde bulunmaktadır. Ankara'nın referans kümesinde Adana, Bursa ve İstanbul olduğu görülmektedir.

Tablo 2'deki ölçek etkinliği skorları incelendiğinde, Adıyaman, Bilecik, Gaziantep, Hatay, Tekirdağ, Şanlıurfa, Uşak, Bartın, Yalova, Kilis ve Osmaniye illerinin en uygun

ölçekte hizmet veren, dolayısıyla ölçek etkinliğine sahip iller olduğu görülmüştür. Ölçek etkinliği sağlanmayan 71 ilden en kötü ölçek etkinliği skoru olan il 0.7947 ile Tunceli'dir. Sonuçlar incelendiğinde Türkiye'deki illerin genel olarak ölçek etkinlik skorlarının büyük olduğu görülmektedir. Buradan, ülkemizdeki illerin sağlık hizmeti sunumunda bir ölçek sorunu olmadığı söylenebilir. En kötü ikinci ölçek etkinliği skoruna sahip il 0.7967 ile Ankara iken, ölçek etkinliği skoru 0.9000'ın altında olan diğer iller Bayburt, İzmir, Hakkari, Ardahan ve Antalya'dır. Türkiye'deki ortalama ölçek etkinliği skoru 0.9670'dir ve 81 ilin 24'ü ortalamanın altında ölçek etkinliğine sahiptir.

5.2. Mekansal Model Tahminleri

Bu çalışmada Türkiye'deki 81 ilin sağlık hizmetlerinden memnuniyetleri hem mekansal olarak incelenmiş hem de sağlık hizmetlerinden memnuniyet üzerinde etkili olduğu düşünülen değişkenlerle model tahmini yapılmıştır. Modele bağımsız değişkenler olarak kişi başına düşen eczacı sayısı, kişi başına düşen nitelikli yatak sayısı, kişi başına düşen hekim sayısı, kaba ölüm hızı, VZA'dan elde edilen etkinlik skorları, Kalkınma Bakanlığı sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi (2011) alınmıştır. Model tahminlerinde bağımlı değişken olarak memnun ve memnun olmayanların oranları alınmıştır. Bununla, elde edilen tahminlerin sağlamlasının yapılması amaçlanmıştır. Mekansal komşuluk matrisi sınır komşuluğuna göre oluşturulmuş ve satır standartlaştırma yapılmıştır. Bu matris coğrafi bilgi sistemi olan ArcGIS programı kullanılarak elde edilmiştir. Mekansal etkiyi saptamak için LÇ testi yapılarak mekansal gecikmeli modelin tahmini yönünde karar verilmiştir. GeoDa programı kullanılarak yapılan model tahmini sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 6: Teknik Etkinlik Skoru(CCR)nun Bağımsız Değişken olduğu Mekansal Model tahmini

Y=Memnun	EKK	Mekansal Gecikme I	Mekansal GecikmeII	Y=Memnun Değil	EKK	Mekansal Gecikme	Mekansal Gecikme II
Sabit	41.118 (0.00003)*	2.961 (0.78154)	-3.958 (0.67067)		45.843 (0.00000)*	33.393 (0.00000)*	33.666 (0.00000)*
Eczacı sayısı	4.814 (0.00001)*	3.448 (0.00006)*	3.326 (0.00002)*		-3.296 (0.00002)*	-2.211 (0.00037)*	-2.264 (0.00007)*
Nitelikli Yatak Sayısı	0.524 (0.00141)*	0.486 (0.00019)*	0.450 (0.00027)*		-0.394 (0.00088)*	-0.381 (0.00005)*	-0.377 (0.00002)*
Hekim Sayısı	-0.345 (0.16928)	-0.215 (0.295)	-		0.152 (0.39733)	0.058 (0.691)	-
Kaba Ölüm hızı	3.427 (0.02522)*	1.677 (0.17671)	-		-2.451 (0.02626)*	-1.128 (0.20740)	-
CCR	0.169 (0.05094)	0.173 (0.01366)*	0.221 (0.00019)*		-0.182 (0.00418)*	-0.175 (0.00052)*	-0.192 (0.00001)*
SE-gelişmişlik İndeksi	-0.00025 (0.01231)*	-0.00029 (0.00026)*	-0.00031 (0.00003)*		0.00014 (0.05017)	0.00018 (0.00221)*	0.00018 (0.00105)*
W*Memnun	-	0.559 (0.00000)*	0.598 (0.00000)*		-	0.575 (0.00000)*	0.611 (0.00000)*
R ²	0.431	0.578	0.573		0.477	0.615	0.613
AIC	519.166	503.354	501.508		466.079	452.121	447.616
LÇ-Gecikme	16.989 (0.00004)				15.582 (0.00008)		
LÇ-Gecikme(Robust)	10.741 (0.00105)				12.934 (0.00032)		
LÇ-Hata	8.865 (0.00291)				6.486 (0.01087)		
LÇ-Hata(Robust)	2.616 (0.10578)				3.838 (0.05009)		

*%5 anlamlılık düzeyinde

Sağlık hizmetlerinden memnun olanların bağımlı değişken olarak alındığı modelde kişi başına düşen eczacı sayısı, nitelikli yatak sayısı, teknik etkinlik skoru (CCR) ve sosyo-

ekonomik gelişmişlik indeksi değişkenleri anlamlı bulunmuştur. Eczacı sayısı, nitelikli yatak sayısı, teknik etkinlik skoru(CCR) değişkenleri sağlık hizmetlerindeki memnuniyeti artırırken sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi değişkeni azaltmaktadır. Teknik etkinlik skorunun memnuniyete etkisini, sağlık hizmetlerinin ana ögesi olan sağlık personelinin özveriyle çalıştığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Gelişmişlik indeksi yüksek olan illerde sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranının düştüğü görülmektedir. Mekansal otoregresif katsayı olan W*Memnun değişkeni de anlamlı bulunmuştur. Bu değişkenin katsayısının pozitif çıkması aynı memnuniyet düzeyinde olan illerin bir arada olduğunun göstergesidir. Yani yüksek memnuniyet düzeyine sahip olanlar ile düşük memnuniyet düzeyine sahip olanlar birbirine komşu illerdir ve bir ildeki memnuniyet oranı, diğer ildeki memnuniyet oranını etkilemektedir. Ayrıca hastaların sağlık hizmeti almak için komşu illeri de tercih etmesi olasıdır. Sağlık hizmetlerinden memnun olmayanların bağımlı değişken olarak alındığı model tahmini sonuçlarına bakıldığında diğer model tahmini ile tutarlı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Hekim sayısı ve Kaba Ölüm Hızı değişkenleri çıkartılıp her iki bağımlı değişken için model tekrar tahmin edildiğinde katsayıların anlamlılığında bir değişiklik olmamıştır.

Tablo 7: Saf Teknik Etkinlik(BCC) Skorunun Bağımsız Değişken Olduğu Mekansal Model Tahmini

Y=Memnun	EKK	Mekansal Gecikme	Mekansal Gecikme II	Y=Memnun Değil	EKK	Mekansal Gecikme	Mekansal GecikmeII
Sabit	51.806 (0.00000)*	15.177 (0.18813)	19.546 (0.00679)		37.084 (0.00001)*	24.722 (0.00020)*	14.511 (0.00000)*
Eczacı sayısı	5.051 (0.00000)*	3.728 (0.00003)*	3.998 (0.00001)*		-3.543 (0.00001)*	-2.483 (0.00020)*	-2.230 (0.00043)*
Nitelikli Yatak Sayısı	0.481 (0.00405)*	0.442 (0.00106)*	0.389 (0.00357)*		-0.359 (0.00359)*	-0.345 (0.00052)*	-0.188 (0.02969)*
Hekim Sayısı	-0.526 (0.03699)*	-0.407 (0.04973)*	-0.410 (0.02389)*		0.313 (0.08985)	0.223 (0.14326)	-
Kaba Ölüm hızı	4.085 (0.00827*)	2.406 (0.05600)	-		-3.064 (0.00716)*	-1.778 (0.05589)	-
BCC	0.059 (0.51821)	0.058 (0.44586)	-		-0.089 (0.18863)	-0.080 (0.15101)	-
SE-gelişmişlik İndeksi	-0.00023 (0.03295)*	-0.00027 (0.00219)*	-0.0002 (0.00595)*		0.00013 (0.10072)	0.00016 (0.01194)*	0.00015 (0.01317)*
W*Memnun	-	0.544 (0.00000)*	0.599 (0.00000)*		-	0.558 (0.00000)*	0.634 (0.00000)*
R ²	0.405	0.548	0.529		0.428	0.566	
AIC	522.905	508.626	509.401		473.215	459.305	
LÇ-Gecikme	15.261 (0.00009)				13.649 (0.00022)		
LÇ-Gecikme(Robust)	7.777 (0.00529)				10.332 (0.00131)		
LÇ-Hata	8.870 (0.00290)				6.615 (0.01198)		
LÇ-Hata(Robust)	1.387 (0.23898)				2.997 (0.08341)		

*%5 anlamlılık düzeyinde

Sağlık hizmetlerinden memnun olanların bağımlı değişken olarak alındığı modelde kişi başına düşen eczacı sayısı, nitelikli yatak sayısı, kişi başına düşen hekim sayısı ve sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi değişkenleri anlamlı bulunmuştur. Eczacı sayısı, nitelikli yatak sayısı değişkenleri sağlık hizmetlerindeki memnuniyeti artırırken kişi başına düşen hekim sayısı ve sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi değişkenleri azaltmaktadır. Mekansal otoregresif katsayı olan W*Memnun değişkeni yine pozitif işaretli ve anlamlı bulunmuştur. Bağımlı değişkenin sağlık hizmetlerinden memnun olma alındığı model, kaba ölüm hızı ve

BCC değişkenleri çıkartılıp tekrar tahmin edildiğinde modeldeki katsayıların anlamlılığında bir değişiklik olmamıştır. Bağımlı değişkenin sağlık hizmetlerinden memnun olmama alındığı model, hekim sayısı, kaba ölüm hızı ve BCC değişkenleri çıkartılıp tekrar tahmin edildiğinde anlamlı olan katsayıların hala anlamlı olduğu belirlenmiştir.

6. SONUÇ

Türkiye’deki sağlık sistemi 2003 yılında gerçekleştiren Sağlıkta Dönüşüm Programı ile ciddi yapısal değişiklikler yaşamıştır. Bu dönüşümün sonunda sağlık hizmetlerinden memnuniyet giderek artmış ve %75 seviyelerine ulaşmıştır. Çalışmada Sağlıkta Dönüşüm Programı ile başlayan süreçte illerdeki sağlık hizmeti sunumundaki etkinlik ve memnuniyet oranına etkisi incelenmiştir.

Türkiye’de VZA ile sağlık sektöründe yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu hastanelerin etkinliğini incelemiştir. Özellikle son dönemde yapılan çalışmalarda hastanelerin etkinliklerinin arttığı görülmüştür. Hastanelerin etkinliğinin incelendiği bazı çalışmalarda il bazında değerlendirmeler yapılmıştır. Demiray Erol ve Güneş (2014) 1453 hastanenin 2006 ve 2011 yılları için il bazında etkinliklerini incelemiş ve 81 ilden 46’sını etkin bulmuştur. Ağırlık sınırlaması ile yapılan bu çalışmada ise 81 ilden 11’i teknik ve 20’si saf teknik etkin bulunmuştur. Etkin illerin sayısındaki bu farklılaşma her şeyden önce ağırlık tercihinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında çalışmalarda kullanılan girdi ve çıktıların, incelenen dönemlerin farklılığı da sonuçları etkilemektedir.

2003-2006 yıllarında 846 hastanenin etkinliğini il ve bölge bazında inceleyen Temür ve Bakırcı (2008), etkin olan illerin yarısından fazlasının doğu ve güneydoğu illerinde olduğu yorumunda bulunmuştur. Bu çalışmada incelenen üç etkinlik skoru da 1 olan Adıyaman, Bilecik, Gaziantep, Hatay, Tekirdağ, Şanlıurfa, Uşak, Bartın, Yalova, Kilis ve Osmaniye illerinin Temür ve Bakırcı (2008)’nin sonuçlarını desteklediği söylenebilir.

Timor ve Lorcu (2010), AB ülkeleri ile karşılaştırdığı Türkiye’nin düşük girdi kullanımını nedeniyle tüm üye ülkeler içinde etkin olduğunu, kümeleme analizi ile oluşturulan homojen grup içinde ise etkin olmadığını, aynı zamanda ölçek etkin olmadığını bulmuştur. İl bazında incelendiğinde ise Türkiye’de sağlık hizmetlerinin sunumunda ölçek etkinliği oldukça yüksek çıkmış, il bazında bir ölçek sorunu olmadığını düşündüren sonuçlara ulaşmıştır.

Sağlık hizmetlerinden memnuniyet üzerinde bir ilin komşuları ile etkileşimini gösteren mekansal gecikme etkisi saptanmıştır. Buna göre bir ildeki hastalar, komşu ildeki sağlık hizmetlerinden faydalanabilmektedir.

Sağlık hizmeti sunumunda etkin olmayan iller, çalışmada bulunan referans alabileceği illerden faydalanarak etkin hale gelebilir. Bu çalışmada potansiyel iyileştirmeler verilmemiştir. VZA’nın yapısı itibarıyla etkin olmayan illere ilişkin potansiyel iyileştirmeler belirlenebilir. Başka çalışmalarda daha farklı ağırlık sınırlamaları ile il bazında sağlık hizmeti sunumuna ilişkin etkinlik analizi tekrarlanabilir. Mekansal model tahminleri komşuluk matrisi türü değiştirilerek tekrarlanabilir ve elde edilecek sonuçlar karşılaştırılabilir.

Notlar

¹ OECD Sağlık İstatistikleri'nde 2012 yılında %5.4 iken TÜİK'de, sırasıyla, %5.2 ve %5.4 olarak yer almıştır. Bazı istatistiklerde benzer bu tür küçük farklılıklar göze çarpmaktadır.

² satın alma gücü paritesi, ABD \$

KAYNAKÇA

- AKDERE, M., GIDER, Ö. & TOP, M., 2012. Examining the role of employee focus in the Turkish healthcare industry. *Total Quality Management & Business Excellence*, 23(11), pp.1241–1256.
- AKDUR, R., 2006. *Sağlık Sektörü: Temel Kavramlar, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Durum ve Türkiye'nin Birliğe Uyumu* 2nd ed., Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi Yayını Yayın No.25.
- ALMEIDA, R.S. de, BOURLIATAUX-LAJOINIE, S. & MARTINS, M., 2015. Satisfaction measurement instruments for healthcare service users: a systematic review. *Cadernos de Saúde Pública*, 31(1), pp.11–25.
- ANSELIN, L., 1988a. Lagrange multiplier test diagnostics for spatial dependence and spatial heterogeneity. *Geographical Analysis*, 20(1), pp.1–17.
- ANSELIN, L., BERA, A.K., FLORAX, R., YOON, M.J., 1996. Simple diagnostic tests for spatial dependence. *Regional Science and Urban Economics*, 26(1), pp.77–104.
- ANSELIN, L., 2001. Spatial econometrics. In B. H. Baltagi, ed. *A Companion to Theoretical Econometrics*. Oxford: Blackwell, pp. 310–330.
- ANSELIN, L., 1988b. *Spatial econometrics: Methods and models*, Dordrecht: Kluwer.
- BAL, V. & BILGE, H., 2013. Eğitim ve Araştırma Hastanelerinde Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), pp.1–14.
- BALTAGI, B.H. & PIROTTE, A., 2011. Seemingly unrelated regressions with spatial error components. *Empirical Economics*, 40(1), pp.5–49.
- BANKER, R.D., CHARNES, A. & COOPER, W.W., 1984. Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, 30(9), pp.1078–1092.
- BAYRAKTUTAN, Y., ARSLAN, İ. & BAL, V., 2010. Sağlık Bilgi Sistemlerinin Hastane Performanslarına Etkisinin Veri Zarflama Analizi ile İncelenmesi: Türkiye'deki Göğüs Hastalıkları Hastanelerinde Bir Uygulama. *Gaziantep Tıp Dergisi*, 16(3), pp.13–18.
- BAYRAKTUTAN, Y. & PEHLIVANOĞLU, P., 2012. Sağlık İşletmelerinde Etkinlik Analizi: Kocaeli Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, pp.127–162.
- BAYSAL, M. & ÇERİOĞLU, H., 2004. Sağlık Sektöründe Bir Performans Değerlemesi Çalışması. In *Yöneyim Araştırması/Endüstri Mühendisliği-XXIV Ulu sal Kongresi*. Gaziantep-Adana, p. 39.
- BERA, A.K. & YOON, M.J., 1993. Specification Testing with Locally Misspecified Alternatives. *Econometric Theory*, 9(04), p.649.

- BILEN, M. & ÖNCEL, A., 2006. Sağlık Hizmetleri ve Kurumsal Etkinlik Analizi:Sosyal Güvenlik Reformu Ekseninde Bir Değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 51, pp.101–143.
- ÇAKMAK, M., ÖKTEN, M.K. & ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U., 2009. Türk Kamu Hastanelerinde Teknik Verimlilik Sorunu:Veri Zarflama Analizi Tekniği ile Sağlık Bakanlığına Bağlı Kadın Doğum Hastanelerinin Teknik Verimliliklerinin Ölçülmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(1), pp.1–36.
- ÇELİKAY, F. & GÜMÜŞ, E., 2011. Sağlıkta Dönüşümün Ampirik Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), pp.55–92.
- CEYHAN, A., 2007. *Sağlık Kurumlarında İmaj Yönetimi Açısından Web Sayfası Tasarımlarının Kategorik Analizi Ve Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Uygulaması*. Selçuk Üniversitesi.
- CHARNES, A., COOPER, W.W. & RHODES, E., 1978. Measuring the Efficiency on Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2, pp.429–499.
- COOPER, W.W., SEIFORD, L.M. & Tone, K., 2000. *Data Envelopment Analysis: A Comprehensive Text with Models, Applications,References and DEA-Solver Software* 2nd ed., ABD: Kluwer Academic ISBN:0-7923-8693-0.
- CRESSIE, N., 1991. *Statisticsfor spatial data*, New York, NY: John Wileyand Sons Inc.
- DEMIRAY Erol, E. & GÜNEŞ, İ., 2014. Türkiye’de İllerin Sağlık Etkinliklerinin Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8020(2), pp.1–19.
- DOGAN, N.Ö. & GENCAN, S., 2014. VZA/AHP Bütünleşik Yöntemi ile Performans Ölçümü:Ankara’daki Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(2), pp.88–112.
- ERCAN, İ., EDİZ, B. & KAN, İ., 2004. Hastaların Sosyo-Ekonomik Durumlarına Göre Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyetlerinin İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 11(3), pp.161–167.
- ERİNÇ, M.S. & ÜNER, S., 2014. Seçilen Bir İlde V eri Zarflama Analizi İle Aile Hekimlerinin Performanslarını Değerlendirme Çalışması. *Sağlık ve T oplum*, 24(1), pp.24–31.
- FARREL, M.J., 1957. The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society*, 120(3), pp.253–290.
- GOK, M. & SEZEN, B., 2011. Analyzing the efficiencies of hospitals: An application of Data Envelopment Analysis. *Journal of Global Strategic Management*, 10(1), pp.137–146.
- GÜLCÜ, A., COŞKUN, A. & YEŞİLYURT, C., 2004. Cumhuriyet Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi’nin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Göreceli Etkinlik Analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), pp.1–14.

- GÜLEŞ, H.K., ÖĞÜT, A. & M, Ö., 2007. Sağlık İşletmelerinde Örgütsel Etkinliğin Artırılmasına Yönelik Veri Zarflama Analizine Dayalı Bir Uygulama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, pp.69–82.
- İÇLİ, G.E., KUĞUOĞLU, S. & ASLAN, F.E., 2006. Sosyodemografik Değişkenlerin Hasta Memnuniyetine Etkisi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), pp.383–400.
- ILIOUDI, S., LAZAKIDOU, A. & TSIRONI, M., 2013. Importance of Patient Satisfaction Measurement and Electronic Surveys: Methodology and Potential Benefits. *Scienpress.Com*, 1(1), pp.67–87.
- KALKINMA BAKANLIĞI, 2011, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE-2011)*, [Online] Bilgi ve Yönetim Dairesi Başkanlığı, Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/548/SEGE-2011.pdf> [25/06/2014]
- KARABULUT, K., 1998. *Türkiye’de Sağlık Sektörü- Sağlık Harcamaları Üzerine Bir Uygulama*. Atatürk Üniversitesi.
- KAVUNCUBAŞI, Ş. & ERSOY, K., 1995. Hastanelerde Teknik Verimlilik Ölçümü. *Amme İdaresi Dergisi*, 8(3).
- KIRILMAZ, H., 2013. Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Sağlık Hizmetlerinde Performans Yönetimi Çerçevesinde İncelenmesi: Poliklinik Hastaları Üzerine Bir Alan Araştırması. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), pp.11–21.
- LAMBA, M., ALTAN, Y., AKTEL, M., KERMAN, U., 2014. Sağlık Bakanlığı’nda Yeniden Yapılanma: Yeni Kamu Yönetimi Açısından Bir Değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), pp.53–78.
- LESAGE, J. & PACE, R.K., 2009. *Introduction to Spatial Econometrics* 1st ed., Taylor&Francis Group, LLC.
- MORAN, P.A.P., 1948. The interpretation of statistical maps. *Biometrika*, 35(3-4), pp.255–260.
- OECD, 2013, *Health at a Glance 2013: OECD Indicators*, OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/health_glance-2013-en. [23/03/2013].
- OECD/World Health Organization, 2014, *Health at a Glance: Asia/Pacific 2014, Measuring Progress towards Universal Health Coverage*, OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/health_glance_ap-2014-en. [23/03/2013].
- OECD, 2014, *Health at a Glance: Europe 2014*, OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/health_glance_eur-2014-en [23/03/2013].
- OKURSOY, A. & ÖZDEMİR, M., 2015. Veri Zarflama Analizinde Homojen Olmayan Karar Verme Birimi Problemi için Kümeleme Analizi Yaklaşımı. *Ege Academic Review*, 15(1), pp.81–90.

- ÖNSÜZ, M.F., TOPUZOĞLU, A., CÖBEK, U.C., ERTÜRK, S., YILMAZ, F., BIROL, S., 2008. İstanbul'da Bir Tıp Fakültesi Hastanesinde Yatan Hastaların Memnuniyet Düzeyi. *Marmara Medical Journal*, 21(1), pp.033–049.
- ÖZ, M. & UYAR, E., 2014. Sağlık Hizmetleri Pazarlamasında Algılanan Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti Üzerinde Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26), pp.123–132.
- ÖZER, A. & ÇAKIL, E., 2007. Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörler. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 5, pp.140–143.
- ÖZTÜRK, Y.E., 2009. Veri Zarflama Analizi ve Hastane Etkinliğinin Ölçülmesinde Kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 12(1-2), pp.97–118.
- PAPATYA, G., PAPATYA, N. & HAMŞIOĞLU, B.A., 2012. Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti:İki Özel Hastanede KARşılaştırmalı Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler*, 1(2), pp.87–108.
- SAĞLIK BAKANLIĞI, 2007, *Türkiye'de Sağlığa Bakış*, Bölük Ofset Matbaacılık Oto. Reklam . San. Tic. Ltd. Şti, Ankara, ISBN:978-975-590-224-1.
- SAĞLIK BAKANLIĞI, 2011, *Sağlığı Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü*, Bakanlık Yayın No:814, Anıl Matbaacılık, Ankara, ISBN: 978-975-590-361-3.
- SAĞLIK BAKANLIĞI, 2012b, *Stratejik Plan (2013-2017)*, [Online], <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/stratejikplanturk.pdf> [22/03/2015].
- SAĞLIK BAKANLIĞI, 2012a, *Sağlıkta Dönüşüm Programı (Değerlendirme Raporu 2003-2011)*, [Online], <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/SDPturk.pdf> [22/03/2015].
- SAĞLIK BAKANLIĞI, 2014, *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2013*, Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Ankara, ISBN : 978-975-590-508-2.
- ŞAHİN, İ. & ÖZCAN, Y.A., 2000. Public Sector Hospital Efficiency for Provincial Markets in Turkey. *Journal of Medical Systems*, 24(6), pp.307–320.
- SOMUNOĞLU, S., 1999. Kavramsal Açından Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 4(1).
- TANRIVERDİ, H. & TEKER, Ç., 2010. Eğitim Hastanelerinde Asistan Doktorların Klinik İş Yükleri Bakımından Performans Ölçütlerinin Karşılaştırılması. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 1, pp.114–136.
- TAŞLIYAN, M. & AKYÜZ, M., 2010. Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyet Araştırması:Malatya Devlet Hastanesi'nde Bir Alan Çalışması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), pp.61–66.
- TEMİZ, Ö., 2014. Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), pp.165–188.

- TEMÜR, Y., 2010. İllerin Gelişmişlik Derecelerine Göre Hastanelerin Etkinlik Analizi. , 2(XXIX), pp.1–22.
- TEMÜR, Y. & BAKIRCI, F., 2008. Türkiye’de Sağlık Kurumlarının Performans Analizi: Bir VZA Uygulaması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), pp.261–282.
- TENGİLİMOĞLU, D., IŞIK, O. & AKBOLAT, M., 2009. *Sağlık İşletmeleri Yönetimi* 3rd ed., Ankara: Nobel Kitabevi.
- THOMPSON, R.G., SINGLETON, F.D., THRALL, R.M., SMITH, B.A., 1986. Comparative Site Evaluations For Locating a High-Energy Physics Lab in Texas. *Interfaces*, 16(35-49).
- TIMOR, M. & LORCU, F., 2010. Türkiye ve Avrupa Birliğine Üye Ülkelerin Sağlık Sistem Performanslarının Kümeleme ve Veri Zarflama Analizi ile Karşılaştırılması. *Yönetim*, 21(65), pp.25–46.
- TORGAY, A., 2010. *Sağlık Reformlarının Eğitim Hastanelerinin Performansına Etkileri*. Başkent Üniversitesi.
- TUTAR, F. & KILINÇ, N., 2007. Türkiye’nin Sağlık Sektöründeki Ekonomik Gelişmişlik Potansiyeli ve Farklı Ülke Örnekleriyle Mukayesesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 9(1), pp.31–54.
- URL–1 <http://www.eskisehirab.gov.tr/userfiles/files/AVRUPA%20B%20C4%B0RL%20C4%B0%20C4%9E%20C4%B0%20TEMEL%20HAKLAR%20%20C5%9EARTI.pdf> [22/03/2015].
- URL–2 http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf [21/03/2015].
- URL–3 http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1613 [26.3.2015].
- URL–4 http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=HEALTH_STAT [26.3.2015]
- URL–5 http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1614 [25/3/2015].
- URL–6 http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1598 [29/3/2015].
- URL–7 <http://deazone.com/en/resources/bibliography> [31.03.2015].
- XESFINGI, S. & VOZIKIS, A., 2014. *What shapes patient’s satisfaction in countries' health care systems?*, Working Paper.
- YASED, 2012, Türkiye Sağlık Sektörü Raporu, [Online], http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin_bultenleri/Documents/YASED_Saglik_Sektoru_Raporu.pdf [10/03/2015].
- YAŞA, E., 2012. *Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Bağlılık İlişkisi: Devlet, Özel ve Üniversite Hastaneleri Karşılaştırması*. Çukurova Üniversitesi.

YAVUZ, İ., 2001. *Sağlık Sektöründe Etkinlik Ölçümü*, Ankara: Milli Prodüktive Merkezi Yayınları:654 ISBN:975-440-312-0.

YOLALAN, R., 1993. *İşletmeler Arası Göreli Etkinlik Ölçümü*, Ankara: Milli Prodüktive Merkezi Yayınları:483.

ZENGİN, N., 2010. “Sağlık Hakkı” ve Sağlık Hizmetlerinin Sunumu. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 1, pp.44–52.

EK:**Tablo 2.** İllerdeki Sağlık Hizmetlerine İlişkin Teknik Etkinlik, Saf Teknik Etkinlik ve Ölçek Etkinliği Skorları

İL	Teknik Etkinlik	Saf Teknik Etkinlik	Ölçek Etkinliği	İL	Teknik Etkinlik	Saf Teknik Etkinlik	Ölçek Etkinliği
Adana	0,9891	1,0000	0,9891	Konya	0,8124	0,9073	0,8955
Adıyaman	1,0000	1,0000	1,0000	Kütahya	0,9047	0,9551	0,9472
Afyonkarahisar	0,7880	0,8031	0,9811	Malatya	0,7648	0,7724	0,9902
Ağrı	0,8547	0,8547	0,9999	Manisa	0,8362	0,8675	0,9639
Amasya	0,9673	1,0000	0,9673	Kahramanmaraş	0,8871	0,9270	0,9570
Ankara	0,7090	0,8900	0,7967	Mardin	0,9784	1,0000	0,9784
Antalya	0,7756	0,8943	0,8672	Muğla	0,8189	0,8797	0,9308
Artvin	0,7452	0,7772	0,9588	Muş	0,8157	0,8372	0,9744
Aydın	0,8166	0,8232	0,9920	Nevşehir	0,9172	0,9344	0,9815
Balıkesir	0,9364	0,9811	0,9544	Niğde	0,9556	0,9867	0,9684
Bilecik	1,0000	1,0000	1,0000	Ordu	0,8663	0,8844	0,9795
Bingöl	0,7222	0,7457	0,9685	Rize	0,9257	0,9277	0,9979
Bitlis	0,9461	0,9464	0,9998	Sakarya	0,9685	1,0000	0,9685
Bolu	0,7681	0,7685	0,9996	Samsun	0,8683	0,9037	0,9608
Burdur	0,8505	0,8514	0,9990	Siirt	0,8415	0,8815	0,9546
Bursa	0,9838	1,0000	0,9838	Sinop	0,9141	0,9162	0,9978
Çanakkale	0,8257	0,8447	0,9776	Sivas	0,7632	0,7660	0,9964
Çankırı	0,8737	0,8814	0,9913	Tekirdağ	1,0000	1,0000	1,0000
Çorum	0,7929	0,8110	0,9776	Tokat	0,8083	0,8242	0,9807
Denizli	0,8929	0,9338	0,9562	Trabzon	0,6595	0,6745	0,9778
Diyarbakır	0,7503	0,7846	0,9564	Tunceli	0,6733	0,8472	0,7947
Edirne	0,6746	0,6787	0,9939	Şanlıurfa	1,0000	1,0000	1,0000
Elazığ	0,6789	0,6796	0,9990	Uşak	1,0000	1,0000	1,0000
Erzincan	0,7981	0,8098	0,9855	Van	0,7848	0,7853	0,9995
Erzurum	0,7497	0,7502	0,9994	Yozgat	0,7097	0,7123	0,9964
Eskişehir	0,7821	0,8093	0,9663	Zonguldak	0,8941	0,8990	0,9946
Gaziantep	1,0000	1,0000	1,0000	Aksaray	0,9299	0,9391	0,9902
Giresun	0,8621	0,8740	0,9863	Bayburt	0,8094	1,0000	0,8094
Gümüşhane	0,8692	0,9533	0,9118	Karaman	0,8260	0,8271	0,9986
Hakkari	0,6966	0,8049	0,8655	Kırıkkale	0,8088	0,8205	0,9857
Hatay	1,0000	1,0000	1,0000	Batman	0,8549	0,8651	0,9883
Isparta	0,7287	0,7290	0,9996	Şırnak	0,7689	0,7935	0,9690
Mersin	0,9487	1,0000	0,9487	Bartın	1,0000	1,0000	1,0000
İstanbul	0,9730	1,0000	0,9730	Ardahan	0,6664	0,7687	0,8668
İzmir	0,7746	0,9331	0,8301	Iğdır	0,9206	1,0000	0,9206
Kars	0,7110	0,7168	0,9920	Yalova	1,0000	1,0000	1,0000
Kastamonu	0,7733	0,7950	0,9727	Karabük	0,9572	0,9578	0,9994
Kayseri	0,7348	0,7608	0,9658	Kilis	1,0000	1,0000	1,0000
Kırklareli	0,9226	0,9471	0,9741	Osmaniye	1,0000	1,0000	1,0000
Kırşehir	0,8934	0,9059	0,9862	Düzce	0,8513	0,8672	0,9818
Kocaeli	0,9269	0,9636	0,9620				

Tablo 4. İllerdeki Sağlık Hizmetlerine İlişkin Çıktı Yönlü CCR Modeliyle Etkin Olmayan İllerin Referans Kümesindeki İller ve Etkin Olanların Referans Kümede Görülme Sayısı

No	Referans İl (λ_j)	No	Referans İl (λ_j)
1	27 (1,11) 63 (0,04) 77 (0,61) 79 (2,17)	42	11 (0,51) 27 (0,29) 63 (0,89) 77 (1,06) 79 (3,18)
2		43	63 (0,07) 64 (0,11) 74 (1,94) 79 (0,35)
3	27 (0,04) 63 (0,13) 64 (0,15) 74 (1,68) 79 (0,95)	44	11 (1,07) 63 (0,57)
4	2 (0,03) 11 (0,77) 63 (0,16)	45	11 (0,70) 27 (0,11) 59 (0,63) 63 (0,46) 79 (0,07)
5	11 (0,61) 63 (0,01) 74 (0,61) 77 (0,41)	46	2 (0,35) 11 (1,17) 63 (0,19) 74 (0,54) 79 (1,57)
6	27 (0,31) 63 (4,93)	47	11 (1,06) 63 (0,16) 74 (0,05) 77 (0,02) 80 (0,15)
7	27 (0,32) 63 (0,74) 79 (6,63)	48	27 (0,06) 63 (0,07) 74 (2,12) 79 (2,72)
8	2 (0,05) 11 (0,67) 63 (0,02)	49	2 (0,19) 11 (0,25) 63 (0,10)
9	59 (0,52) 63 (0,35) 77 (0,49) 79 (1,18)	50	63 (0,02) 64 (0,07) 74 (0,78) 77 (0,10) 79 (0,43)
10	27 (0,14) 59 (0,39) 63 (0,05) 74 (0,90) 77 (1,64)	51	2 (0,04) 11 (0,21) 63 (0,01) 74 (0,92) 79 (0,45)
11		52	2 (0,10) 11 (1,01) 63 (0,22) 80 (0,36)
12	2 (0,49) 11 (0,02)	53	11 (0,56) 63 (0,12) 74 (0,08) 77 (0,21) 79 (0,20)
13	27 (0,03) 63 (0,03) 74 (0,90) 79 (0,02)	54	63 (0,18) 74 (1,10) 77 (0,18) 79 (2,25)
14	11 (0,51) 63 (0,24)	55	11 (0,31) 63 (1,12) 77 (0,26)
15	11 (0,11) 63 (0,02) 74 (0,33) 77 (0,42) 80 (0,17)	56	11 (0,24) 63 (0,15)
16	27 (1,12) 59 (0,24) 63 (0,23) 79 (2,33)	57	11 (0,54) 74 (0,41) 77 (0,06) 80 (0,03)
17	11 (0,03) 59 (0,23) 63 (0,10) 79 (1,89)	58	11 (0,67) 63 (0,48)
18	11 (0,84) 63 (0,01) 77 (0,03)	59	
19	2 (0,11) 11 (0,94) 63 (0,08) 74 (0,17) 79 (0,21) 80 (0,29)	60	2 (0,80) 11 (0,62) 63 (0,13)
20	27 (0,36) 59 (0,12) 63 (0,09) 79 (2,29)	61	27 (0,06) 63 (0,38) 77 (1,72) 79 (1,21)
21	11 (1,57) 27 (0,04) 63 (0,90)	62	11 (0,40) 63 (0,00) 79 (0,10)
22	27 (0,20) 63 (0,11) 79 (0,88)	63	
23	2 (0,21) 11 (0,41) 63 (0,46)	64	
24	11 (0,69) 63 (0,08)	65	63 (0,65)
25	2 (0,12) 63 (0,70)	66	2 (0,26) 11 (0,73) 63 (0,14)
26	11 (1,55) 63 (0,49) 77 (0,86)	67	11 (0,32) 63 (0,48)
27		68	63 (0,05) 74 (1,29) 79 (0,10)
28	27 (0,01) 63 (0,10) 64 (0,15) 74 (1,33) 79 (0,11)	69	11 (0,20) 63 (0,02) 79 (0,09)
29	11 (0,56) 63 (0,02)	70	11 (0,34) 63 (0,01) 74 (0,50) 77 (0,12) 80 (0,09)
30	11 (0,18) 63 (0,10)	71	63 (0,28) 79 (0,18)
31		72	11 (0,63) 63 (0,22)
32	11 (0,52) 63 (0,45)	73	11 (0,30) 63 (0,19)
33	27 (0,36) 63 (0,10) 74 (1,30) 79 (4,72)	74	
34	27 (3,70) 63 (3,64)	75	11 (0,26) 63 (0,02) 74 (0,01) 79 (0,25)
35	27 (1,85) 63 (0,45) 77 (4,87) 79 (0,28)	76	11 (0,39) 63 (0,02) 79 (0,28)
36	2 (0,01) 11 (0,50) 63 (0,14)	77	
37	11 (0,97) 63 (0,05) 77 (0,55)	78	11 (0,82) 63 (0,05) 77 (0,17)
38	11 (0,65) 63 (0,79) 77 (0,26) 79 (2,73)	79	
39	63 (0,05) 74 (0,69) 77 (0,25) 79 (0,68)	80	
40	2 (0,22) 11 (0,51) 63 (0,02)	81	27 (0,08) 63 (0,03) 77 (0,05) 79 (1,14)
41	27 (0,16) 63 (0,71) 79 (3,71)		

Tablo 5. İllerdeki Sağlık Hizmetlerine İlişkin Çıktı Yönlü BCC Modeliyle Etkin Olmayan İllerin Referans Kümesindeki İller ve Etkin Olanların Referans Kümede Görülme Sayısı

No	Referans $\dot{\lambda}_j$	No	Referans $\dot{\lambda}_j$
1		42	1 (0,62) 16 (0,26) 63 (0,12)
2		43	2 (0,09) 27 (0,09) 31 (0,14) 59 (0,03) 74 (0,66)
3	2 (0,19) 27 (0,32) 63 (0,00) 74 (0,46) 80 (0,02)	44	2 (0,41) 11 (0,03) 63 (0,57)
4	2 (0,00) 11 (0,84) 63 (0,16)	45	16 (0,14) 27 (0,07) 59 (0,23) 63 (0,56)
5		46	2 (0,36) 27 (0,16) 59 (0,30) 63 (0,18)
6	1 (0,37) 16 (0,21) 34 (0,42)	47	0
7	16 (0,51) 27 (0,00) 34 (0,02) 63 (0,47)	48	31 (0,68) 74 (0,02) 79 (0,30)
8	11 (0,61) 63 (0,02) 69 (0,37)	49	11 (0,51) 63 (0,10) 69 (0,14) 79 (0,25)
9	27 (0,19) 59 (0,47) 63 (0,34)	50	27 (0,01) 31 (0,04) 63 (0,00) 74 (0,51) 77 (0,01) 79 (0,27) 80 (0,16)
10	16 (0,07) 31 (0,23) 59 (0,61) 63 (0,09)	51	2 (0,07) 27 (0,01) 31 (0,04) 59 (0,05) 74 (0,84)
11		52	2 (0,62) 59 (0,15) 63 (0,20) 80 (0,03)
12	11 (0,68) 63 (0,05) 79 (0,27)	53	11 (0,58) 27 (0,02) 63 (0,11) 74 (0,05) 77 (0,22) 80 (0,03)
13	27 (0,03) 63 (0,03) 74 (0,85) 79 (0,10)	54	1
14	11 (0,46) 63 (0,22) 77 (0,05) 79 (0,27)	55	1 (0,10) 16 (0,12) 63 (0,79)
15	2 (0,05) 63 (0,01) 74 (0,27) 77 (0,49) 80 (0,18)	56	11 (0,46) 63 (0,09) 69 (0,43) 79 (0,02)
16		57	11 (0,54) 74 (0,40) 80 (0,06)
17	2 (0,14) 27 (0,12) 59 (0,21) 63 (0,04) 74 (0,49)	58	2 (0,10) 11 (0,42) 63 (0,48)
18	11 (0,95) 69 (0,05)	59	14
19	2 (0,47) 59 (0,15) 63 (0,05) 77 (0,15) 80 (0,18)	60	2 (0,79) 63 (0,21)
20	16 (0,17) 27 (0,08) 31 (0,31) 59 (0,06) 63 (0,02) 79 (0,37)	61	2 (0,07) 27 (0,18) 59 (0,38) 63 (0,36)
21	16 (0,15) 63 (0,85)	62	11 (0,09) 69 (0,89) 79 (0,01)
22	27 (0,22) 63 (0,11) 79 (0,67)	63	52
23	2 (0,26) 11 (0,28) 63 (0,46)	64	1
24	11 (0,52) 63 (0,06) 69 (0,04) 79 (0,39)	65	63 (0,62) 79 (0,38)
25	11 (0,23) 63 (0,70) 79 (0,06)	66	2 (0,37) 11 (0,49) 63 (0,14)
26	2 (0,26) 59 (0,02) 63 (0,72)	67	11 (0,18) 63 (0,46) 79 (0,36)
27		68	31 (0,05) 63 (0,01) 64 (0,08) 74 (0,68) 80 (0,18)
28	2 (0,17) 27 (0,12) 63 (0,03) 74 (0,67) 80 (0,00)	69	11
29	11 (0,44) 69 (0,56)	70	2 (0,11) 11 (0,14) 27 (0,00) 74 (0,44) 77 (0,27) 80 (0,03)
30	63 (0,06) 69 (0,94)	71	63 (0,22) 79 (0,78)
31		72	11 (0,60) 63 (0,21) 69 (0,19)
32	11 (0,51) 63 (0,44) 79 (0,05)	73	11 (0,14) 63 (0,16) 69 (0,47) 79 (0,23)
33		74	14
34		75	11 (0,06) 63 (0,00) 69 (0,69) 77 (0,02) 79 (0,23)
35	16 (0,70) 34 (0,20) 63 (0,10)	76	0
36	11 (0,45) 63 (0,11) 79 (0,44)	77	9
37	2 (0,21) 11 (0,66) 59 (0,05) 63 (0,07)	78	11 (0,91) 63 (0,05) 77 (0,04)
38	16 (0,15) 27 (0,10) 63 (0,74)	79	22
39	31 (0,09) 54 (0,06) 63 (0,00) 74 (0,17) 77 (0,44) 79 (0,23)	80	10
40	11 (0,78) 63 (0,04) 79 (0,17)	81	27 (0,05) 31 (0,08) 63 (0,03) 79 (0,85)

İNANÇ TURİZMİ POTANSİYELİ AÇISINDAN ANTAKYA’NIN DEĞERLENDİRİLMESİ*

İlkay EYKAY †

Taner DALGIN‡

Hüseyin ÇEKEN§

ÖZET

İnanç turizmi kapsamında önemli bir yere sahip olan ve her yıl yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edildiği bilinen Antakya, çok sayıda önemli eser ve kutsal mekana sahiptir. Bu araştırmada, Antakya'nın inanç turizmi bakımından uluslararası turizm hareketliliğini sağlayacak yeterli turizm potansiyeline sahip olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Verilerin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada farklı bakış açısına sahip iki farklı katılımcı grubundan veri toplanmıştır. Birinci katılımcı grubunu oluşturan Antakya'da yaşayan yerel halktan, onların inanç turizmi hakkındaki düşünceleriyle ve yabancı turistlere bakış açılarıyla ilgili veriler toplanmıştır. İkinci katılımcı grubunu oluşturan yabancı turistlerden, Antakya ve inanç turizmine bakış açılarıyla ilgili veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda Antakya halkı uluslararası turizm hareketliliğinde varış yeri olarak Antakya'nın isminin ön plana çıkması ve yoğun turizm akımına uğraması konusunda istekli olduklarını, fakat talepteki yetersizlik ve konaklama problemlerinin yoğun yaşandığını belirtmişlerdir. Yabancı turistler ise inanç turizmi kapsamında Antakya'nın muhakkak görülmesi gerektiğini fakat, talebin yeterince karşılanamadığını belirtmişlerdir. Bulgulara bağlı olarak konaklama işletmeleri, kamu kurumları ve yeni araştırmacılar için çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, İnanç Turizmi, Turizm Potansiyeli, Antakya

Jel Kodları: A13

THE EVALUATION OF RELIGIOUS TOURISM POTENTIAL IN ANTAKYA

ABSTRACT

Antakya has many important monuments and sacred places which are visited each year within the scope of religious tourism. Therefore in this study it has been aimed to evaluate religious tourism potential in terms of Antakya, is to research whether Antakya has international tourism

---

* Bu araştırma “EyKay, İlkay., (2014), İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Antakya'nın Potansiyelinin Değerlendirilmesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla” isimli tez çalışmasından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

† Bilim Uzmanı, ilkay-e@hotmail.com

‡ Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu, tanerdalgin@yahoo.com

§ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, huseyin_ceken2001@yahoo.com

potential enough or not for the religious tourism. In the application part of this study, questionnaire technique was used for gathering data. The analysis was done in two stages. In the first stage, thoughts of the local people about religious tourism and their point of views to foreign tourists were tried to determine. In the second stage, thoughts of foreign tourists about Antakya and their point of views to religious tourism were tried to determine. In conclusion, people who live in Antakya want that name of Antakya must come to the fore for international tourism and lots of tourists must visit Antakya but they indicates that there is not enough demand for Antakya and there are problems related to accommodations. Foreign tourists think that Antakya must be seen absolutely but it has some problems about meeting the demand. Some suggestions had been developed based on the findings for accommodation companies, public institutions and new researchers.

Key words: *Tourism, Religious Tourism, Tourism Potential, Antakya*

Jel Codes: *A13*

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun yaradılışında var olan görme ve öğrenme isteği, ekonomik, kültürel etkenlerle eski çağlardan bu yana insanları seyahate zorlamıştır. Zamanla bütün dünya insanlarını etkileyen turizm olgusu bugün çok büyük boyutlara ulaşmış ve önemli bir sektör haline dönüşmüştür (Artun, 2009: 1-6). Turizm sektörünün ülke ekonomisinde yeri ve önemi oldukça büyüktür. Milli gelire ve istihdama olan katkısı, ödemeler dengesi üzerindeki pozitif etkisi, yabancı sermaye yatırımlarını çekmekteki gücü, kalkınmadaki ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını dengelemekteki rolü dikkate alındığında turizm sektörünün önemi daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla turizm sektörü turistik çekiciliklere sahip ülkelerin kalkınmasında lokomotif görevi üstelenen en önemli sektörlerden biri olarak tanımlanabilir (Kozak, 2006:13). Turizm farklı kültür, dil ve tarihi olan pek çok insanın katıldığı kitlesel bir hareket niteliğindedir (Lundberg vd., 1995: 75-81). Turizmin geleceğe yönelik devamlılığını sağlamak sürdürülebilir bir turizm anlayışıyla mümkündür. Turizm arz potansiyelinin yüksek olduğu, yıpranmamış doğal, tarihi ve sosyo-kültürel çekiciliklere sahip ülkeler, kaynaklarını planlı ve koruma-kullanma ilkelerine bağlı kalarak kullanılmalı, bu turistik arz kaynaklarına ek olarak turizmde ürün çeşitliliğini sağlayacak alternatif turizm aktiviteleri geliştirilmelidir (Çeken vd., 2009: 1217). İnsanların gerek mensubu oldukları dinin kutsal mekânlarını ve gerekse dini liderlerinin yaşadıkları yerleri görmek istemeleri sonucunda ortaya çıkan inanç turizmi önemli alternatif turizm türleri arasında yer almaktadır (Sezgin, 1995: 9). Bu noktadan hareketle yaptığımız araştırmada inanç turizmi açısından önemli çekiciliklere sahip olduğu düşünülen Antakya'nın inanç turizmi potansiyeli incelenmiştir. Bu kapsamda Antakya'da yaşayan yerel halkın, inanç turizmine ve yabancı turistlere bakış açıları araştırılmış ve Antakya'nın inanç turizmi potansiyeli hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.

2. TÜRKİYE'DE İNANÇ TURİZMİ

Bir alternatif turizm çeşidi olarak görülen inanç turizmi, aslında insanların inançlarını sergileme amacıyla kutsal olarak nitelendirdikleri yerleri ziyaret etmeleriyle başlamıştır (Karaman ve Usta, 2006: 474). İnsanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına, dini inançlarını gerçekleştirmek ve inanç çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları turistik amaçlı geziler inanç turizminin kapsamını oluşturmaktadır. Dini motivasyonlarla ortaya çıkan bu seyahatler sırasında turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerin talep edilmesi ve geçici konaklamalardan

yararlanılması bu hareketin bir turizm faaliyeti olarak değerlendirilebilmesi için bir zorunluluktur (Avcıkurt, 1997:81).

İnanç turizmi bir alternatif turizm türü olmakla birlikte, bu turizm türü ve kültür turizmi arasındaki ayrımı yapmak kimi zaman zorlaşmaktadır. Geçmişten gelen dinsel mekânların aynı zamanda geçmiş medeniyetlere ait kültürel miras niteliğine de sahip olması, inanç turizmi ile kültür turizminin bir arada değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusunu akla getirmektedir (Richards, 2007: 210). İnanç turizmi çekicilikleri kimi zaman entelektüel ve kültürel motivasyonlarla ziyaret edilebilse de, bu alanları ziyaret etme sebebinin genel olarak din-inanç motivasyonu çerçevesinde şekillenmesi, bu çekicilikleri odak alan turistik faaliyetlerin inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesine imkân sağlar.

Din-inanç amaçlı seyahatler özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde büyük gelişmeler göstermiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda din-inanç amaçlı turizmde büyük gelişmeler yaşanmıştır. 1994 yılına kadar yıllık inanç turizmi katılımcı sayısı 4.4 milyon kişiye bu sayı giderek artmış 2006 yılına gelindiğinde yıllık 14.7 milyon kişiye yükselmiştir (Güzel, 2010: 90). İnsanları inanç turizmine yönlendiren nedenler şu şekilde sıralamak mümkündür (Güzel, 2010: 90-92).

- Hac ziyaretini yerine getirerek manevi olarak rahatlamak,
- Aynı dine mensup kişilerle tanışmak ve buluşmak,
- Dini vazifeleri yerine getirmek,
- Dini açıdan önemli merkezleri görmek ve buralarda zaman geçirmek,
- Dini görevlerini yerine getirmek, dua etmek ve günahlardan kurtulmak.

İnanç Turizmi Zirvesi'nde yapılan konuşmalarda, dünyada bu amaçla seyahat eden yılda ortalama 300 milyon kişinin olduğuna dikkat çekilerek, inanç turizminin giderek yaygınlık kazandığına ve yalnızca kutsal yerlere yapılan dinsel ziyaretler olmaktan çıkarak, daha geniş kitlelere yayılma eğiliminde olduğuna vurgu yapılmıştır. Bugün gelinen noktada, inanç turizmi kapsamında seyahat edenlerin artık eskisi gibi 50 yaş ve üzerinden oluşmadığına, giderek genç kuşakların da bu tür seyahatlere ilgi göstermeye başladıklarına işaret edilmiştir. Buna göre inanç turizminin öneminin giderek arttığı ve inanç turizmine karşı artan bir ilgi olduğu söylenebilir (Özşahin, 2012:10).

İnanç turizmi açısından bir değerlendirme yapıldığında Dünya çapında inanç turizminden elde edilen gelirin 20 milyar dolara yaklaşmış durumda olduğu görülmektedir. Türklerin bu yıl hac ve umre için 1.1 milyar dolarlık harcama yapması ve inanç turizm içinde % 5 lik payla önemli bir inanç turizmi pazarı olacağı düşünülmektedir. Üç büyük dinin kutsal mekânlarının bulunduğu Türkiye'ye inanç turizmi amaçlı yapılan ziyaretlere baktığımızda 2007 yılında 147 bini aşarak zirve noktasına ulaştığı görülmüştür. Ancak daha sonraki yıllarda Suriye ve Irak gibi komşu ülkelerde yaşanan sorunlar, İsrail ile artan gerginlik bu rakamı 2013 yılında 59 bine kadar düşürmüştür. 2014 yılının ilk altı ayında Türkiye'ye dini amaçlı yapılan seyahatlerin sayısı 55 bine ulaşması umut verici olsa da, 2007 yılı rakamlarına ulaşmanın şu an için zor olduğunu görülmektedir. TÜRSAB başkanı Başaran Ulusoy Türkiye'nin inanç turizminde yılda en az 250 bin kişiyi ağırlaması gerektiğini ve bu potansiyele sahip olduğunu belirtmiştir. Turizm bakanlığı verilerine göre, Türkiye'de 43 ilde inanç turizmine uygun çekicilikler bulunmaktadır (Türsab, 2014) .

Son dönemlerde Müslüman, Hıristiyan, Musevi ve diğer din ve mezhepler için geliştirilen özel proje ve ürünler yaygınlaşmaktadır. Örneğin İspanya'da Mayorka'da

'Hıristiyan Disneyland', Türkiye'de Van Ahtamar'da Ermeniler için 'kutsal haç'lı kilise, Malezya ve Endonezya'da İslami esaslara göre çalışan oteller, Avusturya gibi ülkelerde helal et satışı yapan restoranlar faaliyet göstermeye başlamıştır. Farklı ülkelerde gündeme gelen bu projelerin ortak noktasının 'din motifli' olması dikkat çekmektedir (Toksoy, 2011: 36-37).

Türkiye toprakları İslam dinine inananlar için çok önemli bir merkezdir. Türk-İslam kültürünün ve altı yüzyıl İslam dininin önderliğini yapmış, bir dünya imparatorluğu olan Osmanlı Devletinin ortaya koyduğu dini eserler yanında, manevi kimliği yüceltilmiş 'evliya' olarak nitelenen insanlara ait semavi dinler açısından önemli olan ziyaret yerleri, camiler, yatırlar, türbeler hemen her şehrimizde bulunmaktadır (Sargın, 2006: 4). Turizm Bakanlığına ait verilere göre Türkiye'ye gelen turistlerin % 4,5'i inanç merkezlerine uğramaktadır. TÜİK (2005) verilerine göre, Türkiye'ye gelen her 1000 yabancı ziyaretçiden yaklaşık 6'sı, dini amaçlarla gelmektedir.

Üç semavi dinin izlerinin bulunduğu Türkiye'de; Museviler için İstanbul (Neve Şalom Sinagogu, Yanbol Sinagogu, Zülfaris Sinagogu, Ahrida Sinagogu) başta olmak üzere Hatay (Antakya Musevi cemaatinin kullandığı 500 yıllık havrada el yazması bir Tevrat da var) ve Şanlıurfa (Harran, Museviler açısından Hz. İbrahim, Hz. Yakup ve Hz. Musa'nın yaşadığı topraklar olması nedeniyle Arz-ı Mevdut yani Hz. İbrahim'den dolayı vaat edilmiş topraklar içerisinde kalan en önemli merkezlerden biridir), Hıristiyanlar için İzmir (Efes, Meryem Ana Kilisesi, Antalya Demre St. Nicolas Kilisesi, Tarsus St. Pavlus Anıt Müzesi), İstanbul (Ayasofya Müzesi), Antakya (Saint Pierre Klisesi), Trabzon (Sümela Manastırı), Van (Akdamar Kilisesi), Mardin (Deyrulzafaran) ve İstanbul'un sahip olduğu birçok kutsal mekân ibadet ve inanç turizmi açısından önem taşımaktadır. Müslümanlar için kutsal sayılan ve İslam dünyasının kültürünü yansıtan önemli eserler barındıran başlıca merkezler arasında ise; İstanbul (Topkapı sarayında kutsal emanetler, Süleymaniye Camii), Konya (Mevlana Türbesi), Kayseri (Kurşunlu Camii), Bursa (Ulu Cami ve Yıldırım Beyazıt Külliyesi), Nevşehir (Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi), Diyarbakır (Ulu Camii), Erzurum (Yakutiye Medresesi), Edirne (Selimiye Camii), Siirt'te (Tillo ve Veysel Karani Türbesi) bulunmaktadır (Papur, 2009: 473-479).

3. ANTAKYA'NIN GENEL TURİZM VE İNANÇ TURİZMİ POTANSİYELİ

Antakya şehri, jeomorfolojik anlamda Amanos dağları ile şehrin doğusunda bulunan ve aşınım düzlüğü şeklinde gelişmiş olan Habibineccar Dağı (509 m) ve Kuseyr Platosu arasında, Asi nehrinin her iki tarafına yayılmış, Karasu grabeninde yer almaktadır (Özşahin, 2010: 1-16). Antakya, TÜİK (2012) Bölgesel İstatistik verilerine göre, Türkiye'nin en güneyinde yer almakta ve 689 km²'lik alanı kapsamaktadır. Hatay; İskenderun Körfezi, Adana, Osmaniye, Gaziantep ve Suriye arasında yer alan bir sınır vilayetidir. TÜİK (2012) İl Nüfus verilerine göre, Hatay'ın nüfusu 1.483.674 kişidir. Dini ve etnik dağılıma baktığımızda, nüfus içinde Sünni Türkler ve Arapların, Alevi Arapların, Ortodoks ve Katolik Hıristiyanların, az miktarda da olsa Ermenilerin ve Yahudilerin yer aldığı görülmektedir.

IV. yüzyılda yaşamış olan tarihçi Ammianus Marcellinus'un "dünyada hiç bir kent, ne topraklarının bereketi, ne de ticaretteki zenginliği bakımından bu kenti geçemezdi" dediği Antakya, Antikçağ'da "Doğunun Kraliçesi" (Orientis Apicem Pulcrum) lakabıyla anılmıştır (Demir, 1996: 9). İnanç merkezleri yüzyıllardır toplumun manevi dünyasına yön verme işlevinin yanı sıra eğitim, kültür ve şifa kurumları olarak toplumsal hayata katkı sunmuşlardır.

Antakya'daki inanç merkezlerinin tanıtılması, bu kültürel değerlerin evrensel kültüre kazandırılmasını sağlayacağı gibi Antakya'nın tanıtımına da katkı sağlayacaktır (Artun, 2003: 1-6).

Birçok alternatif turizm çeşidinin yaygın olarak uygulanabildiği Hatay, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan “Türkiye Turizm Stratejisi Marka Kent Eylem Planı” (2007–2013) kapsamında Amasya, Bursa, Edirne, Gaziantep, Konya, Kütahya, Nevşehir, Mardin, Şanlıurfa ve Trabzon illeri ile birlikte kültür turizmine yönelik kültür marka kenti seçilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 21). Tarihi boyunca kıtalar ve bölgeler arası ticarete çeşitli bölge insanları için konaklama ve bir kültür alışverişi merkezi olan Hatay, Antakya'ya çeşitli bölgelerden gelmiş, binlerce insanın konakladığı, başka bölge insanlarıyla hem eşya, hem fikir alışverişinde bulunduğu, memleketlerine yeni bilgi ve fikirlerle döndükleri bir kültür merkezi görevi yapmıştır. Farklı etnik ve dini grupların yaşam biçimlerinin etkileşime uğrayarak bir sentez kültür oluşturması sonucunda da “Antakya kültürü” ortaya çıkmıştır (Türk, 2006: 154). Buna bağlı olarak oluşan zengin bir mutfak kültürü bulunmaktadır. Geleneksel beslenme biçimleri, gastronomi turizmi altında kültür turizmine de kaynaklık edebilecek önemli bir değer konumundadır. Bu doğrultuda bilinçli yönlendirme çalışmaları yapılarak turizme katkı sağlamasının yanı sıra mutfak kültürümüzün farklı bakış açılarıyla ele alınarak evrensel kültüre ulaşması sağlanabilir (Çevik, 1997: 194-202).

Antakya yöresinin tarihi ve kültürel turizm zenginliklerinin yanı sıra doğal manzaraları/ güzellikleri de vardır. Bu güzel doğal manzaraların başında Harbiye (Defne-Daphne antik kenti) gelmektedir. Helenistik ve Roma dönemlerinde çağlayanlarıyla tanınan ve dünyaca ünlü bir sayfiye yeri olarak kullanılan Harbiye, zengin halk kesimi tarafından yapılan çok sayıda köşkleri, tapınakları ve eğlence yerleriyle ünlüdür. Günümüzde antik dönemden ayakta herhangi bir yapı kalmamıştır (Hatay Valiliği, 2011: 55). Fakat halen, lokantaları, otelleri ve pansiyonlarıyla yerli ve yabancı turiste hizmet vermektedir. Günümüzde el sanatlarının da aktif olarak yapıldığı, Türkiye'deki en önemli doğal ipek üretim ve satış merkezlerinden biridir. Taş yontuculuğu ve mermer eser üretimi aile çapında yapılmaktadır. Yörenin diğer bir turizm potansiyelini ise termal suları oluşturmaktadır. Antakya Kumlu'nun 13 km kuzeydoğusundaki Hatayhamamı Mahallesi'nin 1 km güneyinde Hamamat mineralli suları, 500 m kadar kuzeyinde, Hatayhamamı mineralli suları bulunmaktadır. Romatizma ve cilde iyi gelmekte olan, gerek sağlık turizmi gerekse rekreasyonel faaliyetler açısından Hatay'ın önemli bir zenginlik kaynağı olan mineralli su kaynaklarının tespit edilerek tedavisinde yarar sağladığı hastalıklar belirlenmeli ve var olan potansiyelin daha etkin olarak değerlendirilmesi sağlanmalıdır (Korkmaz ve Karataş, 2011: 359-361).

Antakya, Sümerlerden Babillilere, Perslerden Grekler ve Romalılara, Bizans, Selçuklu ve Osmanlılara kadar uzanan binlerce yıllık uzun bir geçmişe sahip olan farklı kültürlerle yoğrulmuş, 3 semavi dinin yaşatıldığı, oldukça zengin mirası olan bir kenttir. Geçmişte olduğu gibi bugün de farklı dinlere ve inanışlara mensup insanlar birlikte yaşamaktadırlar. St. Simon Stylite Manastırı, Yayladağı Barleam Manastırı ve Keldağı Barleam Manastırı şehrin önemli manastırlarıdır. Samandağ'da Vakıflı Ermeni Kilisesi, Hz. Hıdır Türbesi; Yayladağ'da Şeyh Ahmet Kuseyri Türbesi yer almaktadır.

Antakya'nın inanç turizmi profilini yükselten en önemli merkezlerden birisi St. Pierre Kilisesidir. Hıristiyanlar açısından önemli bir yere sahip olan Aziz Petrus'un Hz. İsa'ya inananları buraya toplaması ve Hıristiyan (Hıristos) adının ilk kez bu kilise cemaatine verilmesi sebebiyle St. Pierre Kilisesi dini, tarihi ve kültürel anlamda büyük önem taşımaktadır. Hıristiyanlar için önemli hac bölgelerinden birisi olması sebebiyle inanç turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip olan bu turizm mekânına bugüne kadar yeterli derecede ilgi gösterilmemiş, gerekli yatırım ve tanıtım yapılmamıştır (Erdem, 2010: 24). Antakya şehrini inanç turizmi bakımından çekici kılan diğer iki önemli inanç merkezi ise Habib-i Neccar Camii ve Şeyh Ahmet Kuseyri Türbesi'dir. Dolayısıyla bu inanç merkezleri ile birlikte bu merkezlere hayat veren şahsiyetler hakkında kısa bir bilgi sunmak yerinde olacaktır.

Saint Pierre Kilisesi

Kilise, Antakya'nın 2 Km. kuzeydoğusunda, Reyhanlı karayolu üzerinde, Habib-i Neccar Dağı'nın uzantısı olan Haç (Stauris) Dağının eteğinde konumlanmıştır. 13 metre uzunluğunda, 9,5 metre genişliğinde ve 7 metre yüksekliğinde doğal bir mağaradır (Hatay Valiliği, 2011: 36). Mağaranın ilk Hıristiyanlardan bu yana kullanıldığı bilinmektedir. Kilisenin inşa edildiği mağara önceleri vaaz verilen yer olarak kullanılmıştır. Daha sonra resmi bir kiliseye dönüşmüştür. M.S. 42-48 yılları arasında, Hz. İsa'nın ölümünden sonra Antakya Kilisesi'nin kurucusu ve Hz. İsa'nın havarilerinden olan Aziz Petrus, Roma'ya yerleşmeden birkaç yıl önce Antakya'da kalmıştır. Buradaki bir mağarada Hz. İsa'ya inananları toplamış ve Hıristiyan (Hıristos) adı da ilk kez bu kilise cemaatine verilmiştir (Tümbek, 2009: 134). M.S. 46-48 yılları arasında Hz. İsa'nın azizlerinden Tarsuslu St. Paul, St. Peter ile birlikte Samandağ'a gelmiştir. St. Paul'un üç büyük misyonerlik gezisinin başlangıcını da Samandağ oluşturmaktadır (Erdem, 2010: 24).

325 yılında İznik Konsülü'nde patriklik seviyesine yükselen kilise, Antakya Patrikliği, İskenderiye, Kudüs ve İstanbul Rum Fener Patrikliği ile birlikte dört büyük patrikliği oluşturmaktadır. 1268 yılında Memluk hükümdarı Rükneddin Baybars'ın Antakya'yı ele geçirmesi üzerine Patriklik Şam'a taşınmıştır. Kilise, 1963 yılında Papa VI. Paul tarafından Hıristiyanların hac yeri olarak ilan edilmiştir (Adam ve Katar, 2003: 161). Günümüzde dünyanın ilk kiliselerinden biri olarak kabul edilen mağara Anıt Müze olarak işlevini sürdürmekte olup Hıristiyan cemaat tarafından dini törenler için kullanılmaktadır. Her yıl 29 Haziran günü din adamları ve cemaatin katıldığı St. Pierre Günü (Bayramı) kutlamaları yapılmaktadır.

Habib-i Neccar Cami

Cami, Antakya'nın 636 yılında Müslüman Arapların eline geçtiği dönemde inşa edilmiş, 1268 yılında ise restore edilmiştir. Bugünkü Türkiye sınırlarında inşa edilen ilk cami olduğu kabul edilmektedir. Etrafı medrese odaları ile çevrili olan caminin kuzeydoğu köşesinde yerin 4 metre altında Habib Neccar Türbesi bulunmaktadır. Cami avlusunda bulunan şadırvan 19. yy eseridir (Erdem, 2010: 25).

Kurtuluş Caddesinde bulunan cami, Hz. İsa'nın havarilerine ilk inanan ve bu uğurda canını veren bir Antakyalının adını taşımaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Habib-i Neccar ile ilgili olayın geçtiği yer olması bakımından burası kutsal sayılmaktadır. Aşağıda Habib-i Neccar kıssasına yer verilmiştir.

Habib-i Neccar Kıssası: Kıssaya göre, M.S. 40'lı yıllarda Hz.İsa, havarilerinden Yunus (Yuhanna) ve Yahya'yı (Pavlus) Antakya'ya gönderir. Bu iki elçi Antakya'ya girerken koyunlarını otlatan marangoz Habib-i Neccar ile karşılaşır (neccar, marangoz demektir). Neccar, yatalak oğlunun elçiler tarafından iyileştirilmesi üzerine İsa'nın getirdiği dine iman eder. Ancak Antakyalılar elçileri hoş karşılamaz ve onları hapse atarlar. İsa, bunun üzerine Barnabas'ı şehre üçüncü elçi olarak gönderir. Elçilerin tüm çabalarına rağmen halk İsa'nın dinine inanmaz ve onları öldürmeyi planlar. Bunu öğrenen Habib-i Neccar, şehre giderek Antakyalılara "Sizden hiçbir ücret talep etmeden Hakk dinini anlatan bu elçilerin söylediklerine uyun" diye seslenir. İsa'nın elçileri de, Habib-i Neccar da işkence altında şehit olurlar (<http://www.wikipedia.org>, Erişim:29.11.2013).

Şeyh Ahmet Kuseyri Camii ve Türbesi

Antakya-Yayladağı yolu üzerinde Şenköy'de 1488 yılında doğan Şeyh Ahmed Kuseyri yaşadığı dönemin önemli evliya ve erenlerindedir. 16. Yüzyılda yaşamış olan Şeyh Ahmet Kuseyri, dini bilgisi ve kerametleri ile Osmanlı padişahları Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın takdir ve beğenisini kazanmış bir evliyadır (Koruyan, 2001: 19).

Kuseyri'nin pek çok kerameti olduğu rivayet edilmektedir. Ancak Kanuni Sultan Süleyman'a gösterdiği (Arı, 2011: 378-379):

Şeyh Ahmed 40 yaşlarında Altınözü'nde bir köprü yaptırırken, İstanbul'da bir Yahudi padişaha "Ben senin şeyhin olmak istiyorum" der. Bir keramet gösterir. Havada uçabilmektedir. İslam âlimleri bunu anlayamaz. Sultan Süleyman buna sevinirken, bir yandan da üzülmemektedir. Bir gece rüyasında nur yüzlü birini görür. O, aradığı kişinin Kuseyr'de köprü yaptırdığını anlatır. Padişah onu makamına çağırır. Padişah'ın huzuruna çıkar, kararlaştırılan bir güne kadar da oradan ayrılmaz; orada konaklar. Padişaha kendini şeyh olarak tanıtan kişi ortaya çıkar. Sahte şeyh havada uçmaktadır. Şeyh Ahmed bunun üzerine ayakkabısının birini çıkarır, "Yetiş ve indir onu aşağı" der. Ayakkabı havada uçan kişinin kafasına vura vura onu aşağı indirir. Şeyh Ahmed, bu kişinin iki bacağı arasına Yâsin Sûresi'ni koyduğunu ve bunun uçmasını sağladığını söyler Gerçekten de baktıklarında iki bacağının arasında Yasin Suresi vardır. Bunun üzerine orada bulunanlar onun bir de ateşe girmesini ister. Bir fırında ateş yakılır. Şeyh Ahmed yanan fırının içerisine girer. Fırının kapağı bir süre kapalı tutulur. Açıldığında Şeyh Ahmed, iki yanında sular akan bir yeşilliğin üzerinde namaz kılmaktadır. Keramet üzerine Kanuni Sultan Süleyman Şeyh Ahmed'e Altınözü bölgesinin Sancak beyliğini verir. Mızrambo'da (Şenköy) bir tekke kurar. Bunların yanı sıra, padişah şeyhin köyünden vergi toplanmamasını, asker alınmamasını buyurur. Kendisine verilen sancağa ait Yayladağ, Hamam, Dârü'l-Benet, Fetike, Fenk, Şeyhköy civarının vergileri de şeyhin külliyesine bağışlanır (Arı, a.g.e., s.379).

İslam dininde türbe ve yatır ziyaretleri oldukça yaygın bir gelenektir. Pek çok insan çeşitli nedenlere bağlı olarak türbe ve yatırlara gelerek dua etmekte ve dileğinin Allah

---

tarafından kabul edilmesini istemektedir. Antakya’da bulunan Şeyh Ahmet Kuseyri türbesinin birçok hastalığı iyileştirdiğine inanılmaktadır. Bu bağlamda Kuseyri’nin türbesi sadece yurtiçinden değil, Fransa, Hollanda, İngiltere başta olmak üzere yurtdışından da pek çok kişi tarafından inanç turizmi kapsamında ziyaret edilen kutsal mekânlarından biridir (Koruyan, 2001: 19). Kuseyri türbesinin hemen girişinde “*Samedana bedel, Savranlı Şeyh Ahmed’in makamına kim iltica ederse Allah’ın izni ile pişman olmaz*” (Arı, a.g.e., s.379) yazısı, inanç turizmi kapsamında türbeye gelenleri karşılamakta ve davet etmektedir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnanç turizmi açısından Türkiye, binlerce yıllık tarihi, sahip olduğu kültürel ve dini değerleri ve etnik mozaği ile önemli bir potansiyele sahiptir. Ülkemizin pek çok şehri bu anlamda zenginliklere sahip olmakla birlikte, Antakya gerek medeniyetlerin ve gerekse dinlerin buluşma noktası olması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Antakya’nın sahip olduğu bu değerler, inanç turizmi açısından oldukça geniş bir potansiyel taşımaktadır. Antakya’nın inanç turizminde ön plana çıkması ve gelişmesi, yerel halkın inanç turizmine bakış açısı, tutum ve davranışlarıyla ilişkilidir. Yerel halkın inanç turizmine olumlu bakış açısı inanç turizminin gelişmesine katkı sağlarken, negatif bakış açısı inanç turizminin gelişimine olumsuz etki edebilecektir. Bu bağlamda çalışmada, Antakya’da yaşayan yerel halkın, inanç turizmine ve yabancı turistlere bakış açılarının belirlenmesi ve Antakya’nın inanç turizmi potansiyelinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ayrıca, inanç turizminin ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri incelenmeye çalışılmış ve Antakya’nın İnanç Turizmi Potansiyelinin yerel halk ve yabancı turistlerin bakış açılarıyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ile kamu ve turizm sektörü yöneticilerine Antakya’da inanç turizmi politikalarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik stratejileri geliştirilip uygulamalarına katkı sağlanması hedeflenmiştir.

3.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın evrenini Antakya’da yaşayan yerel halk ve şehre gelen yabancı turistler oluşturmaktadır. Çalışmanın araştırma bölümünde, veri toplanması için anket tekniği tercih edilmiştir. Yerel halk ve yabancı turistler ile yüz yüze görüşülerek anket formu doldurtulmuştur. Araştırmada yerel halk için kullanılan ilk 6 soru araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Anketin ikinci grubunda yöneltilen sorular ise örneklem grubunun inanç kavramına bakışını ve Antakya’nın önem taşıyan değerlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Anketin üçüncü bölümünde ise yerel halkın inanç turizmi ile ilgili düşüncelerini, inanç turizminin Antakya için önemini ve inanç turizminin etkilerini tespit edilmeyi amaçlayan 5’li Likert ölçeğinin kullanıldığı 13 soru yer almaktadır.

Araştırmada yabancı turistler için kullanılan ilk 6 soru araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Yabancı turistler için hazırlanan anketin 7-15 arasındaki sorularda seyahatin süresi, amacı, beklenti ve sonuçların ölçümü amaçlanmıştır. Anketin üçüncü bölümünde ise yabancı turistlere Antakya’nın inanç turizm açısından değerlendirilmesine yönelik düşüncelerinin tespit edilmesi için 5’li Likert ölçeğinin kullanıldığı 13 soru sorulmuştur. Veriler analizi yapılmak suretiyle değerlendirilerek çıkan sonuçlar çerçevesinde yorumlamalar yapılmış, elde edilen bulgular doğrultusunda, Antakya’nın inanç turizm potansiyeli ve inanç turizminin Antakya’daki yeri, önemi ve etkileri belirlenmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre kamu ve turizm sektörü yöneticilerine Antakya’da inanç turizmine yönelik yapılabilecekler konusunda öneriler sunulmuştur.

3.3. Araştırma Bulguları

İnanç turizmi potansiyeli açısından Antakya'nın değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada, Antakya'nın inanç turizmi potansiyeli ve inanç turizminin önemi ve etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma bulguları yerel halk ve yabancı turistler açısından olmak üzere iki grup altında ele alınmış ve incelenmiştir.

3.3.1. Yerel Halka İlişkin Bulgular

Yerel halkın bakış açısıyla Antakya'da inanç turizminin potansiyelinin belirlenmesine yönelik araştırmaya rastgele seçilen 118 erkek 112 kız olmak üzere toplam 230 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılanların yaş dağılımlarına bakıldığında, %40,4'ü 18-29 yaş grubu, %23,7'si 30-39 yaş grubu iken, orta yaş grubu olarak adlandırılacak 40-59 yaş arasındakilerin oranı %26'dır. 60 yaş üstü katılımcıların oranı ise 7,9 ile araştırmada en az temsil edilen yaş grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların eğitim durumu dağılımlarına bakıldığında, %34,3'le lise mezunlarının ve %28,3'le lisans mezunlarının yoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Katılımcılar içinde %6,5 ile ilköğretim ve %10,9 ile lisansüstü mezunlarının oranı daha düşüktür. Katılımcılardan elde edilen bir diğer bilgi meslekleridir. Katılımcılar içinde memur (%19,6), öğrenci (%19,2), serbest meslek (%16,5), ev hanımı(%15,6) ve işçi (%13,6) çoğunluğu oluşturmaktadır. Katılımcıların dini inançları da sorulmuştur. Müslümanlık inancına sahip olan katılımcılar (%70,1) çoğunluğu oluştursa da, katılımcılar arasında Hıristiyan (%18,3) ve Yahudi (%3,5) katılımcılar da vardır. Katılımcılardan ikisi ise herhangi bir dini inancı olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan elde edilen araştırma soruları ile ilgili cevaplar aşağıda özet olarak verilmiştir.

Araştırmaya katılan yerel halktan Antakya'nın ön plana çıkarılması gereken başlıca değerleri 1 en önemli 6 en önemsiz olmak üzere sıralamaları istenmiştir. Dinsel-tarihsel ve kültürel yerler ön plana çıkarılması gereken en önemli yer olarak görülürken, yemek kültürü ikinci sırada çıkmış, bunu sırasıyla limanlar, deniz, doğal güzellikler ve tarımsal alanlar izlemiştir. Katılımcıların tarımsal alanların Antakya için çok önemli olmadığını düşündüğü söylenebilir. Bu bulgulara göre Antakya halkının, sahip oldukları değerlerin ve inanç turizmi potansiyelinin farkında oldukları ve bu değerlerin etkin tanıtımı ve pazarlanması ile şehrin önemli bir inanç turizm merkezine dönüşebileceğine inandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yerel halk inanç turizminin bölgeye çeşitli ekonomik ve sosyo-kültürel kazanımlar sağladığını belirten ifadelerle büyük ölçüde katılmaktadır. Katılımcılar Antakya'nın farklı dinler açısından ortak ibadet yeri olduğunu ve bu inanç çeşitliliğinin Antakya'da önemli bir kültürel zenginlik oluşturduğunu düşünmektedir. Katılımcılar Antakya'ya gelen turist sayısı arttıkça yerel halkın turiste bakış açısının olumlu yönde değişeceğine inanmaktadır. Araştırmada, yerel halkın yabancıların bölgedeki ibadetlerinden rahatsızlık duyup duymadıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler yerel halkın ibadetlerden herhangi bir rahatsızlık duymadığını göstermektedir. Ayrıca yerel halkın, turistlerin yerel halkın kültürel ve ahlaki yapısını olumsuz etkilemediği, turistlerin tarihi ve dinsel değerleri tahrip ettiklerine inanmadıkları ve inanç turizmi kapsamında Antakya'ya gelen turistlerin kültürel değerlerin (gelenek&görenek, yeme&içme, giyim vb.) değişimine neden olmayacakları görüşünde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulara göre; yerel halkın bakış açısıyla, inanç turizmi potansiyelinin Antakya'da varlığından ve inanç turizmine yerel halkın pozitif yaklaşımından söz etmemiz mümkündür. Elde edilen verilerde eğitim durumunun inanç turizminin Antakya'ya sağladığı kazanımlar ile ilgili düşünceler üzerinde farklılık yaratan bir

unsur olması dikkat çekicidir. Eğitim düzeyi yükseldikçe inanç turizminin Antakya'ya sağladığı kazanımlar ile ilgili olumlu düşünceler artmaktadır.

3.3.2. Yabancı Ziyaretçilerden Elde Edilen Veriler

Hatay Valiliğinin verilerine göre; 2012 yılında 351.435 yabancı turist Hatay'a giriş yapmıştır. Ancak, Hatay Valiliği tarafından verilen yabancı turist sayısının ülkelere göre dağılımı verilmemekle birlikte, girişlerin Suriye ve Ortadoğu kaynaklı olduğu bilgisi yer almaktadır. Anket çalışması 42 kadın 20 erkek toplam 62 kişiye uygulanmıştır. Araştırmaya katılanların yaş dağılımlarına bakıldığında, %33,9'u 18-29 yaş grubu, %43,5'i 30-39 yaş grubu iken, orta yaş grubu olarak adlandırılacak 40-59 yaş arasındakilerin oranı %22,6'dır. Araştırmaya katılan yabancı katılımcıların eğitim durumu dağılımlarına bakıldığında, %66,1 ile üniversite mezunlarının yoğunluğu görülmektedir. Katılımcıların % 16,1'ini lise mezunları, %17,7'sini yüksek lisans mezunları oluşturmaktadır. Yabancı katılımcıların mesleklerine bakıldığında % 27,4'ünün ev hanımı, % 24,2'sinin öğrenci, % 21'ini işçi olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan yabancı turistlerin % 58,1'ini Lübnanlı, % 11,3'ünü Suudi Arabistanlı, % 11,3'ünü Suriyeli, % 9,7'sini Amerikalı ve geri kalan % 9,6'sını Almanyalı, Kuveytli ve Rusya'lı turistler oluşturmaktadır. Katılımcıların % 67,7'si Hıristiyan, % 24,2'si Müslümanlardan oluşmaktadır. Diğer katılımcılar dini inancını belirtmemiştir. Antakya'da yer alan St. Pierre, St. Simeon, Katolik Kilisesi gibi dini yerlerin çokluğu ve St. Pierre kilisesinin Ortodoks Hıristiyanlar için bir hac merkezi olarak kabul edilmesinin Antakya'ya inanç turizmi kapsamında ağırlıklı olarak Hıristiyan yabancı turistlerin gelmesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Yabancı ziyaretçilerden elde edilen araştırma soruları ile ilgili cevaplar aşağıda özet olarak verilmiştir.

Yabancı ziyaretçilere kaçınıcı kez Antakya'ya geldikleri sorulmuştur. Tablo 1'de görüldüğü gibi katılımcıların yarısından fazlası inanç turizmi kapsamında bir defadan fazla Antakya'yı ziyaret etmiştir. Antakya'nın inanç turizmi açısından yabancı turistlerce bilindiği ve tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, yabancı turistlerin Antakya'ya gelme amaçlarının inanç turizmi ve Antakya'nın kültürel değerlerini görme olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Katılımcı Turistlerin Antakya'ya Gelme Sıklıklarının Dağılımı

Gelme Sıklığı	n	%
İlk Kez	30	48,4
İkinci kez	18	29,0
Üçüncü kez	7	11,3
Dört ve üzeri	7	11,3
Toplam	62	100

Katılımcılara Antakya'da kaç gün kalacakları sorulmuştur. Ziyaret süreleri ile ilgili bu soruya katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında ziyaret sürelerinin 1 ila 7 gün arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Antakya'ya gelen yabancı turistlerin ziyaret sürelerinin çok uzun olmadığı görülmektedir. Turistlerin konaklama süresinin uzatılmasının Antakya'ya, hem

ekonomik anlamda hem de turist ile yerel halk arasında kurulabilecek bağın güçlenmesi anlamında olumlu katkıları olacaktır. Araştırmaya katılan ziyaretçilerin Antakya'yı seçmelerinde etkili olan faktörler Tablo 2' de sıralanmıştır. Bir katılımcı birden çok seçeneği işaretleyebildiği için n'de o seçenek için seçilme sayısı verilmiştir. Cevaplara bakıldığında ilk kilisenin Antakya'da olmasının ve burasının hac için önemli bir merkez olmasının önemli faktörler olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Turistlerin Antakya'yı Tercih Etmelerinde Etkili Olan Faktörlerin Dağılımı

Faktörler	n	%
Kültürel çeşitlilik	27	12,9
İlgi, keşif	38	18,1
3 semavi dinle ilgili bir bölge olması	17	8,1
Psikolojik nedenler	6	2,9
Hac	45	21,4
İlgi çekici bir yer olması	34	16,2
İlk kilisenin Antakya'da olması	43	20,4
Toplam	210*	100

*Araştırmaya katılan yabancı ziyaretçiler bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir. n toplam ziyaretçi sayısını değil, verilen cevap sayısını ifade etmektedir.

Antakya'ya turizm ve/veya inanç turizmi kapsamında gelen turistlerin büyük bir çoğunluğunun, seyahatlerinden ve Antakya'nın sahip olduğu dinsel-kültürel ve tarihi değerlerinden etkilendikleri ve yerel halkın tutum ve davranışlarından memnun kaldıkları için ülkelerine döndüklerinde tanıdıklarına Antakya'yı ziyaret etmeleri yönünde öneride bulunacakları tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan yabancı ziyaretçilerden Antakya'yı tekrar ziyaret etmelerinde etkili olan çekicilikleri sıralamaları istenmiştir. Alınan cevaplara bakıldığında birinci sırada dini mekânların varlığı, ikinci sırada kültürel çeşitlilik, üçüncü sırada yerel halkın tutumu, dördüncü sırada kolay ulaşım, beşinci sırada folklorik değerler, altıncı sırada güvenlik ve son olarak ise doğal alanlar Antakya'yı tekrar tercih etmekte etkili olan çekicilikler olarak ortaya çıkmıştır. Bulgulara göre, yabancı turistler açısından Antakya'nın tekrar ziyaret edilmesinde en önemli faktörün inanç turizmi olduğu, bunun yanı sıra Antakya'nın etnik yapısının ve yerel halkın tutumunun, yabancı turistlerin ziyaretlerini tekrarlamalarında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra veriler üzerinde yapılan farklılık analizleri sonucunda dini inancın Antakya'yı önemli bir inanç turizmi merkezi olarak görme düşüncesi üzerinde etkili bir değişken olduğu görülmüştür. Hristiyan katılımcılar Antakya'nın önemli bir inanç turizmi merkezi olduğu görüşüne daha yüksek derecede katılmaktadır. Tüm bulgular sonucunda, yabancı ziyaretçilere yönelik yapılan araştırmayla, katılımcıların Antakya'nın sahip olduğu dinsel-kültürel ve tarihi değerleri ile önemli bir inanç turizmi merkezi olduğu görüşünde oldukları tespit edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnanç turizmi potansiyeli açısından Antakya'nın değerlendirilmesi isimli bu çalışmada, yerel halktan 230 kişi ve yabancı turistlerden 62 kişiye uygulanan anket çalışması ile Antakya'nın inanç turizmi potansiyeli ve inanç turizminin yeri, önemi ve etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmada binlerce yıldır farklı medeniyetlerin ve dinlerin buluşma merkezi olan Antakya'nın yerel halk ve yabancı turistler tarafından bilindiği ve Antakya'nın sahip olduğu değerlerin önemsendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, inanç turizmi açısından pek çok değere sahip Antakya'nın, inanç turizmi potansiyelini yeterince ve etkili kullanmadığı, inanç turizminden yeterli payı alamadığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan yerel halk, Antakya'nın farklı dinler açısından ortak ibadet yeri olabildiğine ve Antakya'ya gelen turist sayısı arttıkça yerel halkın turiste bakış açısı olumlu yönde değişeceğine inanmaktadır. Yerel halkın, yabancıların ibadetlerinden rahatsızlık duymadıklarını görmekteyiz. Ayrıca yerel halkın, turistlerin yerel halkın kültürel ve ahlaki yapısını olumsuz etkilemedikleri, turistlerin tarihi ve dinsel değerleri tahrip etmedikleri ve turistlerin kültürel değerlerin (gelenek&görenek, yeme&içme, giyim vb.) değişimine neden olmayacakları görüşünde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgulara göre; yerel halkın bakış açısıyla, Antakya'da inanç turizmi potansiyelinin yüksek olduğu ve inanç turizmine yerel halkın pozitif yaklaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Antakya'nın sahip olduğu değerlerin yerel halkın bakış açısıyla değerlendirildiğinde:

1. Sırada; Dinsel-Tarihsel-Kültürel Yerler,
2. Sırada; Antakya Yemekleri,
3. Sırada; Liman,
4. Sırada; Deniz,

5. Sırada; Doğal Güzelliklerin öne çıkarılması gereken değerleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre Antakya halkının, sahip oldukları değerlerin ve inanç turizmi potansiyelinin farkında oldukları ve bu değerlerin etkin tanıtımı ve pazarlanması ile şehrin önemli bir inanç turizm merkezine dönüşebileceğine inandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Antakya'ya inanç turizmi kapsamında gelen yabancı ziyaretçilerin çoğunluğunun Hıristiyan olduğu tespit edilmiştir. Antakya'da yer alan St. Pierre, St. Simeon, Katolik Kilisesi gibi dini yerlerin çokluğu ve St. Pierre kilisesinin Ortodoks Hıristiyanlar için bir hac merkezi olarak kabul edilmesinin Antakya'ya inanç turizmi kapsamında ağırlıklı olarak Hıristiyan yabancı turistlerin gelmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada Antakya'yı ziyaret etme amaçlarını belirlemede amaçlanmıştır. Yabancı ziyaretçilerin Antakya'yı ziyaret etme amaçlarının inanç turizmi ve Antakya'nın kültürel değerlerini görme olduğu söylenebilir. Yabancı turistlerin Antakya'yı tekrar ziyaret etmelerinde etkili olan çekiciliklerin başında dini mekânların varlığı, ikinci sırada kültürel çeşitlilik, üçüncü sırada yerel halkın tutumu olduğu tespit edilmiştir. Antakya'nın etnik yapısının ve yerel halkın tutumunun, yabancı turistlerin ziyaretlerini tekrarlamalarında etkili olması dikkat çekicidir. Antakya'ya turizm ve/veya inanç turizmi kapsamında gelen turistlerin seyahatlerinden memnun olarak ülkelerinde döndükleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, ülkesine memnun olarak dönen her turistın Antakya ve Antakya'nın inanç turizmine olumlu katkılar sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda yaklaşık binlerce yıllık tarihe sahip Antakya'nın medeniyetlerin ve dinlerin buluşma merkezi olduğunu, yerel halk ve yabancı turistlerin bu köklü mirası bildikleri ve sahip oldukları değerleri önemsedikleri söylenebilir. Ancak, inanç turizmi açısından pek çok değere sahip Antakya'nın, inanç turizmi potansiyelini yeterince ve etkili kullanamadığı, inanç turizminden yeterli payı alamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma verilerinden elde edilen bulgular sonucunda yerel halka, Antakya'da faaliyet gösteren işletmelere ve ileride Antakya'da inanç turizmi konusunda araştırma yapacak akademisyenlere aşağıdaki öneriler getirilmiştir.

- Antakya'yı önemli bir inanç turizmi merkezi kılan kutsal değerler ve yerlerin dışında, sahip olduğu kültürel değerler ve var olan hoşgörüdür. Bu bağlamda hoşgörü devam ettiği sürece hem kentte barış ve huzur ortamı devam edecek, hem de inanç turizmi ile Antakya uluslararası arenada tanınarak gelişecektir.

- İnanç Turizmi kapsamında Antakya'ya gelen yabancı turistlerin, Antakya'da kalış sürelerinin oldukça yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, yabancı turistlerin kentte kalış sürelerini arttıracak sosyal ve kültürel etkinliklere ağırlık verilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

- İşletmeler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyon sağlanarak, Antakya'nın uluslararası arenada tanınırlığının artırılması yolunda kampanyalar düzenlemesi, turist sayısının artmasında etkili olacaktır.

- İnanç turizmi kapsamında Antakya'ya gelen yabancı turistlerin ülkelerine dönerken yanında götürebilecekleri Antakya'yı ve sahip olduğu dinsel-kültürel değerleri sembolize eden ürün, broşür, hediyelik eşya vb. materyallerin geliştirilmesi, hem ekonomik kazanım, hem de Antakya'nın tanıtımına katkı sağlayacaktır.

- Antakya'da turistik tesis ve yatak sayısının artırılmasının ve mevcut tesislerin konfor ve hizmet kalitesi açısından revize edilmesinin, yabancı turist sayısının artışında ve gelen turistlerin konaklama sürelerinin artışında katkı sağlayacağı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- ADAM, B. ve KATAR, M., 1999, *Dinler Tarihi*, (Üçüncü Baskı), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- ARI, B., 2011, Hatay Velilerinden Şeyh Ahmet Kuseyri, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, 375-386.
- ARTUN, E., 2009, Hatay İnanç Merkezlerinin Hatay'ın Tanıtılmasına Katkısı Üzerine Görüşler *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*.
- AVCIKURT, C., 2003, *Turizm Sosyolojisi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 1997, *Hatay İli Raporu*, Yayın No. DPT: 2468.
- ÇEKEN, H., DALGIN, T., KARADAĞ, L., 2009, Küreselleşme ve Uluslararası Turizm, *10. Ulusal Turizm Kongresi*, 21-24 Ekim. Mersin, 1209-1218.
- ÇEVİK, N. K., 1997, Türk Mutfağının, Akdeniz Mutfak Kültürünün Genel Özellikleri Yönünden Değerlendirilmesinin Önemi, *5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*, Ankara.
- DEMİR, A., 1996, *Çağlar İçinde Antakya*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul.
- Erdem, M., 2010, Doğu'nun Kraliçesi Antakya, *Antalya Rehberler Odası Dergisi*, Sayı: 1, 17-26.
- GÜZEL, F. Ö., 2010, Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt:2, 90-92.
- KARAMAN, S. ve USTA, K., 2006, İnanç Turizmi Açısından İznik ve Bir Uygulama Çalışması, *III. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi*, 20-22 Nisan, Balıkesir, ss.473-489.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2007, Türkiye Turizm Stratejisi Marka Kent Eylem Planı (2007–2013).
- KORKMAZ, H.ve KARATAŞ, A., 2011, *Hatay İli Mineralli Su Kaynakları*, Fiziki Coğrafya Araştırmaları; Sistemik ve Bölgesel, Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, No: 5, 359-361.
- KORUYAN, N., 2001, Turizmde Vizyon, *Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği'nin 3 Aylık Yayın Organı*, Yıl: 1 Sayı: 2, s.19.
- KOZAK, N., KOZAK, M. A., KOZAK, M., 2006, *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*, (Altıncı Baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.
- LUNDBERG, E. D., STAVENGA, M.H. and KRISHNAMOORTHY, M., 1995, *Tourism Economics*, John Wiley & Sons, Inc., Canada.
- ÖZŞAHİN, E., 2010, Antakya'da (Hatay) Yer Seçiminin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 13, Sayı 23, 1-16.
- ÖZŞAHİN, E., 2012, İnanç Turizmi ve Jeomorfoloji İlişisine Bir Örnek: Mekke (Suudi Arabistan), *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 32, 1-16.

- PAPUR, T., 2009, Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 473- 492.
- RİCHARDS, G. 2007, *Cultural Tourism: Global and Local Perspectives*, The Haworth Press, Binghamton.
- SARGIN, S., 2006, Yalvaç'ta İnanç Turizmi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 3-5.
- SEZGİN, O. M., 1995, *Genel Turizm*, Tutibay Yayınları, Ankara.
- T.C. HATAY VALİLİĞİ, 2011, *Hatay'ın Türkiye'deki Yeri* Yayın No: 6, 36-55.
- T.C. HATAY VALİLİĞİ, 2012, *2012-2015 Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı*, s.76.
- TOKSOY, İ., 2011, *Resort, Aylık Turizm ve Seyahat Endüstrisi Dergisi*, Sayı: 98, 36-38.
- TÜMBEK, A. N., 2009, *Bütünleşik Pazarlama Faaliyetleri ile İnanç Turizmini Geliştirerek Yabancı Yatırımın Çekilmesi ve Antakya Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- TÜRK, H., 2006, Hatay'da On Sıcak Gün: Antakya Kültürü, *MKÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü*, Yayın No: 19, s.154.
- TÜİK, 2005-2012; Antakya ili Adrese Dayalı Nüfus Sayımı Sonuçları. Ankara.
- TÜRSAB, 2014, Türsab İnanç Turizmi 2014 Raporu.

İNTERNET ADRESLERİ

- HABİB-İ NECCAR CAMİ EFSANESİ*, <http://www.wikipedia.org/>, Erişim:29.11.2013
- TURİZM İSTATİSTİKLERİ, III. ÇEYREK:TEMMUZ-EYLÜL 2013*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13615>, Erişim:24.10.2013.

WORK-FAMILY CONFLICT IN HOSPITALITY INDUSTRY

EMPLOYEES: AN APPLICATION IN IZMIR

Çiğdem ÖZKAN*

Bekir ESITTI†

Nilay KÖLEOĞLU‡

ABSTRACT

This study investigated the impact of work-Family conflict on hospitality industry workers in Izmir Province. This study tries to identify the variables that hospitality organizations can take to help their employees resolve their work-family challenges. A total of 248 respondents were selected for the study using simple sampling technique. The Instrument used for data collection is Work-Family conflict scale which was developed by Netemeyer, Boles and McMurrian (1996). Demographic characteristics and Logistic Regression Analysis were used to test hypotheses that were generated for the study at 0.05 alpha levels. Finding reveals that there was a significant level of work-family conflict in the hospitality industry in Izmir province. Also, it was found that a significant difference exists between age groups, Title of the employee, genders, having children, married and single respondents` experience of work-family conflict. Based on the findings of the study, it was recommended that the level of family responsibilities of the employees need to be considered before assigning responsibilities.

Keywords: *Work, Family, life, Conflict, Hotel Employees, Logistics regression*

Jel Code: *M1, M12, M14, M16.*

1. INTRODUCTION

Work and family responsibilities touch each other in so many ways. Many individuals are simultaneously pursuing a career and committed to a family relationship. There are many times when our work and family lives are in conflict with one another. Work-family conflict seems an easy problem at first but it affects the one's work-family life relatively (Özdevecioğlu and Doruk 2009: 71). Taking in to account that people spend most of their time at work, except sleeping time (app. daily 70%), work seems inevitable to affect a person

---

* Lecturer , Çanakkale Onsekiz Mart University, Ayvacık Vacation High School Department of Tourism and Hotel Management, Mobile Phone: +90 5068489446, Office Phone: +90 2867123205, E-mail: ozkan-cigdem@windowslive.com

† Researcher, Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Tourism, Management of Travel and Tourism, Mobile Phone: +90 5532122992, Office Phone: +90 286 218 05 46, Fax: +90 286 218 05 47, E-mail: bekiresitti@comu.edu.tr

‡ Assistant Professor, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Economic and Administrative Science in Biga, Mobile Phone: + 90 541 7892203, E-mail: nkoleoglu@yahoo.com

life positive or negative (Özsoy, 2002:106). In some departments it is observed that the time people spent for their work exceed 70%. For instance hospitality industry is traditionally known with its long working hours (Cushing 2004: 14). This may naturally cause employees to become exhausted psychologically (Buick and Thomas 2001: 309). Thus, having a balance on work-family life is essential for the employee's psychological situation.

Hospitality organizations should try to create a work atmosphere that supports improvement of work - family fields and strengthen individuals' energies to successfully achieve their objectives in both fields (Zhao ve Namasivayam, 2012:465). With regard to employment creation effect and income generation effect, tourism and hospitality sector is one of the major sectors which contribute economy (Burke, Koyuncu and Fiksenbaum, 2013: 39). According to the 2013 figures, 39 226 226 people visited Turkey and 32 308 991 dollars of revenue was obtained (TUİK 2014). The literature related to the work-family, family-work conflicts and work - life balance issues paid attention to the hospitality and tourism industries. Karapınar and others (2006) studied "Work-family and family-work conflicts stimulants and results among the front office employees at the Turkish hotels", Küçükusta (2007) examined "Work and life balance at the hospitality managements and the approaches to the solutions". The reason of these studies conducted in tourism field is that tourism is a labor intensive sector (Yıldız 2011:69) and in tourism sector few studies examined life - work conflict in Turkey. Therefore, the purpose of this study is to compare work-family conflicts among the employees who work in five star individual owned and chain hotels in İzmir.

2. LITERATURE REVIEW

Work-family conflict exists when pressures from work and family roles are mutually incompatible. Work-family conflict is a kind of conflict when family responsibilities become more important than work responsibilities or vice versa (Greenhouse and Powel 2003:292). When one's work role hinders his family role, a work - family conflict occurs and when family role hinders one's performing his work requirements, a family- work conflict occurs (Çarıkçı and others, 2009). With work-family conflict, while worker's role demands overcome the individual's sources and hinder fulfilling the family responsibilities. On the other hand, in family - work conflict, the demands of family's role overcome the individual's sources which in turn hinder satisfying family responsibilities: In family - work conflict, family's role demands overcome the individual's sources and hinder fulfilling the work responsibilities (Frone and others, 1992., s.72).

Sometimes our work responsibilities interfere with our family lives. Koyuncu and others (2012) concluded that there is a positive correlation between work-life and family-work conflicts. Researchers focused on gender which has a determining role causing these conflicts in the studies of work-family conflicts. In 2009, Koyuncu and others couldn't find a significant relationship between Turkish manager's gender and work-family conflict in their 'Turkish manager's work-life conflict: Potential stimulus' study. On the contrary previous studies stated that women are more conflicted in work-family life and individual life compared to the male employees (Duxburry and Higgins, 1991:62; Çarıkçı, 2001:6). Women's responsibilities at home and family generally resulted in experiencing work-life conflicts (Koyuncu and others 2012:202).

Kuzulu and others (2013) concluded that female employees have more work-life conflicts compared to the male employees and people between the age of 20-30 have more work and private life conflicts compared with the ones between the age of 40 and over. Individuals' age are assessed as another indirect cause of conflict. According to this situation, the older an individual gets, the more his roles about his work and family may increase. Karapınar and others (2006) concluded that when the children are younger, it causes both work-family and family-work conflicts, when individuals are older and their children are younger and the wife doesn't work it causes family - work conflict. In a comparative approach Stier and others (2012:625) examined social policies about work- family conflicts among 27 countries. At the end of the study, in two countries, female employees have work-family conflicts when compared with the males ones, on an individual level working hours, child oppression and work's features affect the conflict perception. Pocock and others (2007:2) in their 'work, life, and time: Australian Work and Life Index' study, argued that there was a negative relation between working long hours and work-life output in all work and life measurements. Elloy (2004) defines the reasons of dilemma to be caused by factors such as working hours, daily and weekly working, reasons caused by family having a younger child, being older or both man and wife work. In developed societies, balancing the relations between work and family life and preventing conflicts are handled in the context of state's responsibility. Because of the fast changes, in the roles of the females and males, it raises the importance of increasing of the jobs connected with the contract, discussions on balance between work and family life, and bringing up children (Policy Brief, 2006:1-4). Netemeyer and others (2005:130) indicated that when the service industry employees have work-family conflict or family-work conflict, it directly or indirectly affects the employee's performance.

Özdevrecioğlu and Doruk (2009: 90) concluded that there is a positive relation between work - family conflict and family-work conflicts. It can be said that once the individual had one of these conflicts, that conflict would trigger the other one. In other words, when there is a balance disruption on work and life, in order to find equilibrium point again, the employee experiences both conflicts.

3. WORK-FAMILY CONFLICT IN THE HOSPITALITY INDUSTRY

Many employers realize that it is in their best interest to help their employees balance their work and family lives. Although the tourism industry is one of the most important industries with regard to creating revenue and employment opportunities, it is also one of the most problematic industries for employee benefits and working conditions, in particular during peak season which is in between April to September. At the same time, those who work in the hospitality industry are generally low waged and work in irregular, long, heavy working conditions and they also have to work with demanding and difficult customers (Karatepe ve Aleshinloye, 2009). According to the 2011 report of Ministry of Labor and Social Security, the tourism industry has some problems which include low wages, working on official and weekly holidays without payment, working long hours, violating break time regulations and employing illegal foreign workers often off the record.

Yıldız (2011:68) stressed that people working in tourism industry were under pressure because of private working conditions, long working hours, working weekends and holidays which bring in many problems and decrease moral and the level of enthusiasm of employees.

In the same way Yanardağ and Avcı (2012:39) concluded that employment problems stem from long working hours, low wages, and no social security for employees.

Küçükusta (2007) stated that the most important costs for the accommodation industry is work and life imbalance or conflict which causes redundancy of a qualified staff, cost of recruiting a new staff, placement, education, Bringing to the task, and loss of productivity. Zhao and Mattilla (2013: 310) indicated that, in the case of work- family conflict of front office employees, the employees show less positive behavior in the workplace, loose emotional attachment to the workplace and thus the conflict results with a decrease in customer satisfaction. In Tromp and Blomme (2012: 1213) stated that, regulation of working hours is an important factor in the control of work-family life and especially in the hospitality industry this causes negative work-family conflict.

Ronald and others (2013:39) emphasized that there is a positive relation between family-work and work-family conflict and they concluded that there are more work - family conflicts than family - work conflicts. People who experiences high level of work - family conflict and low level of family-work conflict has a high level work satisfaction and energy. Kartepe (2011:10) stated in his study among the hotel employees in Nigeria that work - family conflict had a negative effect on work satisfaction and weakens the working skills of the employees working at the front line.

Deery and Jago (2009:108) concluded that tourism industry employees couldn't balance both work and family life because of long working hours, role confusion, time and family life oppressions. In the tourism industry, identifying employee's conflict situations and uncovering the reasons will contribute a lot to the tourism literature.

Tromp and Blomme (2012: 1218) stated that when associating the regression models for employees inside hospitality industry and employees outside hospitality industry have shown similar predictors which include precarious work arrangements, low wages, long working hours, the densification of working time – leaving hardly any unproductive time during working hours – and unpredictable demands for overtime.

4. DATA STRUCTURE AND METHOD

4.1. Population And Sampling

This study conducted to determine employees' work-family conflict in international hotel chains and individual hotel businesses. Thus, the main population of this study constituted of International hotel chains and Individual 5 star hotel businesses located in Izmir province. There are six international chain hotels and 11 units of individual 5 stars hotel businesses found in İzmir province (İzmir İl Kültür Turizm Müdürlüğü 2014). According to the information which is obtained from human resource managers of these hotels, approximately 4,000 people employed in the international chain hotels, 3500 people are employed in individual 5 star hotels and in total these hotels employs a total of 7500 people. In this sense, the main population of the study is 7500 people. Time, accessibility and being an important tourism destination was important factors in the selection of Izmir province.

Simple sampling method chosen to collect data from these 5 star hotel businesses located in Izmir province. The data were collected through a questionnaire and in total 289 valid questionnaires was gathered from respondents. 136 of these questionnaires belong to

individual 5 star hotel businesses and 153 questionnaires belong to the international hotel chain respondents.

The hypothesis of this study was determined as follows:

H1: Work- family conflict among hotel staff varies according to international chains and individual 5 star hotel businesses.

H2: Work- family conflict among hotel staff varies according to the age variable.

H3: Work- family conflict among hotel staff varies according to the gender variable.

H4: Work- family conflict among hotel staff varies according to the title variable.

H5: Work- family conflict among hotel staff varies according to the number of children variable.

H6: Work- family conflict among hotel staff varies according to the outside assistance variable.

H7: Work- family conflict among hotel staff varies according to the marital status variable.

H8: Family-Work conflict among hotel staff varies according to international chains and individual 5 star hotel businesses.

H9: Family-Work conflict among hotel staff varies according to the age variable.

H10: Family-Work conflict among hotel staff varies according to the gender variable.

H11: Family-Work conflict among hotel staff varies according to the title variable.

H12: Family-Work conflict among hotel staff varies according to the number of children variable.

H13: Family-Work conflict among hotel staff varies according to the outside assistance variable.

H14: Family-Work conflict among hotel staff varies according to the marital status variable.

4.2. CREATING QUESTIONNAIRE AND RELIABILITY ANALYSES

The population of this study constituted of International hotel chains and individual 5 star hotel businesses located in Izmir province and a questionnaire was used to collect the data. The questionnaire consisted of two parts. In the first part, there are questions to determine demographic and categorical characteristics of individuals. In the second part, the levels of employees' work-family conflict measured. The study used a work-family conflict scale which was developed by Netemeyer, Boles and McMurrian (1996). This scale consisted of two subscales. Both subscales composed of 5-point likert scales style and determine the status of the conflict with judicial sentences. As for reliability analysis of the scales Netemeyer and others (1996) determined that work-family conflict scale originating from business life and family-work conflict scale originating from family life's alpha values are 0.88 and 0.89, respectively. Similarly, Efeoğlu (2006) determined the reliability analysis for Work-family conflict scales as the alpha values between 0.8288 and 0.8845.

In this study, reliability was assessed by determining internal consistency (Cronbach's alpha coefficient). Work-family conflict scale's Cronbach's alpha value found as ,903 and family-work conflict scale's Cronbach's alpha value found as 0,888 respectively.

4.3. Logistic Regression Analysis

Regression analysis is one of the most widely used statistical methods for examining relationships between variables. Before starting regression analysis, one need to know the nature of the variables and must determine dependent and independent variables (Özdamar: 2004, 187). Dependent variable is generally known as a measurable and continuous variable. But every time the dependent variable cannot constitute a continuous variable. The intended use of logistic regression analysis is the same as other reconstruction technique models used in statistics. Using least variables for the best fit which defines the relationship between dependent (outcome) variable and a set of independent variables and then set up a generally acceptable model.

Letting x denote the vector of predictors $\{x_1, x_2, \dots, x_k\}$. The statistical model that is generally preferred for the analysis of binary responses is instead the binary logistic regression model, stated in terms of the probability that $Y=1$ given x , the values of the predictors: $\text{prob } \{Y = 1/x\} = [1 + \exp(-x\beta)]^{-1}$. As before, $x\beta$ stands for $\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k$. The function $P = [1 + \exp(-x)]^{-1}$ is called the logistic function (Harell, 2001)

The basis of the logistic regression model is superiority ratio (odds ratio). Superiority ratio is obtained from the probability of occurrence of an event with the probability of not occurrence. Logistic regression model is obtained from taking the natural logarithm of the superiority ratio. Maximum likelihood method is widely used when estimating parameters of logistic regression model (Akgül and Çevik, 2003: 390; Berenson and Levine, 1996: 837-838).

5. RESULTS

In this study, when we look at the demographic characteristics of respondents, most of the them were female (51, 4%) and married (57,3%) that (41,7%) were between the ages of 26-35, % 46,2 do not have children. Most of the participants does not receive help for the housework, child care and food jobs. All information on the characteristics of the participants categorically is located in Table 1.

Table 1: Descriptive Information of Participants.

<i>Participants' identifying</i>	<i>F</i>	<i>%</i>
<u>Gender</u>		
Male	140	48,6
Female	148	51,4
<u>Title in their institution</u>		
Employee	179	62,2
Middle manager	78	27,1
Senior manager	29	10,1
Other	2	0,7
<u>Your organization</u>		
Individual-owned hotel	136	47,2
Hotel chain	152	52,8
<u>Marital Status</u>		
Married	165	57,3
Single	123	42,7
<u>Having Children</u>		
Yes	154	53,5
No	134	46,5
<u>Number of Children</u>		
,00	133	46,2
1,00	62	21,5
2,00	75	26,0
3,00	18	6,3
<u>People in Need of Home Care</u>		
Yes	22	7,6
No	266	92,4
<u>Assistant for Cleaning</u>		
Yes	98	34,0
No	190	66,0
<u>Assistant for Food Works</u>		
Yes	33	11,5
No	255	88,5
<u>Assist for Child Care</u>		
Yes	80	27,8
No	208	72,2
<u>Age</u>		
17-25	86	29,8
26-35	121	41,7
36-45	61	21,2
46-55	20	7,3

This study, employees’ work-family conflict in the hospitality industry, was examined whether there is a significant relationship between work-family conflict and categorical characteristics of respondents with logistic regression analysis. In logistic regression analysis for two different dependent variables were analyzed in two different logistic regression models. In the first model the dependent variable is work-life conflict (1=There is 2= There is not) were included in the model. The validity of the model, was tested with Hosmer Lemeshow test.

Hypothesis of the test is as follows.

H0: Prediction of equation is significant.

H1: Prediction of equation is not significant.

Hosmer Lemeshow test results of the chi-square value was calculated as 9.564. $p = 0.305 > 0, 05$ was obtained and the model found suitable as the H0 hypothesis was accepted.

Table 2: Hosmer Lemeshow test

	chi-square	Degrees of freedom	p
	9,464	8	,305

Table 3: Variables in the Logistic Regression Model

	B	The standard error	Wald	Degrees of freedom	p	Exp(B)
Age	,068	,020	11,043	1	,001*	1,070
Gender	,708	,299	5,612	1	,018*	2,030
Title	-,091	,209	,192	1	,662	,913
Your organization	-,083	,312	,071	1	,790	,920
Marital Status	-,756	,269	7,916	1	,005*	,470
Number of Children	,297	,199	2,225	1	,136	1,346
People in Need of Home Care	-,948	,511	3,440	1	,064	,388
Assistant for Cleaning	,823	,336	5,999	1	,014*	2,277
Assistant for Food Works	-,669	,504	1,760	1	,185	,512
Assist for Child Care	,664	,384	2,985	1	,084	1,942
Constant	-	1,425	2,265	1	,132	,117

Considering Table 3, work-life conflict of personnel working in hotels; age, sex, marital status, and cleaner effects of independent variables appears to be important in the model. Exp (B) values in Table 3, shows odds ratio. If the odds ratio, is the probability of

occurrence of an event to the rate of not occurring; exp (B) indicates the probability of having more occurrence of Y variant, with the effect of Xp variant, is how many times more or probability of how many percentages more at the rate of specifies that in case. In other words, the odds ratio shows that how many times more or less of the two examined events can emerge when one compared with the other one. When examining the results obtained of the independent variables (B) coefficient is negative ODDS rate, taking into account the negative relationship will be interpreted in terms of a decrease. Considering an hotel staff, by variable of (Marital status), the possibility of having work- family conflict compared to chance of not having it, decreases 0.47-fold. Based on the age variable of the hotel staff the probability of having work-family conflict 1.070-fold increases than not having it, according to gender variable 2,030 and by the variables of cleaners 2.277-fold more increased.

In the second model the dependent variable life-work conflict (1 = no 2 = yes) were included in the model.

Hosmer Lemeshow test result of the chi-square value was calculated as 11,934. $p=0.154 > 0,05$ was obtained that the model is appropriate and H0 hypothesis accepted.

Table 4: Hosmer Lemeshow test

	Chi-square	Degrees of freedom	p
	11,934	8	,154

Table 5: Variables in the Logistic Regression Model

	B	The standard error	Wald	Degrees of freedom	p	Exp(B)
Age	,089	,022	16,337	1	,000*	1,093
Gender	,328	,315	2,523	1	,040*	1,256
Title	-,468	,234	3,991	1	,046*	,626
Your organization	-,044	,340	,017	1	,896	,957
Marital Status	-,979	,301	10,563	1	,001*	,376
Number of Children	,400	,208	3,688	1	,045*	1,492
People in Need of Home Care	-,151	,550	,075	1	,784	,860
Assistant for Cleaning	,929	,358	6,736	1	,009*	2,531
Assistant for Food Works	-,439	,533	,679	1	,410	,645
Assist for Child Care	,406	,396	1,048	1	,306	1,500
Constant	-	1,607	4,533	1	,033*	,033

Considering Table 5, the life-work conflict of respondents; age, gender, title, marital status, and cleaner effects of independent variables appear to be important in the model. Based on a handled hotel staff's 'marital status' variable, the possibility of having work-family conflict compared to not having it is 0.376-fold less. In line with the Title variable it decreases 0.626-fold. According to the age variable of the hotel staff; the possibility of having work-family conflict compared to the chance of not having it 1,093-fold increases, according to gender variable 1.256 increases, according to the number of children variable 1,492 increases and according to the cleaners variable 2,531-fold increased.

6. CONCLUSION

The reduction of conflict in the work life and family life and its reflection into behaviors are important in terms of business performance. The study focused on work-family conflict and demographic characteristics in assessing the performance of individuals in the working life. It is important that businesses should measure the size of the conflict by means of interviews and surveys.

Work-family conflict varies according to the age, gender, title, marital status, and home help depending on the use case. Today, developed countries begin to provide annual reports related to work-family conflict and they started to exchange ideas with the private sector about the extent of the conflict. Work life conflict directly affects both the employee's family and the business. In this study, firstly categorical characteristics tested. Based on the categorical characteristics the relationship between work-family and family-work conflicts was investigated. Research finding's possible contributions are summarized in the following way;

- i. There were no significant differences in the level of work-family conflict between surveyed employees of international chain hotels and 5 star individual owned hotels. The results can be attributed that the research being done in the province of Izmir and compared businesses were city hotels. The human resource department managers stated that employees work in three shifts and in very rare occasions working hours exceed eight hours. Thus, arising from the results of this study, are not surprising. In terms of operating principles, 5 stars individual-owned enterprises have similar features with the principles of international hotel chains, in the province of Izmir.
- ii. In the study of work-family conflict; age, sex, marital status, and taking cleaner variables were statistically significant. The result supports the results of other studies on this subject. In work-family conflict, the gender case must be dealt as a sensitive variable. Female employees are likely to have more conflicts than male employees because they are responsible for housework and household care. The ones who get help for the house work have less conflict when comparing with the ones who don't is another result of this study. Getting help for the house work is an important variable for reducing the conflict. Finding reveals that married respondents have more conflict than the single ones. It is because of having more responsibilities in their family life when compared to single ones.
- iii. Life-work fit is workers' perception that the job is balanced with home life they feel safe doing the work and that they have flexibility to attend to work

and home duties. The results of this study indicated for the life-work conflict that age, gender, marital status, and taking cleaner are important variables. These results support the related literature. The mentioned variables in work-family conflict are also important in life-work conflict. Title variable has emerged as an important variable different from work-family conflict. As the Title of employees increases in business, responsibilities given to him, increases too. For this reason, there is a need for establishing and maintaining a family-supportive work environment in the city hotels. Based on the findings of the study, it was recommended that the level of family responsibilities of the employees need to be considered before assigning responsibilities.

This study verifies the assumptions set forth in the related literature. Based on this an assessment of the quality of this study can be listed as follows:

- i. The study consisted of a comparison between international hotel chains employees and individual-owned five star hotels in the work-family conflict issues.
- ii. The study was conducted in the city hotels,
- iii. The study offers contribution to the literature on the basis of the above assessments. The present study offers new vistas for hospitality industry.

The data collection of this study fitted into a certain time interval and simple sampling method has been selected which limited the findings. The research was conducted only in the province of Izmir. More data collection points are needed to understand the changing nature of work and family issues over time. The study cannot say that the results cover all the hotels businesses in Turkey and the results of this study have limited generalizability to the entire workforce.

Future studies should also continue to refine the methodology used in the area of work-family research. Results of this study indicated that demographic factors on work-family conflict are important. Further studies are needed for each demographic factor affecting the size of the conflict. Future studies may compare employees who work in resort hotels and city hotels in Turkey's leading provinces which tourism revenues and the number of tourists is important for the country. Most importantly, the future researches should take place in the high season, are among the suggestions of this study.

REFERENCES

- ALLEN D., D. E. L. HERST, C. S. BRUCK and M. SUTTON, (2000). "Consequences Associated with Work-to- Family Conflict: A Review and Agenda for Future Research", *Journal of Occupational Health Psychology*, Vol. 5, 2000, ss. 278-30
- BUICK, I. ve THOMAS, M. (2001), Why do middle managers in hotels burn out?, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13 (6), 304-309.
- BURKE, R. J., KOYUNCU, M., & FIKSENBAUM, L. (2013). Antecedents and Consequences of Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Among Frontline Employees in Turkish Hotels. *IUP Journal Of Management Research*, 12(4), 39-55.
- COŞKUNER Selda ve ŞENER Arzu. (2013). Akademisyenlerin İş ve Aile Karakteristiklerinin Evlilik, Aile ve Yaşam Tatmini İle İlişkisi: İş ve Aile Çatışmasının Aracı Rolü, 2013, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler.htm>
- CUSHING, K. (2004). Concerns Raised over UK long-hours culture, *Caterer and Hotelkeeper*, 193, (4327).
- ÇARIKÇI, İlker (2002), "Gender Differences in Work Family Conflict Among Managers in Turkey: Non Western Perspective", EURAM, May 2002, Stockholm, Sweden.
- ÇARIKÇI, H.İ., OKSAY, A., ÇİFTÇİ, M. ve DERYA, S. (2009), Türk Yöneticilerinde İş Aile Yaşam Çatışması, *International Davraz Congress*, 24-27 September, Isparta, 159-160..
- DEERY, Margaret ve JAGO, Leo (2009) A framework for work – life balance practices: Addressing the needs of the tourism industry, *Tourism and Hospitality Research* 9, 97 – 108
- DUXBURY, Linda Elizabeth ve Alan Christopher HIGGINS (1991), Gender Differences in Work Family Conflict, *Journal of Applied Psychology*, 76 (1): 60-74.
- EFEYOĞLU İ. E. (2006) İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- ELLOY, David F.; (2004), "Antecedents of Work-Family Conflict Among Dual-Career Couples: An Australian Study", *Cross Cultural Management*, 11(4), ss. 17-27.
- FRONE, Michael R., MARCÍA, Russell ve M. Lynne COOPER (1997), "Relation of Work-Life Conflict to Health Outcomes: A Four-Year Longitudinal Study Of Employed Parents," *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 70: 325-335.
- GREENHAUS, Jeffrey H. ve Gary N. POWELL; (2003), "When Work and family Collide: Deciding Between Competing Role Demands", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 90, ss. 291-303.
- HARELL, Frank E. (2001), *Regression Modelling Strategies With Applications to Linear Models, Logistic Regression, and Survival Analysis*, Springer –Verlag New York, Inc., p: 126.

- KARAPINAR, Bayhan, P., İLSEV, A., & ERGENELİ, A. (2006). İş-Aile ve Aile-İş Çatışmasına Etki Eden Demografik Değişkenler ve Bu Çatışmalar Arasındaki İlişki. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(2), 85.
- KARATEPE, O.M. (2011). Job resourcefulness as a moderator of the work–family conflict — job satisfaction relationship: A study of hotel employees in Nigeria. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 18, 10–17.
- KARATEPE, O.M., ALESHİNLOYE, K.D. (2009). Emotional dissonance and emotional exhaustion among hotel employees in Nigeria. *International Journal of Hospitality Management* 28, 349–358.
- KARATEPE, O. M. (2008). Chapter 12: Work-family conflict and facilitation: implications for hospitality researchers. *Handbook Of Hospitality Human Resources Management*, 237-264. doi:10.1016/B978-0-08-045081-0.50015-X
- KOFOMİDOS, J. R.(1993) *Balancing Act*, Jossey-Bass, San Francisco, , s.125.
- KOSSEK. E. E., OZEKİ, C. (1998). Work- family conflict, policies, and the job-life satisfaction relationship: A review and directions for organizational behavior/human resources research. *Journal of Applied Psychology*, 83: 139- 149.
- KOYUNCU, M., BURKE, R., & FIKSENBAUM, I. (2009). Work-Family Conflict Among Turkish Managers: Potential Antecedents And Consequences. *İş Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 11(1), 1
- KOYUNCU M., BURKE Ronald J., WOLPİN Jacob, (2012),"Work-family conflict, satisfactions and psychological well-being among women managers and professionals in Turkey", *Gender in Management: An International Journal*, Vol. 27 Iss: 3 pp. 202 – 213
- KÜÇÜKUSTA Deniz (2007). Konaklama İşletmelerinde iş-yaşam dengesi sorunları ve çözüme yönelik yaklaşımlar” *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 9, Sayı: 3*
- NETEMEYER, R.G., J.S. BOLES ve R. MCMURRIAN (1996), “Development and Validation of Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Scales”, *Journal of Applied Psychology*, 80: 400-409.
- NETEMEYER Richard G., MAXHAM III James G., & PULLİG Chris (2005). Conflicts in the Work–Family Interface: Links to Job Stress, Customer Service Employee Performance, and Customer Purchase Intent, *Journal of Marketing* Vol. 69 (April 2005), 130–143.
- ÖZDAMAR, Kazım, (2004) *Paket programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi, Eskişehir,
- ÖZDEVECİOĞLU Mahmut, DORUK, Nihal Çakmak (2009). Organizasyonlarda iş-aile ve aile is çatışmalarının çalışanların iş ve yaşam tatminleri üzerindeki etkisi, <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi33/5.k%C4%B1s%C4%B1m.pdf>

- ÖZMETE Emine, EKER Işıl (2013). İş-Aile Yaşamı Çatışması ile Başa Çıkmada Kullanılan Bireysel ve Kurumsal Stratejilerin Değerlendirilmesi, Sosyal Güvenlik Dergisi, Ocak 2013, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa 19-49. P-ISSN: 2146 – 4839
- ÖZSOY, Osman (2002), Değişen Dünyada Meslek Seçimi, Geleceğin Meslekleri, (İstanbul: Hayat Yayınları), s.106.
- POLICY BRIEF (2006), Work and Family Life Balance, No: 3, [http://www.rch.org.au/emplibrary/ccch/PB3_Work-family_balance1, pdf](http://www.rch.org.au/emplibrary/ccch/PB3_Work-family_balance1.pdf) (11.04. 2010).
- STIER H, EPSTEIN Noah L., BRAUN M., (2012) Work-family conflict in comparative perspective: The role of social policies, Research in Social Stratification and Mobility 30 265–279.
- TROMP, D. M., BLOMME R. J., 2012. The effect of effort expenditure, job control and work-home arrangements on negative work-home interference in the hospitality industry, International Journal of Hospitality Management 31, 1213– 1221.
- YANARDAĞ M. Özgür ve AVCI, Mehmet (2012). Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, c. 3, s. 2, s. 39-62.
- YILDIZ Z. (2011). Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, c.3, s.5. s.54-71
- WILLIAMSON, Amanda, LEWIS Kate and MASSEY Claire (2011) Work-Life Balance in Small Business: The Impact of Firm and Family Milestones https://www.academia.edu/1136224/WorkLife_Balance_in_Small_Business_The_Impact_of_Firm_and_Family_Milestones
- ZHAO, X. R., NAMASIVAYAM, K., (2012). The relationship of chronic regulatory focus to work–family conflict and job satisfaction, International Journal of Hospitality Management 31, 458– 467
- URL: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

TÜRKİYE’DE TÜTÜN MAMULLERİ VE ALKOLLÜ İÇKİLERDE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN BAŞARISI

Betül HAYRULLAHOĞLU*

ÖZET

Kamu hizmetlerinin finansmanında en verimli kamu gelir türünün vergiler olduğu öteden beri bilinmektedir. Vergiler içerisinde ise özel tüketim vergisi önemli bir yere sahiptir. Ancak özel tüketim vergisinin mali amacı dışında özellikle alkol ve tütün mamullerinde tüketimi kısma amacı gibi bazı mali olmayan amaçları da bulunmaktadır.

Çalışmada vergi oranları, satış miktarları ve kaçakçılık miktarlarından yararlanılarak, tütün mamulleri ve alkollü içkilerde özel tüketim vergisinin tüketimi azaltmadaki başarısı incelenmektedir. Elde edilen sonuçlar, vergi oranlarında yapılan artışın, bireyleri kaçak tüketime yöneltmesi nedeniyle, talebi azaltmada beklenen etkiyi yaratamadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özel Tüketim Vergisi, Erdemsiz Mallar, Sigara Kaçakçılığı, Alkol Kaçakçılığı.

JEL Kodu: H23, H26, K34

SUCCESS OF EXCISE DUTY ON TOBACCO PRODUCTS AND ALCOHOLIC BEVERAGES IN TURKEY

ABSTRACT

It has been long known that taxes are the most efficient type of public revenue. And excise duty has an important place in taxes. But, besides fiscal purposes, excise duty has some extra fiscal purposes such as reducing the consumption of alcohol and tobacco products especially.

In this study the success of excise duty on reducing the consumption of tobacco products and alcoholic beverages was examined, by using tax rates, sale, trafficking and bootlegging amounts. The obtained results reveal that, the increase of tax rates, couldn't have expected impact on decreasing the demand because of prompting people to trafficking and bottleging.

Keywords: Excise Duty, Demerit Goods, Cigarette Trafficking, Bootlegging.

JEL Code: H23, H26, K34

1. GİRİŞ

Türkiye’de bazı özel tüketim harcamalarını vergilendirmeyi amaçlayan 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, 12.06.2002 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Özel bir harcama vergisi olan özel tüketim vergisi, başlıca dört listede belirlenen mallar üzerinden alınmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan tütün mamulleri ve alkollü içkiler bu listelerden üç sayılı listede yer almaktadır.

* Araş. Gör. , Uşak Üniversitesi, 1 Eylül Kampüsü İzmir Yolu 7. Km. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi B Blok No:11 64200 Uşak, E-mail: betul.hayrullahoglu@usak.edu.tr

Vergilerden beklenen mali fonksiyonların yanı sıra bazı ekonomik ve sosyal fonksiyonlar da söz konusudur. Bu noktada özel tüketim vergisinden, tütün mamulleri ve alkollü içkilerin tüketimini kısımda yararlanılmaktadır. Ancak özel tüketim vergisinin bu fonksiyonunu yerine getirmedeki başarısı sorgulanmaktadır. Zira Türkiye’de özellikle sigara üzerinden alınan özel tüketim vergisinin artırılmasının bu ürünlerin talep esnekliklerinin düşük olması nedeniyle tüketicileri kaçak sigara tüketimine yönelttiği savunulmaktadır. Bireyleri kaçak tüketime yönelten farklı etkenler de olmakla birlikte çalışmada, tütün mamulleri ve alkollü içkiler üzerinde yürütülen özel tüketim vergisi politikasının, bu ürünlerin tüketimi üzerinde yarattığı etki açıklanmaya çalışılmaktadır.

2. TÜTÜN MAMULLERİ VE ALKOLLÜ İÇKİLERDEN ÖTV ALINMA NEDENLERİ

Devletin ihtiyaç duyduğu gelirin sağlanmasını ifade eden ve varoluşlarından bugüne vergilerin esaslı fonksiyonunu oluşturan mali amacın artış eğiliminde olduğu izlenmektedir. Son yıllarda bütçe gelirleri içinde vergilerin payı ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde % 75-80’lerden az değildir. Hatta zaman zaman bu oran % 95’lere kadar çıkmaktadır (Kharitonenko, 2008: 109). Ancak vergilerin mali amaçlarının yanı sıra, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda etkiler meydana getiren ve gerek “toplum mühendisliğinin”[†], gerekse ekonomik istikrarın sağlanması gibi maliye politikasının aracı olarak kullanımına yönelik mali olmayan amaçları da söz konusudur (Taylar, 2010: 445).

Vergilerin mali amaçları bakımından son derece önemli olan tüketim vergileri kapsam bakımından ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan genel tüketim vergileri istisna ve muafiyetler dışında kalan tüm mal ve hizmetleri kapsarken, belirli mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler ise özel tüketim vergileri olarak adlandırılmakta ve daha çok tütün, alkollü içkiler gibi talep esnekliği düşük olan mallar üzerine uygulanmaktadır (Nadaroğlu, 1992: 375-376). Bu kapsamda genel tüketim vergilerinde, üretim sürecini ve gelir dağılımını bozmadan yüksek miktarda gelir sağlama amacı esassen, özel tüketim vergilerinde gelir sağlama amacının yanı sıra, sosyal faydası olmayan, hatta zararlı olduğu düşünülen bazı mal veya mal gruplarının vergilendirilmesi de amaçlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, özel tüketim vergilerinden yönlendirici vergisel amaçların hayata geçirilmesi noktasında da bir araç olarak yararlanılmaktadır (Taylar, 2010: 440, 445).

O halde genel tüketim vergisinin yanı sıra özel tüketim vergileri alınmasının mali, ekonomik ve sosyal çok sayıda amacı bulunmakla birlikte, özellikle sağlığa ve çevreye zararı bulunan bazı ürün grupları bakımından esas amacının bu malların tüketiminin kısıtlanması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Çelikkaya, 2011: 50). Buradaki tüketiminin kısıtlanması istenen mallar sosyal faydaları düşük olup, toplum ahlakı ve toplum sağlığı açısından zararları olduğu kabul edilen alkol ve tütün mamulleridir (Altıok, 2007: 72). Bu maddeleri aşırı miktarda tüketenlerin kazalar, aile içi geçimsizlikler veya bu maddelerin kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan hastalıklara bağlı olarak verimliliklerini kaybetmeleri ve bu yolla topluma bazı sosyal maliyetler yüklemeleri nedeniyle bu mallar üzerine özel tüketim vergileri konulmakta ve bu yolla sosyal maliyet ile özel maliyet arasında toplum aleyhine oluşan farkın önlenmesi amaçlanmaktadır (Taylar, 2010: 448). Nitekim 2010 yılında Özel Tüketim Vergisinde (ÖTV) yapılan düzenleme neticesinde alkollü içkilerde yapılan % 30’luk zam ile esas amaçlananın gelir sağlamak değil, toplum sağlığını korumak olduğu bizzat Maliye Bakanı tarafından açıklanmıştır (Yüzbaşıoğlu, 2010).

[†] Toplum mühendisliği kavramı mali anlamda; yönetenlerin toplumu şekillendirme çabası olarak ifade edilmekte ve vergilerden bunun gerçekleştirilmesini sağlayan bir araç olarak yararlanıldığı ifade edilmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. GÖKER, C., (2011), *Yönlendirici Vergilendirme*, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 17 vd.

Bir mal ya da hizmetin tüketiminin kısıtlanmasının başlıca iki yolu bulunmaktadır. Bunlar; kanunlar yoluyla bu mal ve hizmetlerinin satışının ya da kullanımının yasaklanması ile piyasa sürecine vergi sistemi aracılığıyla müdahale edilmesidir. İlk yolun mümkün olabilmesi için gerekli olan tüketicilerin büyük çoğunluğunun söz konusu ürünün tüketimi konusunda isteksiz olmalarının çok düşük bir ihtimal olması nedeniyle en etkili yolun, yüksek oranlı bir ÖTV uygulamak suretiyle söz konusu mal ve hizmetlerin tüketiminin kısıtlanması olduğu ifade edilmektedir. Bu sayede tüketim tamamen yasaklanmadığı için herhangi bir tepki oluşmayacağı gibi, ürünü tüketmek isteyenler de bunların bedeline katlanmak zorunda kalacaklardır. Bu noktada özel tüketim vergisinin “düzenleyici” (yasaklayıcı) özelliği ortaya çıkmaktadır (Çelikkaya, 2011: 50).

Peki, özellikle tütün mamulleri ve alkollü içkiler bazında düşünüldüğünde yüksek oranlı bir özel tüketim vergisi uygulanması tüketimin kısıtlanmasında yeterli olabilmekte midir? Bu soru özel tüketim vergisinin bu ürünlerde düzenleyici özelliğinin başarısının tartışılması sonucunda çalışmanın ilerleyen kısımlarında cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Ancak açık olan husus, alkol ve tütün mamullerinden alınan verginin Hazine açısından önemli bir gelir kaynağı olduğudur. Bu noktada, bireylerin sağlıkla ilgili uyarılara ya da fiyat artışlarına kulak verip alkol ve tütün tüketimini bırakmaları halinde, devletin bu önemli gelir kaynağından mahrum kalması mali bir kriz yaşanması anlamına gelebilecektir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 242).

3. VERGİ GELİRLERİ AÇISINDAN TÜTÜN MAMULLERİ VE ALKOLLÜ İÇKİLERİN ÖNEMİ

2014 yılı bütçe gerçekleştirmelerine bakıldığında, 2014 yılına ilişkin toplam bütçe gelirlerinin 425 milyar 758 milyon TL olduğu ve bunun 352 milyar 437 milyon TL'sinin, yani yaklaşık % 82,78'inin vergi gelirlerinden oluştuğu görülmektedir. Bütçe gelirlerinin en önemli kalemini oluşturan vergi gelirleri içerisinde ise, ÖTV önemli bir paya sahiptir (BUMKO, 2014a: 7). Tablo 1'den de görülebileceği gibi ÖTV, Katma Değer Vergisi'nden (KDV) sonra en fazla gelir getiren ikinci vergi konumundadır.

Tablo 1. Genel Bütçe Vergi Gelirleri 2013-2014 (Milyon TL)

Vergi Türleri	2013	2014	Artış Oranı %
Gelir Vergisi	63.761	73.899	15.9
Kurumlar Vergisi	28.988	32.304	11.4
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	37.995	38.121	0.3
Özel Tüketim Vergisi	85.462	91.074	6.6
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	6.160	7.486	21.5
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	62.727	64.388	2.6
Damga Vergisi	9.416	10.324	9.6
Harçlar	12.948	14.482	11.9
Diğer	18.712	20.357	8.8
Genel Bütçe Vergi Gelirleri Toplamı	326.169	352.437	8.1

Kaynak: BUMKO, 2014a: 7.

Tablo 2. Tahmini ÖTV Tutarları (2013- 2015)

ÖTV Kalemleri	2013	2014	2015
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	43.386.373.000	47.229.626.000	48.110.256.000
Motorlu Taşıt Araçları	9.699.395.000	11.036.172.000	12.898.310.000
Alkollü İçkiler	5.982.484.000	5.882.007.000	5.939.376.000
Tütün Mamulleri	21.345.552.000	21.971.493.000	23.500.005.000
Kolalı Gazozlar	358.326.000	339.905.000	305.186.000
Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar	2.473.401.000	3.122.313.000	3.678.325.000
Toplam	83.245.531.000	89.581.516.000	94.431.458.000

Kaynak: BUMKO, 2013: 6; BUMKO, 2014b: 6; BUMKO, 2015: 6'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

ÖTV içerisinde en önemli pay, petrol ve doğalgaz ürünlerine aittir. Tablo 2'den de görülebileceği üzere, ÖTV gelirlerinin yarısından fazlası petrol ve doğalgaz ürünlerinden sağlanmaktadır. Türkiye ve AB Ülkelerinde Aralık 2014'de uygulanan benzin ve motorinin vergisiz fiyatları ile uygulanan toplam vergi miktarı ve fiyat içerisindeki vergilerin oranı Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Türkiye ve AB Ülkelerinde Benzin ve Motorinin Vergilendirilmesi (Aralık 2014)

Ülke**	Vergisiz Ürün Fiyatları		Toplam Vergi Miktarı		Satış Fiyatı İçindeki Toplam Verginin Oranı (%)*	
	Motorin (TL/LT)	K. Benzin 95 Oktan (TL/LT)	Motorin (TL/LT)	K. Benzin 95 Oktan (TL/LT)	Motorin (TL/LT)	K. Benzin 95 Oktan (TL/LT)
Almanya	1,61	1,47	1,89	2,48	54	63
Avusturya	1,65	1,49	1,72	1,97	51	57
Belçika	1,66	1,49	1,81	2,41	52	62
Bulgaristan	1,85	1,72	1,49	1,58	45	48
Çek	1,84	1,61	1,74	1,93	49	54
Danimarka	1,81	1,62	1,91	2,53	51	61
Estonya	1,65	1,49	1,66	1,73	50	54
Finlandiya	1,87	1,60	2,07	2,57	52	62
Fransa	1,53	1,49	1,80	2,38	54	61
Güney Kıbrıs	1,85	1,69	1,90	1,97	51	54
Hırvatistan	1,70	1,52	1,74	2,06	51	58
Hollanda	1,66	1,53	2,01	2,95	55	66
İngiltere	1,63	1,47	2,80	2,77	63	65
İrlanda	1,68	1,54	2,12	2,47	56	62
İspanya	1,74	1,61	1,63	1,93	48	54
İsveç	1,65	1,42	2,26	2,50	58	64
İtalya	1,72	1,62	2,52	2,88	59	64
Letonya	1,73	1,54	1,55	1,77	47	54
Litvanya	1,76	1,61	1,50	1,82	46	53
Lüksemburg	1,69	1,54	1,34	1,73	44	53
Macaristan	1,73	1,51	1,80	1,85	51	55
Malta	2,06	2,00	1,78	2,06	46	51
Polonya	1,64	1,53	1,59	1,74	49	53
Portekiz	1,67	1,51	1,67	2,38	50	61
Romanya	1,68	1,49	1,90	1,97	53	57
Slovakya	1,82	1,62	1,74	2,26	49	58
Slovenya	1,64	1,52	2,08	2,40	56	61
Türkiye	1,65	1,49	2,18	2,83	57	66
Yunanistan	1,92	1,57	1,63	2,73	46	64
AB 28 Ağırlıklı Ort.	1,66	1,52	1,84	2,21	53	59

* Toplam vergi Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen ÖTV ve KDV'nin toplamıdır. ÖTV (95 Oktan) benzin türleri için 2,1765 TL/LT; motorin türleri için 1,5945 TL/LT; KDV ise % 18'dir.

** Sıralama alfabetik sıraya göre yapılmıştır.

Kaynak: EPDK, 2014: 6, 7, 9'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3’den de görüleceği üzere Türkiye, İngiltere ve İtalya’dan sonra motorin üzerinden en fazla vergi alan üçüncü ülke konumundayken, benzin üzerinden Hollanda ile birlikte en fazla vergi alan ülkedir. Buna bağlı olarak akaryakıttan elde edilen gelir, ÖTV gelirleri içerisinde önemli bir pay tutmaktadır. Bu durum aynı zamanda Türkiye’de neredeyse dünyanın en pahalı akaryakıtının tüketildiği söylemini doğrulamaktadır.

Ancak ÖTV gelirleri içinde alkollü içkiler ve tütün mamullerinden elde edilen gelir de önemli bir paya sahiptir. Daha açık bir ifadeyle, 2013 ve 2014 yıllarında olduğu gibi, 2015 yılında da toplam ÖTV gelirlerinin % 31,2’sinin, yani yaklaşık 3’de 1’inin alkollü içkiler ve tütün mamullerinden elde edilmesi planlanmaktadır (Tablo 2).

**Tablo 4. Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerden Elde Edilen Gelir (2004-2014)
(Milyon TL)**

Yıllar	Tütün Mamulleri	Alkollü İçkiler	Yıllar	Tütün Mamulleri	Alkollü İçkiler
2004	6.125	1.298	2010	14.784	2.868
2005	7.124	1.509	2011	15.850	3.856
2006	8.918	1.897	2012	19.975	4.642
2007	9.646	1.889	2013	21.326	5.196
2008	10.888	1.986	2014	23.024	5.889
2009	11.546	2.134			

Kaynak: Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü, 2014; T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2014: 30’dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yine Tablo 4’den de görüldüğü gibi alkollü içkiler ve tütün mamullerinden elde edilen gelir, her geçen yıl daha da artmaktadır. Özellikle sigaradaki vergi yükünün yükseltilmesine bağlı olarak kaçakçılığın artmasına ve tüketimin azalmasına rağmen, vergi gelirlerinde artış izlenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, 2014 yılında tütün mamulleri üzerinden alınan vergilerin artırılmasına yönelik başlattığı kampanyada, sigara üzerinden alınan vergilerin artırılmasının tüketimin azalacağı gerekçesiyle vergi gelirlerini azaltmayacağını, zira Mısır ve Filipinler’de kanıtlandığı gibi tüketimdeki azalmanın fiyatlardaki artışla kıyaslandığında daha az olduğunu ifade etmiştir (World Health Organization, 2014: 12). Türkiye açısından da geçerli olan bu sonuç ÖTV’nin mali amacı bakımından olumlu olmakla birlikte, yol açtığı kaçakçılık sorunu nedeniyle, toplum sağlığının korunması ve talebin azaltılması açısından yeterli başarıya ulaşamamaktadır. Bu nedenle, Dünya Sağlık Örgütü’nün tütün mamullerinden alınan vergileri artırma çağrısı, yol açacağı sonuçlar göz önünde bulundurularak üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken önemli bir konudur.

4. TÜTÜN MAMULLERİ VE ALKOLLÜ İÇKİLERDE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ UYGULAMASI

Özel tüketim vergileri, tarihin en eski vergilerindedir (Nadaroğlu, 1992: 376). Osmanlı vergi sistemi içerisinde yer alan ve alkollü içki satanların ödemek zorunda oldukları bir çeşit ruhsat harcı olan “Resm-i Beyiye” ve tütün mamulleri satışından alınan bir başka tüketim vergisi türü olarak “Tönbeği Beyiyesi”ni, özel tüketim vergileri kapsamında kabul etmek mümkündür (Kukuş, 2010: 39). 1957 senesinde gerçekleştirilen Gider Vergileri Reformu’ndan önceki yıllarda Türkiye’de başlıca iki grupta toplanan özel tüketim vergileri bulunmaktaydı. Bunlardan birinci grubu; şeker, glikoz, akaryakıtlar, elektrik, havagazı, kibrit,

kahve, bira ve şarap üzerinden alınan tüketim vergileri ile nakliyat vergisi oluştururken, ikinci grup ise; tütün, alkol ve alkollü içkiler, çay, tuz ve patlayıcı maddeler üzerinden alınan tüketim vergilerinden oluşmaktaydı. 1957’de Gider Vergileri Kanunu’nun çıkartılması üzerine, şeker hariç daha önce özel tüketim vergilerine tabi olan maddeler İstihsal Vergisi kapsamında vergilendirilirken, gider vergileri düzenlemesinin dışında kalan ve tekel konusuna giren diğer özel tüketim vergileri ise 1984’e kadar mevcut durumlarını korumuşlardır (Nadaroğlu, 1992: 374-375). 1985 yılında KDV’ye geçilmesi ile birlikte, o tarihe dek tek tek uygulanmakta olan özel tüketim vergileri yürürlükten kaldırılarak tümü Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK) içerisinde “ek vergi” adıyla düzenlenmişlerdir (Kukuş, 2010: 40). Günümüzde bazı özel tüketim harcamalarını vergilendirmeyi esas alan 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu (ÖTVK) ise, 12.06.2002 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Yeni bir kanun olan ÖTVK yeni vergiler getirmeyerek, yürürlükten kaldırmış olduğu bazı kanun ve kanun maddelerinde düzenlenmiş olan vergi, fon vb. bazı mali yükümlülüklerin yerini almıştır (Tosuner ve Arıkan, 2013: 379).

Özel tüketim vergilerinin konusu ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, daha çok iki grup maddeyi kapsamaktadır. Bunlar; çay, alkol, sigara vb. alışkanlık verici maddeler ile kürk, mücevher vb. lüks maddeler ile benzin, çimento vb. sürümü çok yüksek olan ilk maddelerdir (Turhan, 1993: 166). Avrupa Birliği’nde (AB) ÖTV üç temel ürün grubu üzerinden alınmaktadır. Bunlar; alkollü içkiler, tütün ürünleri ve petrol, benzin elektrik, maden kömürü ve kok kömürü gibi motor yakıtları, ısıtma yakıtlarını kapsayan enerji ürünlerinden oluşmaktadır (European Commission, 2015a).

AB’de alkollü içkiler kategorisi ise başlıca dört ürün grubundan oluşmaktadır. Bunlar; bira, şarap, bira ve şarap dışındaki mayalı içecekler (elma ve armut şarabı gibi) ile ara ürünler (Porto ve İspanyol şarabı gibi) ve etil alkoldür (European Commission, 2015a). Birlik bünyesinde tütün ürünleri; sigara ile sigara dışındaki tütün mamulleri olarak sınıflandırılırken, enerji ürünleri ise; petrol ürünleri (madeni yağlar) ve enerji ürünlerinden (kömür, doğal gaz, elektrik dahil tüm enerji ürünleri) oluşmaktadır. AB’de bu sayılan ürün grupları uyumlaştırma kapsamına alınmış, bunlar dışındaki ürün grupları bakımından uyumlaştırma öngörülmemiştir. Zira hasılat bakımından en önemli ürünler, uyumlaştırma kapsamına alınan bu ürün gruplarıdır. ÖTV hasılatının % 90’ından fazlası bu ürünlerden sağlanmaktadır (Bilici, 2010: 269-270). Tablo 5’de AB üyesi ülkeler içerisinde, uyumlaştırma kapsamı dışında tutulan ürün gruplarından da ayrıca özel tüketim vergisi alanlar ve ürün grupları yer almaktadır.

Tablo 5. Seçilmiş AB Üyesi Ülkelerde ÖTV'ye Tabi Ürünler

Ülkeler	ÖTV'ye Tabi Ürünler
Almanya	Alcopop (düşük alkollü şekerli içecek), bira, alkollü içkiler, enerji ürünleri, nükleer yakıtlar, köpüklü şarap, elektrik, tütün ürünleri, kahve ve köpüklü şarap ve bira dışında kalan bazı ara ürünler.
Belçika	Alkol, alkollü içkiler, tütün ürünleri, enerji ürünleri, alkolsüz içkiler ve kahve.
Danimarka	Petrol ürünleri, kömür, elektrik, doğalgaz, metan gazı vb. gazlar, motor yağı, alkol ve alkollü içkiler, kahve, çay, dondurma, şeker ve çikolata gibi şekerlemeler, badem, fındık, tahıl ve benzerleri, tütün ürünleri, sigara kağıdı, kumar, piyango, bahis ve kumar makineleri, bazı tip sigortalar.
Finlandiya	Alkol ve alkollü içkiler, tütün ürünleri, sıvı yakıtlar, elektrik, doğalgaz, kömür, katı atık alanları, makine yağları, yağ, dondurma, şekerleme, alkolsüz içecekler, içecek kapları, çam sakızı.
Hırvatistan	Yağ ve türevleri, doğalgaz, kola ve kolalı içecekler, elektrik, tütün ürünleri, bira, alkol, kahve ve alkolsüz içecekler, bazı motorlu taşıtlar, kapsamlı karayolu taşıtları sigorta primleri.
İngiltere	Havayolu yolculuğu, bira, alkollü içkiler, şarap, elma ve armut şarabı, fermente edilerek elde edilen ancak bira, şarap ya da meyveli şaraptan farklı olan alkollü içkiler, kumar, piyango, eğlence makineleri ve bahis, hidrokarbon yağları, tütün ürünleri.
İsveç	Alkollü içkiler, tütün ürünleri, enerji ürünleri, elektrik, atıklar, reklamlar ve trafik sigorta primleri.
Letonya	Petrol ve petrol ürünleri, alkol, bira, tütün ürünleri, kahve, doğalgaz ve bazı alkolsüz içecekler.
Malta	Enerji ürünleri, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve mobil telefon hizmetleri.
Polonya	Alkol, tütün ürünleri, enerji ürünleri, elektrik ve binek otomobiller.
Portekiz	Petrol ve enerji ürünleri, elektrik, doğalgaz, alkol ve alkollü içkiler, tütün ürünleri ve taşıtlar.

Kaynak: Germany Federal Ministry of Finance, 2013: 62, 90; HM Revenue & Customs, 2014; PricewaterhouseCoopers, 2015: 4; PricewaterhouseCoopers, 2014: 199, 477, 478, 624, 1122, 1265, 1580, 1603, 1903'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'de ise ÖTV, 4760 sayılı Kanun'a ekli dört listede sayılan mallar üzerinden alınmaktadır. I sayılı listede; akaryakıt ürünleri, solventler ve solvent benzerleri, II sayılı listede; motorlu taşıt araçları, III sayılı listede; tütün mamulleri, alkollü içkiler ve kolalı gazozlar, IV sayılı listede ise; başta lüks tüketim malları olmak üzere çeşitli tüketim malları verginin konusunu oluşturmaktadır (Tosuner ve Arıkan, 2013: 380-381). III sayılı listede iki mal grubu bulunmaktadır. Bunlar; A cetvelinde yer alan bira, şarap, içkiler ve kolalı gazozlar ile B cetvelinde yer alan sigara, puro, enfiye vb. tütün mamulleridir. Bu malların genel karakteri keyif verici maddeler olmalarıdır (Şenyüz ve diğ., 2013: 292).

Tablo 6. AB Ülkelerinde ve Türkiye’de Bira ve Şarabın Vergilendirilmesi (2015)

Ülkeler	Bira			Köpüksüz Şarap		Köpüklü Şarap	
	HPD* ÖTV (EUR)	HAD ÖTV (EUR)	KDV %	ÖTV HL (EUR)	KDV %	ÖTV HL (EUR)	KDV %
Belçika	1,8473	---	21	57,24	21	195,87	21
Bulgaristan	0,767	---	20	0	20	0	20
Çek Cumhuriyeti	1,164	---	21	0	21	85,08	21
Danimarka	---	7,53	25	%6-15; 155,91 %15-22; 208,90	25	%6-15; 200,98 %15-22; 253,91	25
Almanya	0,787	---	19	0	19	136	19
Estonya	---	7,22	20	97,37	20	97,37	20
Yunanistan	2,60	---	23	0	23	0	23
İspanya	<= 11P; 7,48 >11<=15P; 9,96 >11<=19P; 13,56 >19P; 0,91	---	21 21 21 21	0	21	0	21
Fransa	---	7,38	20	3,75	20	9,29	20
Hırvatistan	---	5,23	25	0	25	0	25
İrlanda	---	22,55	23	>%5,5<= %15;424, 84 >%15; 616,45	23	>%5,5;84 9,68	23
İtalya	3,04	---	22	0	22	0	22
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	---	6,00	19	0	19	0	19
Litvanya	---	3,10	21	64,03	21	64,03	21
Letonya	---	2,71	21	65,16	21	65,16	21
Lüksemburg	0,7933	---	17	>%13;0	14 17	0	17

Macaristan	---	5,22	27	0	27	53,05	27
Malta	1,73	---	18	200	18	200	18
Hollanda	<7P; 7,59 7P<11P; 28,49 11P<15P; 37,96 =>15P; 47,48	---	21 21 21 21	88,36	21	254,41	21
Avusturya	2,00	---	20	0	20	100	20
Polonya	1,86	---	23	37,79	23	37,79	23
Portekiz	<=7P; 9,71 >7<11P; 15,51 >11<=13P; 19,42 >13<=15P; 23,26 >15P; 27,24	7,75	23 23 23 23 23	0	13	0	23
Romanya	0,884	---	24	0	24	36,59	24
Slovenya	---	12,10	22	0	22	0	22
Slovakya	---	3,587	20	0	20	79,65	20
Finlandiya	---	32,05	24	339	24	339	24
İsveç	---	21,33	25	276,80	25	276,80	25
İngiltere	---	24,08	20	351,21	20	449,85	20
Türkiye**	---	% 63 30,10	18	162,55	18	1098,52	18

HPD: Hektolitrede Plato Derecesine Göre

HAD: Hektolitrede Alkol Derecesine Göre

* **Plato derecesi (P):** Biranın mayasındaki şeker miktarını ölçmede kullanılmaktadır. Avrupa'da bira genellikle Plato derecesine veya gerçek alkol içeriğine göre vergilendirilmektedir. Bu miktarlar arasında tam bir dönüşüm olmamakla beraber genellikle vergilendirmede % 1 alkolün 2,5 Plato derecesine sahip olduğu kabul edilmektedir (Çelikkaya, 2011: 54).

** Türkiye'de 2015 yılında köpüksüz şarap için litre başına 4,59 TL, köpüklü şarap için 31,02 TL ve bira için 0,85 TL ÖTV ödenmiş olup hesaplamalarda 02.01.2015 tarihli Merkez Bankası Euro döviz alış kuru olan 2,8238 TL kullanılmıştır. Alkollü içkilerdeki ÖTV tutarları 01.01.2015 tarihine göre güncellenmiştir. AB ülkelerindeki ÖTV tutarları Ocak 2015'e aittir.

Kaynak: European Commission, 2015b: 7-12; Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü, 2014; OECD, 2014: 120-127'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 6’da, Türkiye ve diğer AB üyesi ülkelerde bira, köpüksüz şarap ve köpüklü şarap üzerinden alınan standart ÖTV ve KDV oranları yer almaktadır. Avrupa Birliği’nde alkollü içkiler için standart ve indirilmiş oranlar mevcuttur. Birada standart oranlar alkol derecesi % 0,5’i aşan ürünlerde, indirilmiş oranlar ise yıllık üretimi 2000.000 hl ile sınırlı olan küçük işletmelerde ve alkol derecesi % 2,8’i aşmayan düşük alkollü ürünlerde uygulanmaktadır (Çelikkaya, 2011: 58). Ancak küçük işletmeler için öngörülen indirilmiş oranlar, ulusal standart oranların % 50’sini aşmamaktadır. Şaraplarda indirilmiş oranlar ise, yalnızca alkol derecesi % 8,5’i aşmayan ürünlerde söz konusudur (European Commission, 2015b: 7, 12).

Birlik bünyesinde ayrıca, 19.10.1992 tarihinde çıkarılan 92/84/EEC Direktif ile iç pazarın gereği gibi işleyebilmesi amacıyla, alkollü içkilerde bazı asgari oranlarda anlaşılmıştır. Buna göre, ülkeler anlaşılan asgari oranların üzerinde kendi ulusal koşullarına göre oran belirleyebilmektedir (European Commission, 2015a). Direktifin 5’inci maddesinde 1.1.1993 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere köpüklü ve köpüksüz şaraplar için asgari oranlar 0 Euro olarak belirlendiğinden asgari ÖTV uygulanmamaktadır. Direktifin 6’ncı maddesinde ise, yine 1.1.1993 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere biralara için asgari ÖTV hektolitrede plato derecesine göre 0,748 Euro, hektolitrede alkol derecesine göre ise 1,87 Euro olarak belirlenmiştir (European Commission, 2015c).

Türkiye’de ise biranın vergilendirilmesi hektolitrede alkol derecesine göre yapılmakta olup, 2015 yılı için % 63 oranında ÖTV’ye tabi tutulmaktadır. Ancak çıkan tutarın hektolitrede 85 TL (30,10 Euro)’den az olması halinde, asgari tutar olan 85 TL ÖTV alınmaktadır.

Türkiye’de şarabın vergilendirilmesinde ise gerek köpüklü, gerekse köpüksüz şaraptan alınan nispi ÖTV % 0 olup, sadece asgari maktu ÖTV uygulanmaktadır. AB üyesi ülkelerden Bulgaristan, Yunanistan, İspanya, Hırvatistan, İtalya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Lüksemburg, Portekiz ve Slovenya köpüklü ve köpüksüz şaraptan hiç ÖTV almazken; Çek Cumhuriyeti, Almanya, Macaristan, Avusturya, Romanya ve Slovakya ise yalnızca köpüklü şarapları ÖTV’ye tabi tutmaktadır. Türkiye ise Belçika, Danimarka, Estonya, Fransa, İrlanda, Litvanya, Letonya, Hollanda, Polonya, Finlandiya, Malta, İsveç ve İngiltere gibi hem köpüklü hem de köpüksüz şarap üzerinden asgari maktu ÖTV tahsil etmektedir.

Özetle, Türkiye’nin alkollü içkilerin tamamında AB ortalamasının üzerinde bir özel tüketim vergisine sahip olduğu görülmektedir (Çelikkaya, 2011: 62). Konuya tütün mamulleri açısından yaklaşıldığında da sigara üzerindeki gerek ÖTV, gerekse toplam vergi yükü açısından aynı şeyi söylemek mümkün olabilmektedir.

Türkiye’de sigara üzerinden alınan ÖTV’nin hesaplanmasında, 24.12.2012 tarihinde çıkarılan 2012/4116 sayılı BKK ile değişikliğe gidilmiştir. Yürürlüğe girdiği 2002 yılından 2004 yılına kadar sadece nispi oranda vergilendirilen sigara, 2004 yılından itibaren hem nispi, hem maktu ÖTV’ye tabi tutulmuştur. 25.07.2005 tarihinden itibaren nispi oranlar üzerinden vergilendirileceği kararlaştırılan sigaranın bu suretle hesaplanan vergisinin, belirlenen maktu vergi tutarlarına göre hesaplanan vergiden az olamayacağı kararlaştırılmıştır. 2007 yılından itibaren çıkarılan kararlarda, maktu vergi tutarı yerine asgari maktu vergi tutarları belirlenmeye başlanmış ve nispi oranlara göre hesaplanan verginin bu tutarlardan az olamayacağı ifade edilmiştir. En son 24.12.2012’de çıkarılan kararla sigara için uygulanan nispi ya da maktu ÖTV’den yüksek olanının yanı sıra, ayrıca belirlenen maktu ÖTV tutarlarının da ilave edilmesi uygulaması başlamıştır.

Tablo 7. AB Ülkelerinde ve Türkiye’de Sigaranın Vergilendirilmesi (2014)

Ülkeler	Maktu ÖTV Euro	Nispi ÖTV Euro	Top. ÖTV Euro	Ağırlıklı Ortalama Perakende Satış Fiyatı (PSF) Euro	Top. ÖTV/ PSF (%)	KDV/ PSF (%)	KDV+ ÖTV /PSF (%)
Yunanistan	1,65	0,70	2,35	3,50	67,10	18,70	85,80
İngiltere	4,41	1,39	5,80	8,40	69,02	16,67	85,69
Polonya	0,98	0,88	1,86	2,80	66,31	18,70	85,01
Estonya	0,93	0,96	1,89	2,82	66,98	16,67	83,65
Bulgaristan	1,03	0,55	1,58	2,38	66,44	16,67	83,11
Finlandiya	0,56	2,60	3,16	5,01	63,18	19,35	82,53
Türkiye	0,05	1,63	1,68	2,50	67,14	15,25	82,39
Letonya	1,04	0,65	1,69	2,60	64,88	17,36	82,24
Slovenya	1,36	0,76	2,12	3,31	64,05	18,03	82,08
Fransa	0,98	3,23	4,21	6,50	64,70	16,67	81,37
Romanya	1,21	0,53	1,74	2,81	61,98	19,35	81,33
Malta	1,65	1,02	2,67	4,07	65,55	15,25	80,80
İrlanda	4,84	0,79	5,63	9,09	61,93	18,70	80,63
Portekiz	1,75	0,66	2,41	3,90	61,81	18,70	80,51
Danimarka	3,17	0,05	3,23	5,44	59,32	20,00	79,32
Slovakya	1,19	0,69	1,88	3,00	62,64	16,67	79,31
Litvanya	0,91	0,62	1,53	2,47	61,85	17,36	79,21
İspanya	0,48	2,19	2,68	4,30	62,21	16,96	79,17
İsveç	3,27	0,06	3,32	5,74	57,92	20,00	77,92
Hollanda	3,48	0,06	3,53	5,84	60,55	17,36	77,91
Hırvatistan	0,55	1,00	1,55	2,70	57,43	20,00	77,43
Belçika	0,47	2,46	2,93	4,88	60,07	17,36	77,43
Macaristan	0,84	1,06	1,90	3,41	55,75	21,26	77,01
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	1,10	1,39	2,49	4,08	60,96	15,97	76,93
Avusturya	0,80	1,71	2,51	4,18	60,16	16,67	76,83

Çek Cumhuriyeti	0,93	0,78	1,70	2,88	59,28	17,36	76,64
İtalya	0,26	2,40	2,66	4,58	58,13	18,03	76,16
Almanya	1,93	1,11	3,03	5,09	59,83	15,97	75,55
Lüksemburg	0,36	2,01	2,36	4,17	56,65	13,04	69,69

* Hesaplamalarda 2014 yılı Temmuz ayı vergi oranları kullanılmıştır. Türkiye için hesaplamalarda, 2014 ağırlıklı ortalama sigara satış fiyatı 7,24 TL ve TCMB 01.07.2014 tarihli Euro Döviz Alış Kuru 2,8991 olarak alınmıştır.

Kaynak: Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü, 2014.

Tablo 7’den de görülebileceği gibi, Türkiye, sigara üzerindeki toplam vergi yükü bakımından 7’nci sırada yer almaktadır. Sigaranın perakende satış fiyatı içerisindeki KDV’nin payının yüksekliği açısından, Malta ile birlikte en az vergi alan ikinci ülke olan Türkiye, ÖTV’de ise İngiltere’nin ardından ikinci sırada bulunmaktadır. Buna rağmen Türkiye, elde edilen toplam ÖTV açısından sondan 4’üncü ülkedir. Bunun en önemli nedeni, Türkiye’de sigaranın perakende satış fiyatının düşük olmasıdır. Zira Türkiye AB ülkeleri ile kıyaslandığında, sigaranın perakende satış fiyatı bakımından en ucuz 3’üncü ülke konumundadır. Bu nedenle gerek ÖTV hasılatının yükseltilmesi, gerekse tüketimin kısıtlanması bakımından oran artışından ziyade, perakende satış fiyatının artırılmasını en doğru seçenek olarak düşünmek mümkündür. Zira Türkiye’de sigara üzerinden alınan maktu ÖTV düşük olmakla birlikte, nispi ÖTV AB ülkelerine kıyasla son derece yüksektir. Ancak ÖTV hasılatını artırma ve tüketimi kısma çabasıyla sigaranın perakende satış fiyatının artırılmasının kaçak sigara tüketimini artıracığı gerçeğinin göz ardı edilememesi gerekmektedir.

5. TÜTÜN MAMULLERİ VE ALKOLLÜ İÇKİLERDE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN BAŞARISI

Çalışmanın başlangıcında da belirtildiği gibi, ÖTV mali fonksiyonunu gerçekleştirme bakımından başarılıdır. Zira KDV’den sonra en fazla gelir getiren ikinci vergi konumundadır. Ancak ÖTV’nin tütün mamulleri ve alkollü içkilerde sosyal fonksiyonunu gerçekleştirmedeki başarısı sorgulanmalıdır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması vergilerin sosyal fonksiyonlarından. Vergilerin devlete gelir sağlamanın yanı sıra ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmada bir araç olabileceğini ilk kez savunan Adolph Wagner, verginin sosyal fonksiyonunun yerine getirebilmesi için artan oranlı bir yapıya sahip olması gerektiğini ifade etmektedir (Muter ve diğ., 2008: 128). Bu bakımdan, ilke olarak artan oranlı bir yapıya getirilemeyecek ÖTV’nin oran farklılaştırması yoluyla aşırı gerileyici özellik göstermesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla ülkeler zorunlu mallarda düşük, talebin gelir esnekliği yüksek olan lüks mallarda ise yüksek oran uygulamak suretiyle biçimsel bir artan oranlılık yaratarak gelir dağılımında adaleti sağlamaya çalışmaktadır (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012: 251).

Ancak, alkollü içkiler ve tütün mamulleri gibi alışkanlık ve keyif verici maddeler üzerine uygulanan yüksek oranlı ÖTV, gelir dağılımında adaleti bozmaktadır. Zira günümüzde bu malların çoğu, kullanılabilir gelirin yüzdesi itibarıyla diğer gelir gruplarıyla kıyaslandığında düşük gelirlilerce daha fazla tüketilmektedir (Turhan, 1993: 167). Tablo 8’de bu durum açıkça görülmektedir. Buna göre, 2013 yılında en yüksek % 20’lik gelire sahip bireylerin sigara ve tütün ile alkollü içkilere yapmış oldukları harcama miktarı toplam 245 milyon iken, en düşük % 20’lik gelire sahip bireylerin bu ürünlere yapmış oldukları toplam

harcama miktarı 620 milyona çıkmaktadır. Ancak Dünya Sağlık Örgütü, sigara üzerinden alınan vergilerin artırılmasına yönelik başlatmış olduğu kampanyasında, bu durumun düşük gelirli olanların vergi yükünü artıracakları argümanını tam olarak doğru bulmamaktadır. Bu görüşünü ise, düşük gelirli olanların fiyat artışlarına duyarlılıklarının yüksek gelirli olanlardan daha fazla olduğu ve böyle bir durumda, sigara tüketiminden vazgeçecekleri ya da tüketimi azaltacakları gerekçesine dayandırmaktadır (World Health Organization, 2014: 12). Bu görüşün Türkiye açısından doğruluğunun değerlendirilmesi için Tablo 8’den 2011-2013 yıllarına ait veriler incelendiğinde, en düşük gelire sahip % 20’lik kesiminin sigara ve tütüne yapmış oldukları harcamaların azalmadığı anlaşılmaktadır. Bu kişilerce tütün ve sigaraya yapılan harcamalar, her yıl yapılan toplam harcamanın ortalama % 27’lik kısmını oluşturmaktadır. Azalan tüketimin büyük bir kısmının bu kesimden kaynaklandığı varsayımı altında dahi, fiyat artışı nedeniyle yapmış oldukları harcama miktarlarının artmasına bağlı olarak, gelir dağılımı düşük gelirli olanların lehine bozulmuş olmaktadır.

Tablo 8. Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı % 20’lik Gruplar Ayrımında Alkollü İçkiler ile Sigara ve Tütün İçin Yapılan Harcama Miktarları (2011-2013) (Milyon TL)

		I. %20	II. %20	III. %20	IV. %20	V. %20	Toplam
2011	Alkollü İçkiler	5.74	10.66	25.43	27.27	43.59	112.71
	Sigara ve Tütün	197.22	262.45	318.77	370.37	433.68	1.582.50
	Toplam	202.96	273.11	344.21	397.65	477.28	1.695.22
		I. %20	II. %20	III. %20	IV. %20	V. %20	Toplam
2012	Alkollü İçkiler	6.13	12.38	21.59	27.44	53.76	121.33
	Sigara ve Tütün	198.34	316.31	401.19	433.83	510.06	1.859.75
	Toplam	204.47	328.70	422.79	461.27	563.83	1.981.09
		I. %20	II. %20	III. %20	IV. %20	V. %20	Toplam
2013	Alkollü İçkiler	8.38	9.97	25.48	33.41	63.82	141.07
	Sigara ve Tütün	237.42	331.46	433.37	531.43	556.69	2.090.39
	Toplam	245.80	341.43	458.85	564.84	620.52	2.231.47

Kaynak: TÜİK, 2015.

Gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmasına rağmen alkollü içkiler ve tütün mamulleri gibi alışkanlık ve keyif verici maddelerden özel tüketim vergisi alınmasının nedeni, vergilerin sosyal fonksiyonlarından bir diğeri olan “*halk sağlığını ilgilendiren tehlikelerle mücadele*” (Muter ve diğ., 2008: 129) etme çabasıdır. Diğeri bir ifadeyle, alışkanlık verici maddeler üzerinden alınan yüksek oranlı vergiler büyük ölçüde gerileyici ve dolayısıyla gelir dağılımını bozucu etki yaratmakla beraber, düzenleyici amaç açısından tercih edilmektedirler (Turhan, 1993: 168). Ancak tüketimin kısılmasını belirleyen vergi kapsamına alınacak olan malın talep esnekliğidir. Zira tüketim ancak talebin esnek olması durumunda kısılabilmektedir. Alkollü içkiler ve tütün mamullerinin taleplerinin esnek olmaması nedeniyle bu ürünler üzerinden alınan yüksek oranlı ÖTV talebin kısılmasında etkili olamamaktadır (Altıok, 2007: 62).

Alkollü içkiler ve tütün mamulleri üzerinden alınan ÖTV oran ve tutarlarında yapılan değişikliklerin tüketimde yaratmış olduğu etkileri Tablo 9, Tablo 10 ve Tablo 11 vasıtasıyla incelemek mümkündür.

Tablo 9. Türkiye’de Sigara Üzerinden Alınan ÖTV Oran ve Tutarları (2004-2015)

Yıllar	Nispi Paket (%)	Maktu Paket (TL)	Asgari Maktu Adet (TL)	Yıllar	Nispi Paket (%)	Maktu Paket (TL)	Asgari Maktu Adet (TL)
2004	28	0,0500 0,0267 0,0175	---	2010	63	---	0,1325
2005	58	0,0600	---	2011	65	---	0,1450
2006	58	0,0600	---	2012	65	---	0,1450
2007	58	---	0,0750	2013	65,25	0,0922	0,1613
2008	58	---	0,0775	2014	65,25	0,1366	0,1971
2009	63	---	0,1325	2015	65,25	0,1866	0,1994

* Tabloda yer alan rakamlar ilgili yılda en son uygulanan tutarları ifade etmektedir.

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2015. İlgili yılların Bakanlar Kurulu Kararlarından derlenmiştir.

Tablo 10. Türkiye’de Alkollü İçkiler Üzerinden Alınan ÖTV Oran ve Tutarları (2004-2015)

Yıllar	Bira		Köpüklü Şarap		Köpüksüz Şarap		Rakı	
	Nispi (%)	Maktu (TL)	Nispi (%)	Maktu (TL)	Nispi (%)	Maktu (TL)	Nispi (%)	Maktu (TL)
2004	63,3	0,1590	275,6	6,0000	63,3	1,5000	275,6	28,3809
2005	63,3	0,2380	275,6	11,2120	63,3	3,2800	275,6	35,8480
2006	63,3	0,2380	275,6	11,2120	63,3	3,2800	275,6	35,8480
2007	63,3	0,2380	275,6	11,2120	63,3	3,2800	275,6	35,8480
2008	63,3	0,2380	275,6	11,2120	63,3	1,7500	275,6	35,8480
2009	63	0,3500	0	12,4000	0	1,9500	0	39,6000
2010	63	0,4400	0	16,1200	0	2,4400	0	51,4800
2011	63	0,5300	0	19,8200	0	2,9400	0	63,4800
2012	63	0,6200	0	23,1900	0	3,4400	0	77,0000
2013	63	0,6400	0	24,3900	0	3,6100	0	81,0100
2014	63	0,7700	0	28,2000	0	4,1700	0	93,6700
2015	63	0,8500	0	31,0200	0	4,5900	0	107,7200

* Tabloda yer alan rakamlar ilgili yılda en son uygulanan tutarları ifade etmektedir.

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2015. Veriler ilgili yılların Bakanlar Kurulu Kararlarından derlenmiştir.

Tablo 9 ve Tablo 10’dan Türkiye’de son yıllarda tütün mamulleri ve alkollü içkilere yönelik olarak uygulanan vergi politikalarına bakıldığında, tütün mamullerinde gerek maktu tutarlarda, gerekse nispi oranlarda artışlar olduğu görülmektedir. Alkollü içkilerde ise 2009 yılında çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararları ile gerek köpüklü ve köpüksüz şaraplar, gerekse rakıda nispi oranın 0’a indirilmesi dikkat çekici bir gelişmedir.

Tablo 11. Türkiye’de Sigara ve Alkollü İçki İç Satış Miktarları (2014-2014)

Yıllar	Sigara (Milyar Adet)	Bira (Litre)	Köpüklü Şarap (Litre)	Körüksüz Şarap (Litre)	Rakı (Litre)
2004	108,87	813.172.565	510.705	28.385.099	44.167.330
2005	106,72	821.850.338	494.478	26.830.368	44.683.223
2006	107,91	803.840.728	360.719	23.411.257	46.517.680
2007	107,45	844.763.654	399.097	22.840.795	42.716.023
2008	107,86	925.020.469	460.547	37.907.519	44.602.479
2009	107,55	923.508.131	236.136	46.143.037	44.698.058
2010	93,35	921.500.292	252.761	59.455.609	46.380.793
2011	91,22	925.564.164	432.641	58.642.735	48.810.329
2012	99,26	998.823.252	826.771	56.410.914	44.611.011
2013	91,66	878.912.869	641.885	62.240.038	42.336.790
2014	94,50	943.199.212	627.896	62.858.199	40.267.282

Kaynak: TAPDK, 2013a; TAPDK, 2013b; Bugün, 2015’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 11’de, bazı tütün mamulleri ve alkollü içkilere ilişkin iç satış miktarları yer almaktadır. ÖTV oranlarında yapılan değişikliklerin bu ürünlerin tüketiminde yarattıkları etki bakımından sigara tüketimi incelendiğinde, 25.07.2005 tarihinde çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararı ile sigara üzerinden alınan nispi ÖTV’nin % 28’den % 58’e çıkartılması ile birlikte, sigara tüketimi bir önceki yıla göre yaklaşık 2,15 milyar adet azalmıştır. Ancak izleyen yıllarda her ne kadar eski seviyesine dönmese de yeniden artışlar yaşandığı görülmektedir. Sigara üzerinden alınan nispi ÖTV’deki bir diğer artış 29.12.2009 tarihinde çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararı ile gerçekleştirilmiş ve % 63 olarak belirlenmiştir. Yapılan oran artışının ertesi yıl etkisini göstermesiyle sigara tüketimi bir önceki yıla göre yaklaşık 14,2 milyar adet azalarak 93,35 milyara gerilemiştir.

Yıllık sigara tüketiminin gerilemeye devam ettiği 2011 senesinde, 12.10.2011 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile nispi ÖTV oranı % 63’den % 69’a yükseltilmiş, ancak yine 21.10.2011 tarihinde alınan kararla bu oranın 31.12.2012’ye kadar % 65 olarak uygulanması kararlaştırılmıştır. 2013 yılında yaşanacak oran artışı beklentisiyle 2012 yılında sigara tüketimi bir önceki yıla göre yaklaşık 8,04 milyar artış göstererek, 99,26 milyar adete ulaşmıştır. 1.1.2013’den itibaren uygulanan yeni oranlarda nispi vergi oranının % 65,25’e çıkarılması ve ayrıca belirlenen maktu vergi tutarının da nispi oran ya da asgari maktu tutara göre hesaplanan vergiden yüksek olana eklenmesi yönteminin benimsenmesiyle tüketim, 2013 yılında 91,66 milyar adete gerilemiş, ancak 2014 yılında yeniden artış göstermiştir.

Tablo 9 ve Tablo 11 birlikte değerlendirildiğinde, vergi oranlarındaki artış ya da azalışların sigara tüketim miktarları üzerinde doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Bu durumun tek istisnası, 2011 sonlarında yapılan değişikliklerle vergi oranının % 2 artırılmasına rağmen sigara tüketiminin 8,04 milyar artış göstermesidir. Bunda da daha önce ifade edildiği gibi 2013 yılından itibaren nispi oranın % 69’a yükseleceği beklentisinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Şüphesiz vergi oranlarından önemli ölçüde etkilenen fiyat düzeyi, kişilerin talep düzeylerini belirleyen en önemli etkidir. Ancak vergi dışında gerçekleştirilen bazı yasal düzenlemeler de tüketim miktarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun en önemli kanıtlarından biri “% 100 Dumansız Hava Sahası” düzenlemesidir. 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun’da 5727 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme neticesinde 19.05.2008 tarihinde hayata geçirilen uygulama, 19.07.2009 itibarıyla ise kahvehane, kafeterya, birahane gibi eğlence hizmeti verilen işletmeler ve lokantaları da kapsamına almış ve buralarda tütün ürünlerinin tüketilmesi yasaklanmıştır (T.C. Başbakanlık, 2009). ÖTV oranlarında yapılan artışın yanı sıra, düzenlemenin uygulamaya geçirilmesi ile birlikte yıllık sigara tüketiminin 2009 ve özellikle 2010 yılları itibarıyla önemli ölçüde azaldığı görülmektedir.

Bu noktada tartışılması gereken husus, uygulanan vergi politikalarının gerçekten talebi azaltıp azaltmadığıdır. Diğer bir ifadeyle, vergisel ve vergi dışı düzenlemelerin tüketim üzerindeki etkisini en doğru şekilde değerlendirebilmek için kaçak tüketim miktarlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Tablo 12’de Türkiye’de 2004-2013 yılları arasında ele geçirilen kaçak sigara ve alkollü içki miktarları yer almaktadır.

Tablo 12. Türkiye’de Kaçak Sigara ve Alkollü İçki Miktarları (2004-2013)

Yıllar	Kaçak Sigara (Paket)	Kaçak Alkollü İçki (Şişe)
2004	4.315.774	61.746
2005	4.842.604	130.195
2006	7.212.872	133.726
2007	11.854.292	116.993
2008	10.669.357	384.278
2009	10.149.605	1.215.108
2010	43.545.267	362.731
2011	69.730.125	291.577
2012	99.100.151	244.158
2013	108.243.473	135.191

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü, 2006: 100; Emniyet Genel Müdürlüğü, 2009: 55; Emniyet Genel Müdürlüğü, 2014: 66, 68’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 9, 11 ve 12’den izleneceği üzere Türkiye’de sigaraya yapılan zam tüketimi azaltmakla beraber, kaçak sigara kullanımını da artırmaktadır (Gedik, 2012). ÖTV artışlarını izleyen 2006, 2010 ve 2012 yılları ile artışın yapıldığı 2013 yılında kaçak sigara miktarındaki önemli artışlar dikkat çekmektedir. 2013 yılında kaçak sigara miktarının 108 milyon pakete ulaşmasının ardından nispi ÖTV % 65.25 oranında sabit tutularak, yalnızca asgari maktu ile maktu vergi tutarlarında artış yapıldığı görülmektedir.

Alkollü içkilerde ise maktu vergi tutarlarındaki artışların aksine nispi oranlarda indirimle gidilmiş, hatta 2009 yılında bira hariç tamamen sıfırlanmıştır. 06.04.2009 tarihinde çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararı ile birada nispi ÖTV % 63,3’den % 63’e düşerken, köpüklü şarap ve rakıda sıfır olarak belirlenmiştir. 29.12.2009’da çıkartılan kararlar köpüksüz şarapta

da oranın sifıra indirilmesi ile birlikte 2010'da köpüklü ve köpüksüz şarap ile rakı tüketimi artarken, bira tüketimi azalmıştır. 2010-2014 yılları arası tüketim miktarları incelendiğinde ise, rakı dışındaki alkollü içkilerde artış yaşandığı görülmektedir. Rakı tüketimindeki azalışın en önemli nedeni olarak ise 'milli içki'[‡] olarak tescil edilmemesi nedeniyle Avrupa Birliği ile mevzuat uyumu kapsamında 2009'dan itibaren ÖTV indirimine gidilememesi gösterilmektedir (Genç, 2013). Zira AB tarafından Yunanistan'a Uzo, Fransa'ya ise Rom için sağlanan ayrıcalıklar gibi ülkelerin milli içkilerine özel uygulamalar sağlanabilmektedir (Kızılot, 2007). Bu noktada, 2013 yılında özellikle bira ve köpüklü şarap tüketiminde yaşanan ani düşüş dikkat çekmektedir. Maktu ve nispi ÖTV oranlarına ilişkin önemli bir artış olmamasına rağmen içki tüketiminin azalmasının en önemli nedeni, 6487 sayılı Kanun'la getirilen ve 10.09.2013 tarihinden itibaren geçerli olan 22:00-06:00 saatleri arasında alkollü içki satışını, bunların her ne surette olursa olsun reklamı ve tüketicilere yönelik tanıtımının yapılmasını, 18 yaşını doldurmamış kişilere satılmasını ve akaryakıt istasyonlarının mağaza ve lokantalarında satılmasını yasaklayan düzenlemedir. Bu düzenlemeye rağmen köpüksüz şarap tüketiminin artmasının temel nedeni olarak ise; şarabın yemeği tamamlayan bir içki olması nedeniyle genellikle 22:00'dan sonra tüketiminin aranmadığı ve akaryakıt istasyonlarında da şarap talep edilmediğinden, buralarda satışın yasak olmasının tüketimi olumsuz etkilememesi gösterilmektedir (Cengiz, 2014). Ancak gerek alkollü içkiler, gerekse sigarada mevzuat düzenlemeleriyle azalan tüketimlerin, 2014 yılı itibarıyla yeniden artışa geçtiği görülmektedir. Bunda da denetim çalışmalarının etkinliğini yitirmesinin etkili olduğu ifade edilmektedir (Bugün, 2015).

Vergi oranlarındaki artış kaçak tüketimi artırdığı gibi, yapılan vergi indirimleri de kaçak tüketimi azaltmaktadır. Tablo 10, 11 ve 12'den de görüleceği üzere Türkiye'de alkollü içkilerden alınan nispi ÖTV oranının sifıra indirildiği 2009 yılını izleyen yıllarda rakı hariç alkollü içki tüketimi artarken, ele geçirilen kaçak içki miktarında önemli ölçüde azalma yaşanmıştır.

6. SONUÇ

Alkollü içkiler ve tütün mamullerinin taleplerinin esnek olmaması nedeniyle, bu ürünler üzerinden alınan yüksek oranlı ÖTV talebin kısılmasında etkili olamamaktadır. Tüm rakamlar birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç, Türkiye'de sigara kaçakçılığı artarken, alkollü içkilerde özellikle 2009 sonrasında azalma olduğudur. Tersine şekilde, resmi sigara satış miktarlarındaki düşüşe karşılık alkollü içkilerde artış gözlenmektedir. Bu sonucun en önemli sebebi şüphesiz uygulanan vergi politikalarıdır. Sigara üzerinden alınan vergilerin artırılmasıyla iç satış miktarları azalıp, kaçakçılık rakamları artarken; alkollü içkilerde uygulanan vergi indirimleriyle iç satış rakamları artıp, kaçakçılık rakamları azalmıştır. O halde, uygulanan vergi politikalarıyla yapılan ÖTV artışı tüketimi kısmakla beraber, kaçakçılığı artırması nedeniyle, talebin kısılmasında tek başına etkili olamamaktadır.

Gerek sigara kullanımına, gerekse alkol tüketimine ilişkin yasakların uygulamaya girdiği yıllarda ise, iç pazar satışlarının yanı sıra, kaçakçılık miktarlarında azalmalar meydana gelmekle birlikte sigaradan elde edilen verilere göre, izleyen yıllarda kaçakçılık yeniden artış göstermiştir. O halde tüketime yönelik yasakların da talebin kısılmasında tek başına etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

[‡] Türkiye Geleneksel Alkollü İçki Üreticileri Derneği yürüttüğü çalışmalar kapsamında ilk olarak Türk Patent Enstitüsü'ne (TPE) 'Türk Rakısı' olarak tescil yaptırmış, sonrasında ise TPE aracılığıyla Avrupa ve dolayısıyla tüm dünyada Türk rakısının 'Türkiye'nin milli içkisi' olarak tescili için girişimde bulunmuştur (Akşam, 2013).

Tütün mamulleri ve alkollü içkiler üzerinden alınan ÖTV, Hazine için vazgeçilmez bir gelir kaynağı olmakla birlikte, asıl amaçlananın toplum sağlığının korunması olduğu düşünüldüğünde, özellikle sigarada yaşanan kaçakçılık miktarlarındaki artış endişe uyandırmaktadır. Alkollü içkiler ve tütün mamullerinin taleplerinin esnek olmaması nedeniyle, tüketimlerinin kısılmasının son derece güç olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda, vergi oranı artırımı ya da yasaklar talebin azaltılmasında beklenen etkiyi yaratamamaktadır. Bu nedenle, bireyleri kaçak tüketimden uzak tutmaya yönelik olarak vergi oran ve miktarlarının makul seviyelere düşürülmesi ile izlenecek düşük oranlı vergileme politikasının, tütün mamulleri ve alkollü içkilere yönelik yasal düzenlemelerle desteklenmesi son derece önem taşımaktadır. Bu noktada, vergi oran ve miktarlarının makul seviyelere düşürülmesinin, bireylerde vergiye karşı olan tepkiyi ve kaçak kullanımını azaltacağı düşünülmektedir. Ayrıca, kaçakçılıkla mücadele kapsamında yapılacak diğer çalışmaların da vergi politikasının başarısını artıracığı açıktır.

KAYNAKÇA

- ALTIOK, S., (2007), *Avrupa Birliği ile İlişkiler Çerçevesinde Özel Tüketim Vergisi Uygulaması ve Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- BİLİCİ, N., (2010), *Avrupa Birliği ve Türkiye (Temel Bilgiler, İktisadi ve Mali Konular)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- CENGİZ, D., (04.04.2014), *Alkol Tüketiminde Düşüş Var Şirketlerde Gergin Bekleyiş Hakim*, Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26149082.asp> (15.02.2015).
- BUGÜN, (09.02.2015). *Sigara Tüketimi Önceki Yıla Göre 3 Milyar Adet Arttı*, Bugün, <http://www.bugun.com.tr/son-dakika/-sigara-tuketimi-onceki-yila-gore--haberi/1481937> (14.02.2015).
- ÇELİKKAYA, A. (2011), Bazı Ürünlerden (Alkollü İçecekler- Madeni Yağlar ve Tütün Mamulleri) Alınan Özel Tüketim Vergisinin Ülke Bazında Karşılaştırmalı Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 49-64.
- AKŞAM, (28.04.2013). *Rakı İçin Avrupa'ya 'Milli İçki' Başvurusu*, Akşam, <http://www.aksam.com.tr/ekonomi/raki-icin-avrupaya-milli-icki-basvurusu/haber-200427> (15.02.2015).
- EDİZDOĞAN, N. ve ÇELİKKAYA, A., (2012), *Vergilerin Ekonomik Analizi*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- ENERJİ PİYASASI DÜZENLEME KURUMU (EPDK), (2014), *Petrol Piyasası Fiyatlandırma Raporu*, http://www.epdk.gov.tr/documents/petrol/rapor_yayin/Tarife_Fiyatlandırma_Rapor_Agustos_2014.pdf (30.01.2015).
- EUROPEAN COMMISSION, (2015a), *Excise Duties on Alcohol, Tobacco and Energy*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/excise_duties/gen_overview/index_en.htm (06.02.2015).
- EUROPEAN COMMISSION, (2015b), *Excise Duty Tables- Alcoholic Beverages*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/alcoholic_beverages/rates/excise_duties-part_i_alcohol_en.pdf (25.02.2015).
- EUROPEAN COMMISSION, (2015c), *Council Directive 92/84/EEC*, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992L0084:en:HTML> (11.02.2015).
- GEDİK, E., (01.10.2012), *Sigaraya Sağlık Vergisi Gündemde*, Akşam, <http://www.medimagazin.com.tr/ana-sayfa/guncel/tr-sigaraya-saglik-vergisi-gundemde-1-11-46621.html> (15.02.2015).
- GELİR POLİTİKALARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2014), *Ekonomiye ve Bütçeye İlişkin Temel Göstergeler*, <http://www.gep.gov.tr/web/GenelMudurlukDokuman.aspx?prmts=104> (09.02.2015).
- GENÇ, F., (13.08.2013), *Akşamcı Hız Kesti Şarap Rakıyı Solladı*, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/aksamci-hiz-kesti-sarap-rakiyi/ekonomi/detay/1749570/default.htm> (15.02.2015).
- GERMANY FEDERAL MINISTRY OF FINANCE, (2013), *An ABC of Taxes*, <http://www.howtogermaany.com/2012-10-30-abc-on-taxes.pdf> (06.02.2015).
- GÖKER, C., (2011), *Yönlendirici Vergilendirme*, Turhan Kitabevi, Ankara.

- HM REVENUE & CUSTOMS, (2014), *Excise Duty Rates*, <http://www.hmrc.gov.uk/rates/excise-duties.htm> (10.02.2015).
- KHARITONENKO, K. A., (2008), Tax Functions in The System of The National Economy Modern Innovative Development, *Vestnik Samara State University of Economics*, 7 (45): vestnik.sseu.ru/view_pdf.php?pdf=1051 (03.02.2015).
- KIZILOT, Ş., (11.08.2007), *Uzo, Rom ve Rakı*, Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/7067115.asp> (15.02.2015).
- KUKUŞ, B. A., (2010), *Türkiye’de Özel Tüketim Vergisi ve Avrupa Birliği Özel Tüketim Vergisi İle Uyumlaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- MUTER, N. B., ÇELEBİ, A. K., SAKINÇ, S., (2008), *Kamu Maliyesi*, Emek Matbaası, Manisa.
- NADAROĞLU, H., (1992), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- OECD, (2014), *Consumption Tax Trends 2014, VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues*, <http://www.oecd.org/tax/consumption/consumption-tax-trends-19990979.htm> (09.02.2015).
- PRICEWATERHOUSECOOPERS, (2014), *Worldwide Tax Summaries Corporate Taxes 2014/15*, <http://www.pwc.com/gx/en/tax/corporate-tax/worldwide-tax-summaries/downloads.jhtml> (08.02.2015).
- PRICEWATERHOUSECOOPERS, (2015), *Excise Duties in Denmark 2015*, <http://www.pwc.dk/da/afgifter/assets/pwc-excise-duties-in-denmark-2015.pdf> (07.02.2015).
- ŞENYÜZ, D., YÜCE, M., GERÇEK, A., (2013), *Türk Vergi Sistemi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- TAYLAR, Y., (2010), Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (Özel Sayı), 435-467.
- T.C. BAŞBAKANLIK, (16.07.2009), *4207 Sayılı Kanun Hükümlerinin Uygulanması Genelgesi 2009/13*, 27290 Nolu Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-9.htm> (15.02.2015).
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2006), *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2005 Raporu*, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx> (15.02.2015).
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2009), *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2008 Raporu*, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx> (15.02.2015).
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2014), *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2013 Raporu*, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx> (15.02.2015).
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (BUMKO), (2013), *2013 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu*, <http://www.bumko.gov.tr/TR,3753/2013.html> (29.01.2015).

- T.C. MALİYE BAKANLIĞI BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (BUMKO), (2014a), *Aylık Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu*, <http://www.bumko.gov.tr/TR,917/aylik-butce-gerceklesme-raporlari.html> (28.01.2015).
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (BUMKO), (2014b), *2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu*, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4570/2014.html> (29.01.2015).
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (BUMKO), (2015), *2015 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu*, <http://www.bumko.gov.tr/TR,3753/2013.html> (29.01.2015).
- T.C. MALİYE BAKANLIĞI MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2014), *Merkezi Yönetim Mali İstatistikleri Bülteni Aralık 2014*, [https://portal.muhasabat.gov.tr/mgmportal/content/conn/MGM_UCM/path/Web%20icerikleri/Yayinlar/Mali%20Analiz%20ve%20B%20C%3%BCItenler/Merkezi%20Y%20C%3%B6netim%20Mali%20C%4%B0statistik%20B%20C%3%BCItenleri/2014%20Y%20C%4%B1%20Aral%20Ay%20C%4%B1%20Merkezi%20Y%20C%3%B6netim%20Mali%20C%4%B0statistikleri%20B%20C%3%BCItenleri%20\(%20C%3%96zet\).pdf](https://portal.muhasabat.gov.tr/mgmportal/content/conn/MGM_UCM/path/Web%20icerikleri/Yayinlar/Mali%20Analiz%20ve%20B%20C%3%BCItenler/Merkezi%20Y%20C%3%B6netim%20Mali%20C%4%B0statistik%20B%20C%3%BCItenleri/2014%20Y%20C%4%B1%20Aral%20Ay%20C%4%B1%20Merkezi%20Y%20C%3%B6netim%20Mali%20C%4%B0statistikleri%20B%20C%3%BCItenleri%20(%20C%3%96zet).pdf) (13.02.2015).
- T.C. TÜTÜN VE ALKOL PİYASASI DÜZENLEME KURUMU (TAPDK), (2013a), *Yıllar İtibarıyla Sigara İç Satışı (1925-2013)*, <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi/tutun-mamulleri-istatistikleri.aspx> (12.02.2015).
- T.C. TÜTÜN VE ALKOL PİYASASI DÜZENLEME KURUMU (TAPDK), (2013b), *Alkollü İçkiler Piyasası İstatistikleri, 2004-2014 Yılları (Litre)*, <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/alkollu-ickiler-piyasasi/kamuoyuna-yonelik-bilgiler.aspx> (12.02.2015).
- TOSUNER, M., ve ARIKAN, Z., (2013), *Türk Vergi Sistemi*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.
- TURHAN, S., (1993), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), (2015), *Tüketim Harcamaları İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1012 (12.02.2015).
- WORLD HEALTH ORGANIZATION, (2014), *Raising Tax on Tobacco What You Need to Know*, <http://www.who.int/campaigns/no-tobacco-day/2014/brochure/en/> (12.02.2015).
- YÜZBAŞIOĞLU, S., (29.10.2010), *Bu Vergi Bizi Bitirir Sizin İçin Yaptık*, Radikal, <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1026200> (06.02.2015).

POLITICAL INSTABILITY IN CENTRAL AFRICAN REPUBLIC (CAR) AND HEALTH STATE OF THE CAMEROON POPULATION

Ludwick ESONE NDOKANG *

André Dumas TSAMBOU †

ABSTRACT

Since independence (1960s), African countries are regularly animated by crisis (political alternation, ethnic conflicts, tribalism, wars, coup d'états). These plagues that consume African society have serious impact on the economic growth of these countries, and diversely affect neighboring countries known for their relative stability. Thus, the purpose of this study was to evaluate the impact of political crises in Central African Republic (CAR) on the Cameroon health performances. We used **Nafziger** crude mortality model based on famine, conflict and population displacement. The econometric analysis of the model shows a strong contribution of the critical political situation in CAR on the degradation of the health state of people living in Cameroon. Several reasons justify this argument: the influx of refugees from one country to another and the dissemination of diseases amplified by the precariousness of their living condition on the Cameroon territory. This proves that political instability in Central African Republic (CAR) negatively affects the health state of the Cameroonian population.

Keywords: Health Performance, Health State, Political Instability, Political Instability Index

JEL: I10, P16,

INSTABILITE POLITIQUE EN RCA ET ETAT DE SANTE DES POPULATIONS VIVANT AU CAMEROUN

RÉSUMÉ

Depuis les indépendances (1960), les pays Africains sont toujours animés par les crises (l'alternance politique, conflits ethnique, tribalisme, guerre, cours d'Etat). Ces maux qui minent la société africaine ont des répercussions sur la croissance économique de ces pays et partant des pays voisins relativement stables. Le Cameroun, reconnu pour sa paix et sa stabilité en Afrique est entouré par des voisins connaissant de sérieux problèmes d'instabilité politique, cette dernière ayant des conséquences au-delà des frontières de ces pays en crise. Ainsi, l'objet de ce travail est d'évaluer l'incidence des crises politique en République Centrafricaine (RCA) sur l'évolution des performances de santé au Cameroun. Pour cela, ce travail s'appuie sur le modèle de mortalité brute de **Nafziger** basé sur la famine, les conflits et les déplacements. L'analyse économétrique de ce modèle montre la forte contribution de la situation politique en RCA sur la détérioration de l'état de santé des populations vivant au Cameroun. Plusieurs raisons justifient cet argument : l'afflux incontrôlé des réfugiés d'un pays à l'autre, la diffusion des maladies amplifiée par la précarité de leur condition de vie sur le territoire camerounais. Ce dernier montre donc que l'instabilité politique en RCA affecte négativement l'état de santé des populations vivant au Cameroun.

Mots clés : État de santé, Indice d'instabilité politique, Instabilité politique, performance de santé.

JEL: I10, P16,

---

* Doctorate Student, University of Yaoundé II –SOA , Faculty of Economics and Management P.O. BOX 1792 Yaoundé, Cameroon, Tél : (+237) 675 50 84 14 / 697 49 35 49, Email : ndokang2087@gmail.com

† University of Yaoundé II-SOA, Faculty of Economics and Management P.O. BOX 1792 Yaoundé, Cameroon, Tél: (+237) 675 18 17 18 , Email : tsamboudumas@yahoo.fr

1. INTRODUCTION AND BACKGROUND

The end of the colonial period is marked by the accession of nations to independence after the bloody and especially ideological struggles against colonial powers. In Africa, the early post-colonial period is characterized by a concern for the empowerment of new public authorities in place, the stability of the newly created institutions and the need to protect themselves from other nations by signing bilateral States agreements or by creating states unions such as sub-regional unions. A situation of instability can be caused either by the colonial past (Porteous, 2003), the thirst for power (military coups or constitutional), ethnic hatred (as in Rwanda), the absence of strong democratic institutions, the existence of great inequalities leading to frustration (Perotti, 1996) to name only these. Such a situation affecting a state manifests itself in several ways, either by civil and ethnic wars, leading to general chaos, destroying lives and families, and creating a society of orphans and refugees. A situation of political instability will bring uncertainty in the current government, which will cause it not to lay any action over the long run and not lay any vision of development, and thus lead the state in a critical situation that could cause a vicious circle of low growth and underdevelopment. Many of these authors have worked on the impact of a political crisis in a state with almost the same conclusion: political instability adversely affects the economy of a state and this in diverse manner (Abessolo, 2003, Alesina and al, 1992. Fosu, 1992; Barro, 1996a, 1996b; Touna Mama and Kamgnia, 2000; Devereux and Wen, 1998 P. Guillaumont, S. Guillaumont and Brown, 1999).

But for some time now, literature tries to analyze the effects in a country of political instability in other countries. Authors such as Ades and Chua (1997) analyze the consequences of regional instability in a country considered to be relatively stable. This new debate seriously draws our attention as Cameroonian researcher given that the State of Cameroon, known for its stability, is surrounded by neighbors knowing serious problems of political instability for decades. It is noted that since that time, the situation of the Cameroonian economy and hence the Cameroonian household knows different fates, and this period coincides with the events of political instability experienced by some of its neighbors. To explain this economic situation, the majority of previous studies focus on other factors such as the decline in oil production, the structural adjustment programs of the International Financial Institutions (IFIs) and so on, which explanations prove to be very vague. Rather, this study tries to see if this low performance does not hide a part of its explanation in the political instability faced by some of our neighbors in the CEMAC zone and particularly the Central African Republic. This topic is of major interest to the extent that political instability in the CEMAC zone is valid for more than a decade, especially since we can observe its effects directly or indirectly on Cameroon socio-economic dynamics.

2. APPROACHING THE CONCEPT OF POLITICAL INSTABILITY

Studies on the positive analysis of political groups use the concept of political instability to explain theoretically and empirically why the current politic and economic situations differ greatly between countries and also within countries over the last decade. The results of these studies showed that political instability can be grouped into two broad dimensions. The first includes political unrest phenomena (political violence) such as: deaths and killings under political motivation, revolts and revolutions and advanced thesis was based on ethno-linguistic, religious, ideological and economic conflicts that have not found appropriate solutions through institutional channels. The second turn, includes unforeseen and unexpected events such as the end of a government or of an electorate that occurs either legally or by force (government instability), the latter resulting from interactions between the competing interests represented in these institutions and changes in electoral preferences.

In these studies, political instability is captured by the measures and definitions given to it. These different definitions have focused on two dimensions of political instability namely: the dimension of political turmoil that favors the descriptive aspect of political instability (Yil Feng, 1997, Campos and Nugent, 2003; Karanasos and Campos, 2007) and the size of government instability that favors the probabilistic aspects (Alesina et al, 1996). Following these studies, several definitions have been proposed in the two dimensions of political instability.

2.1. Definition By Political Unrest Dimension

Under the dimension of political unrest, political instability is defined by Jackman et al (1996) as a regular forced change of the executive government. In their definition, they only consider the total volume of coups as an indicator of political instability. Fosu (1992), meanwhile, defines political instability as changes in political power through violence and changes respecting the legal forms. For Azam et al (1996), political instability can be defined as an eruption of political violence (demonstrations, riots, coups, ...) that depend on economic policies and are related to the redistribution of wealth despite withdrawals made by the government, which leads to the problematic economic inequality and leads to a high human cost when repression is severe. According to Prasad (2002), political instability can be defined as a phenomenon caused by the state's coups and some other associated elements with sole purpose of delaying the progress of reform and thus affect performance of the economy. The author tries to show that there is a relationship between structural reforms, political instability and growth based on the case of Fiji. For Ponzio (2005), political instability is defined as potential policies with no development program, of which the most important are violence, lack of property rights and other forms of disorder causing harm to economic agents.

2.2. Definition By The Size Of The Change Of Government

Under the dimension of change of government, Alesina et al (1996) define political instability as the frequency of changes that affect the executive, these changes are 'constitutional' or 'institutional'. They point out that political instability would hurt economic growth while evoking several arguments namely: political instability creates uncertainty which penalizes production, investment decisions and encourages capital flight on the one hand and, on the other hand one might think that people are even less incentive to the productive sphere in favor of revolutionary activities as leaders are perceived as weak, according to the arguments developed by Grossman and Helpman (1991). This leads Alesina et al to define in other words political instability as the propensity for an imminent change of government. By integrating the degree of propensity or probability in the definition of political instability, Awokus and Gempesaw II suggest that political instability can be generally defined as the degree of propensity for a change of government in a country, which includes several types of insurrections, revolutions and military coups. While noting the example of some indicators, political instability includes the number of political assassinations, the number of people killed in clashes between masses of people, the number of successful coups, anti-government demonstrations and clashes in general and more recently terrorist activities that gradually destroys government stability.

Following these definitions, our study will focus only on the political turmoil aspect of political instability in sub-Saharan Africa (SSA) and will favor a descriptive dimension. This choice is justified by the simple fact that in SSA, we are having more instability caused by political unrest rather than changes of government. For this purpose, the definition which seems consensual and that we will retain in this study is that of Campos and Nugent (2003). Based on the various agreements of the economic literature, they define political instability as

regular and irregular forms of changes of government including revolutions such as coups, civil wars, political assassinations.

3. HEALTH STATE: FROM SOCIOECONOMIC TO POLITICAL DETERMINANTS

Different authors have developed different determinants to the health state of a population or of an individual. Almost all of these determinants are from a socioeconomic perspective. Here, we go from this angle to develop and combine a political perspective to determinants affecting health state.

3.1. Influence Of Socioeconomic Characteristics On Health

The aim in this section is to establish the link between socio-economic characteristics and health status. For this, we highlight the effects of education, income and age and we compare the results to the determination of the capital stock of Grossman (1972a). We also present the influence of gender on health.

3.1.1. Influence Of Education On Health

According to Grossman (1972a), a more educated person will choose an optimal health stock higher than the health stock selected by a less educated person. Levasseur (1995) in his studies states that the perception of health varies depending on the level of school enrolment. Thus, less educated individuals are about twice as likely as more educated to consider themselves in a fair or poor health. More than three out of five people with a higher education rate their health as excellent or very good, compared to two out of five with lower schooling. Further works show that only the level of education has a positive effect on the health of women aged between fifty and fifty-six (Fylkesnes and Forde, 1992a).

3.1.2. Influence Of Income On Health

Grossman (1972a) poses the thesis that the variation of earnings does not directly influence the increase of health, but rather indirectly via investment, the latter rising along with wages. The increase in wage leads also to an increase in health benefit obtained per day. Ferland, examining the perception of health status through a statistical analysis of cross-tabulations found that those most likely to rate their health as fair or poor are among those living in poor or very poor households. Levasseur (1995) believes, however, that the higher the income, the more people report having excellent or very good health. In contrast, the weaker the income, the worse will they consider their health. It is in this sense that Tremblay shows that less household income, the more likely it is for individuals to report their health state to be poor or fair. In addition, people in the lower income category are five times more likely to report fair or poor health than those located in the higher income category. Cornia and Helleinger (1997) point out of their mortality study that per capita income does not appear to be the most important health determinant. Moreover, they find a structural change in the relationship between per capita income indicator and health state during the period 1980-1995. During this period, any increase in per capita income is associated with greater decline in infant and maternal mortality rate compared to the previous two decades.

3.1.3. Influence Of Gender On Health

In general, women rate their health a little more negatively than men; in particular, they are less likely to rate their health as excellent. This gender difference is largely due to people between 15 and 24 years. There would be far fewer young women than young men who consider themselves in excellent health (Levasseur, 1995). According to Juillet (1999), by their greater susceptibility to disease, groups of women (and the children) typically register morbidity rates proportionately greater than that of adult men. Considering the size of the

household, the author heralds that in a household, the higher the proportion of women (and children), the greater the probability that the number of episodes of illness requiring care utilization increases. According to Courtenay, habits characterize gender disparities in health. He recalls that in industrialized countries, life expectancy in good health of women is 2 years greater than that of men, and life expectancy at birth for men is 6 to 7 years lesser than women. It's in this same sense that Fariyal and Omrana establish that men in their youth relatively to women proof their health by exposing themselves to serious accidents and risk of violent death via dangerous activities or games. Although these risk factors are noticeable in several countries, the gender discrimination at every stage of women's lives contributes to health disparities. This is according to the authors likely to reverse the trend in the perception of health: women, compared to men have a less positive view of their health.

3.1.4. Influence Of Age On Health

According to Grossman (1972a), the stock of health is supposed to decrease with age. He suggests that we simply content ourselves with increasingly bad health state over the years and it gets to an absolute minimum representing death. He thus assumes that the rate of depreciation of health capital and age are positively correlated, considering that after a certain age physical strength and memory deteriorate. As an indication, Levasseur (1995) states that whatever the sex of the individuals, the proportion of people who rate their health excellent and very good decreases with age, and the reverse is true for people who consider it to be fair or poor. According to some authors, the perception of fair or poor health state is strongly associated with age, older individuals reporting the most fair or poor health state. The studies of Gerdtham et al. (1999) based on the ordered probit establish the decrease of health state with age. The majority of studies tend to agree that there is a positive correlation between age and the depreciation of health capital.

3.2. Effect Of Political Instability On The Health State Of A Population: A View From The Literature

On the side of the relationship between political instability and health state of the population, the literature is not negligible; several authors have dealt with the subject in different political contexts. Literature showing the link between local political instability and local health system is abundant. It comes therefore to extrapolate the relationship between instability of a country and the health state of a relatively stable neighboring country.

Ghobarah et al. (2004), making a cross-country analysis on data from the World Health Organization (WHO, 2000) find that conflict can have long term effects on mortality, inability related to age, gender, the type of disease or sanitary conditions. The World Health Organization (WHO, 2000, p. 169-174) estimates that 269,000 people have died and 8, 44 million years of good health were lost due to death and incapacity in 1999, these as direct and immediate effect of civil and international wars. Nearly 15 million dead and unfit people are indirectly affected by diseases from the war between 1991 and 1997. After civilian wars between 1991 and 1997, the burden of mortality and unfitness has almost doubled. This increase in mortality and unfitness affects more civilians than soldiers. This impact being manifested by specific diseases and conditions, disproportionately affect women and children. They are considered to be the most vulnerable groups during these periods.

Factors such as violent political conflicts and civil wars are direct causes of high mortality and morbidity in developing countries (Horton, 1999; Lanjouw et al, 1999. Navarro, 2000; Zwi and Ugalde, 1989). According to Davis and Kuritsky (2002), severe military conflicts raging in Sub-Saharan Africa cut life expectancy of more than two (02) years and increase infant mortality by 12%. According to Kervasdoué (LE MONDE, 2005), during the

first year after the conflict in Côte d'Ivoire, the Ivorian life expectancy fell by ten years! Sierra Leone had due to war, life expectancy indicators that were comparable to those of France of the late fifteenth century (35 years). For Ghobarah et al. (2004), crime and homicide rates increase in time of war, and may remain high after the crisis because of the fact that violence has become a habit or culture (second nature) over time. This insecurity is transported to the borders and sometimes beyond them, threatening the lives of citizens and destabilizing the labor organization, and thus the production of health goods and services. Roberts et al. (2001) reported in their study of political crises in the Great Lakes region, that deaths caused by diseases during the war in Congo was six (06) times higher than those from direct violence. This means that during the war, diseases kill more people than the war itself because it creates conditions conducive to the spread of diseases. It is in this same vein that Gustafson et al. (2001) report on their side the significant dead progress link to tuberculosis during the war in Guinea-Bissau. Effects after the war may be fuzzy, but long-term risk from tuberculosis, respiratory infections and malaria are well recognized (CDCP, 1992). All this is explained by the increasing demand for health and the sharp decline of an already inadequate supply: insufficient medical staff, the prevailing insecurity, the murder of doctors and nurses, the destruction of medical equipment, the high precarious living conditions of individuals and hence their vulnerability to diseases, etc.. Several studies state that political instability resulting in frequent change of government tends to stimulate the centralization of resources and threatens the accountability of competent authorities. Low priority is then given to the health sector and resources are minimized (Khan et al, 2005; Lanjouw et al, 1999; Phillips et al, 1998; Walt and Gilson, 1994).

In general, civil wars kill people directly and immediately. They destroy property, hamper economic activity and deflect resources previously directed to the health system. Uncontrollable flows of refugees from one country to another will place individuals in deplorable conditions with no access to potable water and food. Refugee camps are a major cause of the deterioration of the health system due to living conditions that refugees undergo (consumption of non-potable water, housing insecurity, under nutrition, malnutrition, disease susceptibility, etc.). This causes the resurgence of several diseases such as malaria, cholera, tuberculosis, diarrhea, lung infections (pneumonia), HIV/AIDS, the latter being contracted by majority of refugees during sexual assault (rape, sodomy, etc.) during crisis (WHO, 1997). In line with this thinking, Toole (1997) shows that the establishment of refugee camps in one country has an impact of at least one year on the increase of infectious diseases and the crack of the health system.

Also, the migration of refugees from one country to another can negatively affect the welcoming country because the supply of health is already low in these developing countries, and it will be even more weakened relatively to the pressing demand for health goods and services. This would lead to price inflation on the supply of health care and medical products. Also, the precarious conditions in which refugees live are usually a source of epidemics and pandemics; these can easily and largely spread nationwide through snowball effect, meanwhile the health system in place is still very fragile. Moreover, the multiplication of these refugees swells the number of individuals only consumers (not producers / unemployed), making no contribution to the economy, thus driving down production, generating shortages and causing at the same time famines which are also the cause of many chronic diseases (kwashiorkor, beriberi ...).

On an opposite view, the instability in the sub-region can also create a migration of health professionals fleeing insecurity in an unstable country to a relatively stable country. This will increase the ratio physician/population and expand the supply of health goods and services in the neighboring stable country. Based on theories of regional integration, we may

assume that in a weakly integrated union (poor circulation of goods, services, cash and people in the union), the effects of crisis in a member country on another tend to cancel. This analysis opposes the generally accepted thesis. It would be interesting in our future studies to compare the weight of the negative effect with respect to the positive one.

4. MEASURE OF POLITICAL INSTABILITY IN CENTRAL AFRICA REPUBLIC (CAR)

Two methods of measuring political instability are often used to construct the index of political instability:

- i. The Principal Component Analysis (PCA) used by Abessolo (2003), Alesina and Perotti (1996), Fosu (1992).
- ii. The method of determining the probability of instability occurrence supported by Azam et al. (1996).

The advantage of the first method is that it allows you to specify the variables best able to explain most of the variability of instability. Given the number of political instability variables selected and above suspicion of multicollinearity between indicators relatively close, it seems less appropriate to include each term individually in the regressions. It is more efficient to aggregate the information held by each component of political instability so that information is not repeated. And the arbitrary that takes the determination of a synthetic index as a simple sum of different variables of political instability leads us to use a PCA which, by determining weights for each inserted variable can sort in information. In other words, PCA consist in constructing linear combinations of previously selected variables. Each component can explain a part of the variance and can be interpreted in terms of weighting coefficients assigned to each variable in the main component.

4.1. Presentation Of The Method Of Principal Component Analysis (PCA)

The principal component analysis (PCA) is a data analysis technique that allows the study of global structures contained in tables of numerical data. It seeks more specifically to:

- i. Examine the correlations between variables, what are the variables that move in opposite directions and which are independent;
- ii. Know what subjects are alike and how those with atypical behavior are.

The interpretation of the results of the PCA is firstly in terms of similarity between individuals and secondly in terms of correlation between active variables.

4.2. Determination Of Political Instability With The PCA

We must first define the various elements that will constitute the variables bearing in themselves the strength of political instability according to our definition. We will therefore have:

- i. **Number of political assassinations:** it's the census of any physical elimination by summary execution or imprisonment of political opponents and people close to them or supposed sharing their ideas, and similar acts committed by the rebels.
- ii. **Number of political arrests and attempted political assassinations:** the census of all extrajudicial arrests, torture and other cruel and degrading treatment of opponents and supporters (sympathizers) of the regime.
- iii. **Number of coups:** the census of any illegal or forced change, successful or not, at the head of the state. This is what Fosu (1992) called elite instability.

- iv. **Guerrilla actions:** given the fact that the information at our disposal does not allow us to reliably determine the number of acts of guerrilla per year, we approached it by a dummy variable that takes the value 2 if there're currently guerrilla activities throughout the country, 1 if there are guerrilla activities on a part of the country and 0 otherwise.
- v. **Military spending:** the inclusion of military spending as factor of political instability is captured by the share of military expenditure in GDP.

In our work, we use political instability index constructed by Djamawa (2011) for the specific case of the CAR based on the Principal Component Analysis (PCA).

5. EFFECT OF POLITICAL INSTABILITY IN CAR ON THE HEALTH STATE OF PEOPLE LIVING IN CAMEROON: ANALYSIS METHOD.

5.1. Data Sources

Our model estimation and the various econometric tests will be made possible by the Stata 10 software. We use data from three different sources namely: the BEAC documentation Service, Unesco database and the CD-ROM of the World Bank (World Development Index 2010).

5.2. Selection And Estimation Of A Model Adapted To African Countries: Assessment Of Health Status Through Mortality Patterns

To measure the health state of the population of one country, two statistical indicators are frequently used: life expectancy at birth and mortality of children under 5 years. These indicators are frequently cited as general measures of quality of life of a population, because they indirectly reflect several aspects of well-being of individuals, including their levels of income and nutrition, the quality of their environment, and access to health care, clean water and sanitation. As noted by Pritchett and Summers (1996), the infant and under five mortality rate are better measures of health states than life expectancy because they are less prone to measurement error and are exogenous to income (children are not part of the labor force). This thus minimizes the endogeneity problem in the estimation of a long-term mortality model.

In the course of this paper we will assess health state through mortality. It comes to choosing a model adapted to the realities of mortality in sub-Saharan Africa. There are several models of mortality among which:

- i. The mortality models based on famine, conflict and displacement
- ii. Models of epidemics and pandemics
- iii. Models of recession and growth
- iv. Models focusing on changes in access to health care
- v. Models of health behavior
- vi. Lifestyle and unemployment stigmatization Models
- vii. Models of marginalization and psycho-social stress

The examination of the above models allows us to exclude a number of possible explanations for the recent stagnation of health conditions in sub-Saharan Africa. For example, models of "lifestyle" and "stigma of unemployment" offer only limited prospects of the health situation in sub-Saharan Africa, since they refer to different contextual situations (reflecting different levels of income and social organizations), and they affect different

population groups (the middle-aged people and those older), reflecting different immediate and profound causal models. In addition, "psychosocial stress" models are only very partially applicable to the case of Africa, even if there are scattered indications of higher risk of mental health problems and stress-related deaths due to suicide and other violent causes in the face of unexpected crisis situations (involuntary movement, surging insecurity, acute food shortage etc.).

An ex-ante interpretation of the evolution of health state in sub-Saharan Africa is probably best done on the basis of long-term mortality frameworks (such as "recession and growth models", "access to health care "models" and "epidemics and pandemics models"), which lay emphases on variables such as per capita income, the coverage of basic health services, maternal education and the incidence of deadly viral diseases. Short-term mortality patterns, such as "famine, conflict and displacement models" that highlight the effects of quasi-exogenous factors are also relevant to explain some recent peaks of mortality in sub-Saharan Africa. We combine key elements of these various approaches to build our model for determining the state of health and we estimate its parameters using data from the Central African Republic and Cameroon.

5.3. Model Specification

The following mortality equation derives from the literature discussed above. It is a model of crude mortality suitable for low-income area that has been subjected to political shocks known in sub-Saharan Africa over the past two decades: This is the Nafziger mortality equation (1993).

$$TInf\_Juv = f(revM, TScoFem, INSTA\_RCA, COVER, HIV, U)$$

where:

TInf_Juv = infant mortality rate. It is expected that the coefficient of this variable is positive given that the rate of child mortality pulls up the crude death rate.

REVM = level of per capita income; this variable is captured by the Gross National Income per capita (GNI / capita) in constant 2000 U.S. dollars. We expect that it has a negative sign because the income improves the health state of households, at least in their own perception (Ferland, 1995; Levasseur, 1995).

COUV = health coverage indicator of the population, captured here by the immunization rates of children to DCT. We hope to get a negative coefficient that is to say, pulling down mortality.

Tsco_fem = schooling rate of women. According to Fylkesnes and Forde, the level of education of a woman has a positive effect on the health of the household. This is due to the fact that more educated women will choose an optimal health stock for their family more than the stock chosen by less educated women. We expect it to have a negative sign.

INSTA_RCA = index of political instability of the Central African Republic. This is the average number of revolutions and coups per year in the country (1990-2009); we assume that it negatively affects the health state of the Cameroonian people and therefore has a positive sign.

HIV = prevalence rate of HIV in the population. HIV prevalence is the percentage of people aged 15 to 49 who are infected with HIV. We assume that it negatively affects the health state of the Cameroonian people and therefore has a positive sign.

U = disturbance term.

We will have the following model:

$$TInf\_Juv = a_1 + a_2INSTA\_RCA + a_3REVm + a_4TSCO\_fem + a_5COUV + a_6VIH + U$$

5.4. Estimated Model

5.4.1. Results Of The Econometric Tests

a. Multicollinearity and normality test result

The correlation matrix of explanatory variables (Table 1) permits us to observe a strong correlation between the schooling rate of women and the level of per capita income or with the rate of coverage of the health of the population. These observations are consistent with the theory: education positively affects the income of an individual and the same education promotes the health state of populations (Grossman, 1972; Levasseur, 1995). It would be interesting to keep these variables although it may reign a hint of collinearity. From Table 2, it is expected that the socio-political instability index of RCA shows a positive sign, that is to say, it reinforces the child mortality and thus pulls down the performances of the health of the population of Cameroon. It should also be noted that this influence is significant (0.4293).

Table 1 : Correlation matrix of explanatory variables except the dependent variable

	revm	couv	vih	tSCO_fem	insta_~a
revm	1.0000				
couv	0.6101	1.0000			
vih	-0.0388	0.6988	1.0000		
tSCO_fem	0.7623	0.7937	0.2396	1.0000	
insta_rca	-0.5208	-0.4123	-0.0741	-0.4465	1.0000

Source: author, from the software Stata10.

Table 2 : Correlation matrix of explanatory variables with the dependent variable

	tinf_juv	revm	couv	vih	tSCO_fem	insta_~a
tinf_juv	1.0000					
revm	-0.6584	1.0000				
couv	-0.2002	0.6101	1.0000			
vih	0.5256	-0.0388	0.6988	1.0000		
tSCO_fem	-0.6426	0.7623	0.7937	0.2396	1.0000	
insta_rca	0.4293	-0.5208	-0.4123	-0.0741	-0.4465	1.0000

Source: author, from the software Stata10.

From the result of the normality test (Table 3), it appears that the statistic calculated from the results of skewness and kurtosis tests is less than its critical value. Therefore hypothesis H0 of normality on the symmetry of the distribution is satisfied: the series studied are normally distributed.

Table 3: Result of the normality test of the residue

	Skewness/Kurtosis tests for Normality		-----joint-----	
Variable	Pr(Skewness)	Pr(Kurtosis)	adj chi2(2)	Prob>chi2
residu	0.073	0.124	5.37	0.0681

Source: author, from the software Stata10.

b. Result of homoscedasticity test and omission of relevant explanatory variables

Using the ordinary least squares (OLS) method, result from Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test on the residue of the estimated model (Table 4) gives a satisfactory value (Prob> chi2 = 0.2508). This allows us to accept the null hypothesis of past values of the coefficients of the residue.

Table 4: Result of the homoscedasticity test on the residue

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test for heteroskedasticity
Ho: Constant variance
Variables: fitted values of tinf_juv
chi2(1) = 1.32
Prob > chi2 = 0.2508

Source: author, from the software Stata10.

Ramsey test is used to test the omission of relevant variables or misspecification of the model (Table 5). The probability of the test is 0.0357, so we can not reject the hypothesis Ho at 1%. Therefore, no capital variable has been omitted from our model.

Table 5 : Result of the Ramsey test on the omission of explanatory variables

Ramsey RESET test using powers of the fitted values of tcpib
Ho: model has no omitted variables
F(3, 11) = 4.08
Prob > F = 0.0357

Source: author, from the software Stata10.

5.4.2. Analysis And Interpretation Of Results

The estimated equation gives different results, some corresponding to previously reported expectations while others for reasons that we will try to elucidate, do not respect our above assumptions. The model is globally significant (Prob> F = 0.0000) and the quality of adjustment is very high (Adj R-squared = 0.9604), so the model is ready for analysis and interpretation. All estimated variables present individually significant results but the sign of the influence of said variables on the dependent variable is not always what we expected. The schooling rate of women, the HIV rate of prevalence in the population, the rate of coverage of population health and the index of political instability meet the basic assumptions whereas only the per capita income of the population has a sign contrary to expectations.

Table 6 : Result of the estimation of the mortality model using the LSM

Source	SS	df	MS	Number of obs = 20		
Model	305.132774	5	61.0265548	F(5, 14) =	93.22	
Residual	9.16512572	14	.654651837	Prob > F =	0.0000	
Total	314.2979	19	16.5419947	R-squared =	0.9708	
				Adj R-squared =	0.9604	
				Root MSE =	.80911	
tinf_juv	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
revm	.0404328	.0112745	3.59	0.003	.0162515	.0646142
couv	-.2370201	.0485763	-4.88	0.000	-.3412058	-.1328343
vih	3.277629	.3278286	10.00	0.000	2.574506	3.980751
tsco_fem	-.141538	.0374685	-3.78	0.002	-.2219	-.061176
insta_rca	.1856218	.073557	2.52	0.024	.0278577	.3433859
_cons	131.0026	6.494037	20.17	0.000	117.0743	144.9309

Source: author, from the software Stata10.

The REVM variable has a positive sign which is contrary to the theory, given that the level of income positively affects health state. According to Grossman (1972a), the variation of financial earnings influences the increase in health through investment, the latter rising with wages. The increase in the wage increases the health benefit obtained daily. Levasseur (1995) believes, on his own, that the higher the income, the more people report having excellent or very good health. In contrast, the weaker it is, the worse will they consider their health. Following this same reasoning, some authors show that less the household income is, the higher it is likely that individuals report poor or fair health. However, some literature contradicts this thesis based on structural changes related to household income. Cornia and Mwabu (1997) show that with the evolution of the household income, the effect on health will be with increasing returns and that this becomes possible at certain level of income. The African household in general and Cameroon in particular consumes its health spending more on hospital care bills rather than on preventive care. However, these treatments usually come when the health situation is already very complicated (at the terminal phase) and eventually turn to be unnecessary expenses. This could provide an explanation to this result.

The positive sign obtained with HIV variable shows that the prevalence of the AIDS pandemic contributes to strengthening the mortality rate of children under five years and thus reduce the health states of the population. This is especially true biologically, as HIV/AIDS provides access to other diseases even the most inoffensive to threaten our health. Just like in wartime where disease kills more people than the war itself, likewise with HIV/AIDS, other diseases kill more than AIDS itself. HIV/AIDS is usually contracted by the majority of

refugees during sexual assault (rape, sodomy, etc.) during the political crisis (WHO, 1997). And it spreads throughout the territory by sexual intercourse between refugees and local populations. The Cameroonian government would make a great service to the people and their health by organizing HIV/AIDS awareness and screening campaigns nationwide in order to sensitize people and push them to change their sexual risk behaviors.

Estimation of the model gives us a schooling rate of women with a negative sign on the infant and child mortality rate. In other words, the enrollment of women positively affects the health of an individual in particular and of the population in a whole via externalities link to knowledge. In effect, it follows from the theory that education positively affects the health state (Grossman, 1972; Lévasséur, 1995) of an individual, through his awareness. This effect is even more pronounced when gender is highlighted, that is to say that the education of a woman has a positive impact not only on her health but also on the health of the household in which she is based. The Cameroon government is already highly engaged in terms of access to education for women in Cameroon, but will gain even more sparing no effort in educating the young mother; it is the woman who manages the household and guides the overall health of her offspring.

The coverage indicator of health of the population (COUV) captured here by the childhood immunization rate to DCT has a negative coefficient that is to say, it pulls down mortality. The indicator of health coverage of the population positively affects the health of populations. This means that better health coverage (vaccination and awareness campaign, etc...) pulls down the mortality of children under five years and contributes very significantly to improving the health of populations. Given the strong positive influence of the health coverage indicator of population on health states, the Government of Cameroon should focus much more on vaccination campaigns making all vaccines free and a greater information campaign using all sort of communication media. This gratuity followed by good information of the population will consistently reduce mortality among children.

The political instability index has a positive sign, meaning that political instability in CAR positively affects the infant and child mortality rates. In doing so, it lowers the health states of populations. Several reasons can justify the destructive effect that political instability in CAR poses to the health of Cameroonians. First, the migration of refugees from one country to another can negatively affect the host country, given the low health supply of these developing countries. The health supply will be further weakened in relation to the urging health demand, resulting into inflation in health care and medical products costs. On the other hand, the precarious conditions in which refugees live are usually source of epidemics and pandemics, and they can diffuse through snowball effect throughout the territory, while the health system in place is already very fragile. This reminds us of the various cholera epidemics that Cameroon experienced over the past two decades and that by hazard had their epicenter in refugees camps in the far north region of Cameroon, while their hypocenter was either Chad or the Central African Republic (territories under conflict). Refugee camps are a major cause of the deterioration of the health system due to living conditions that refugees suffer (consumption of non-potable water, precarious living, housing insecurity, under nutrition, malnutrition, disease susceptibility, etc.). This leads to the resurgence of diseases such as malaria, cholera, tuberculosis, diarrhea, lung infections (pneumonia), HIV / AIDS. In line with this thinking, Toole (1997) shows that the establishment of refugee camps in one country has an impact of at least one year on the increase of infectious diseases and the crack of the health system. Also, the multiplication of these refugees accentuates the phenomenon by pumping on the other hand the number of individual consumers only (not producers / unemployed), making no contribution to the economy, thus driving down production,

generating shortages, and thereby causing famines which are also the cause of many chronic diseases (kwashiorkor, beriberi, ...).

These results have empirical foundations. The World Health Organization (WHO, 2000) estimates that 269,000 people have died and 8, 44 million healthy years were lost due to death and incapacity in 1999 as a direct and immediate effect of civil and international wars, and nearly 15 million dead and unfit were indirectly affected by diseases from the war between 1991 and 1997. Severe military conflicts raging in Sub-Saharan Africa cut life expectancy of more than two (02) years and increase infant mortality by 12% (Davis et Kuritsky, 2002). In times of war, disease kills more people than the war itself because it creates conditions conducive to the spread of diseases (Roberts et al., 2001).

6. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The objective of this work was to show the influence of political instability in a country on the health situation of a neighboring country. More specifically, it was to show the impact of the political crisis in CAR on the state of health of people living in Cameroon. We had to review in its entirety the different models of health. The choice of a model was placed on the equation of crude mortality based on famine, conflict and displacement combined with epidemics and pandemics model which is adapted to African countries. It was then a question of putting this model to the test of facts. It appears that political instability in CAR positively affects the rate of child mortality and thus deteriorates the health state of populations living in Cameroon. Several reasons justify this argument: the uncontrollable influx of refugees from one country to the other negatively affects the host country via impairment of health care provision, the spread of epidemics and pandemics throughout the Cameroon territory. Refugee camps are a major cause of the deterioration of the health system due to living conditions that refugees suffer. This causes the resurgence of many diseases. The Cameroonian state should thus take measures to limit the impact of political instability in CAR on the health states of Cameroonians.

The CEMAC authorities will benefit to eradicate or at least lessen political instability in the sub-region. This requires more targeted measures. The first target is the establishment of democratic institutions with the aim of improving the living conditions of populations; promote good governance and the alternation on power among others. The second target is the management of conflicts in the sub-region, by establishing an autonomous sub-regional rapid intervention force that aims to act as a dissuasive effect against all those out there who try to destabilize a member of the union. And this force can intervene in cases of force majeure. The third target is managing refugee camps, improving their quality of life through clean environment, access to education, health and employment in order to reduce disease problems (epidemic, pandemic, etc.).

This study shows the influence of political instability in a country over the state of health of the population of another country. We assumed that only political instability from the country affects the neighboring country whereas we could have other elements from the fragile state influencing the state of health of people living in the neighboring country. The study could be improved by including other affecting determinants and by enlarging the panel of countries, given that CAR is not the only neighboring country to Cameroon undergoing political unrest.

REFERENCES

- ABESSOLO, Y. (2003), « Instabilité politique et performance économique : une évaluation du cas du Tchad », Yaoundé II, Cameroun. Disponible sur : <http://harribey.u-bordeaux4.fr/colloques/abessolo.pdf>
- ADES A., CHUA H. B. (1997), “Thy neighbor’s curse: Regional instability and economic growth”, *Journal of Economic Growth*, Vol. 2, No. 3, pp. 279-304.
- ALESINA A., ÖZLER S., ROUBINI N., SWAGEL P. (1992), “Political instability and Economic Growth”, *NBER, Working paper N° 4173*.
- ALESINA, A., PEROTTI, R. (1993), “Income distribution, political instability and Investment”, *NBER, Working paper N° 4486*.
- ARROW (1963), “Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care”, *The American Economic Review*, Vol. 53, No. 5, pp. 941-973
- AZAM, J-P., BERTHELEMY, J-C., CALIPEL, S. (1996), “Risque politique et croissance en Afrique”, *Revue économique*, Vol. 47, No. 3, pp. 819-829.
- BARRO, R. J. (1996a), “Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study”, *National Bureau of Economic Research, Working Paper N° 5698*.
- BARRO, R. J. (1996b), “*Democracy and Growth*”, *Journal of Economic Growth* 1, pp. 1-21.
- BENEFO, Kofi and SCHULTZ, T. Paul (1996), “Fertility and Child Mortality in Cote d’Ivoire and Ghana”, *The World Bank Economic Review*, 10(1): 123-158.
- CAMPOS, N. F., NUGENT, J.B. (2003), “Aggregate investment and political instability: An econometric Investigation”, *Economica*, pp. 533-549.
- CAMPOS, N. F., KARANASOS, G. M. (2007), “Growth, Volatility and political instability: Non-linear Times-Series Evidence for Argentina, 1896-2000”, *IZA DP, N° 3087*.
- CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION. (1992). “Famine-affected, refugee, and displaced populations: Recommendations for public health issues.” *Morbidity and Mortality Weekly Report (RR-13)*, 41, 1-76.
- CORNIA, G. A. (1996), “Labour market Shock, Psychosocial Stress and the Transition Mortality Crisis”, *Research in Progress No. 4*, UNU/WIDER, Helsinki, Finland.
- CORNIA, Giovanni A, RICHARD, J, and FRANCES, S. (1987), “Adjustment with a Human Face”, Vol. I., *Clarendon Press, Oxford*.
- CORNIA, G. A. et HELLEINGER G. K. (1997), “[From Adjustment to Development in Africa: Conflict, Controversy, Convergence, Consensus?](#)”, *The International Journal of African Historical Studies*, Vol. 29, No. 3 (1997), pp. 632-633
- DAVIS, D., & KURITSKY, J. (2002). “Violent conflict and its impact on health indicators in Sub-Saharan Africa, 1980 to 1997.” *Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association*, New Orleans, LA.
- DEVEREUX M. B., WEN J-F. (1998), “political instability, capital taxation and growth”, *European Economic Review* 42, pp. 1635-1651.
- FOSU, A. K. (1992), “Political instability and economic growth: Evidence from Sub-Saharan Africa”, *Economic Development and Cultural Change*, pp. 829-841.
- GERDTHAM U. G., JOHANNESSON M., LUNDBERG L., ISACSON D. (1999), “The Demand for Health: results from new measures of health capital”, *European Journal of Political Economy*, Vol. 15, pp. 501-521.
- GHOBARAH, H., HUTH, P., & RUSSETT, B. (2004). “Comparative public health: The political economy of human misery and well-being.” *International Studies Quarterly*, 39.

- GROSSMAN M. (1972a), "The Demand for Health: A Theoretical and Empirical Investigation", *NBER*, Cambridge.
- GROSSMAN M. (1972b), "On the Concept of Health Capital and the Demand for Health", *The Journal of Political Economy*, Vol. 80, N° 2, pp. 223-255.
- GROSSMAN M. et HELPMAN (1991), "[Quality Ladders in the Theory of Growth](#)", *The Review of Economic Studies*, Vol. 58, No. 1 (Jan., 1991), pp. 43-61
- GUILLAUMONT P., GUILLAUMONT J-S., BRUN J-F (1999), "How instability lowers African Growth", *Journal of African Economics*, Vol. 8, n°1.
- GUSTAFSON, P., GOMES V., VEIIRA, C., JAENSEN, H., SENG, R., NORBERG, R., et al (2001). «Tuberculosis mortality during a civil war in Guinea-Bissau». *Journal of American Medical Association*, N°286, pp. 599-603
- HORTON, R. (1999). "Croatia and Bosnia: the Imprints of War. I: Consequences". *Lancet*. 353(9170):2139-2144.
- JACKMAN R. W, MILLER R. A. (1996), «[A Renaissance of Political Culture?](#)», *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3 (Aug., 1996), pp. 632-659.
- KAGO LELE, J. (1995). « [Tribalisme et exclusion au Cameroun. Le cas des Bamilékés.](#) », *Yaoundé, Cameroun: CRAC*.
- KREVASDOUE J. (2005), « Cohésion sociale et espérance de vie », in *LE MONDE édition du 19.05.05*.
- KHAN, M.M, VAN DIJK J.P, & VAN DEN HEUVEL, W. (2005). "The Impact of Economic and Socio-cultural Context upon Health Policy Outcome in Pakistan". *Eastern Mediterranean Health Journal*, accepted pending revisions.
- LANJOUW, S., MACRAE, J., & ZWI, A.B. (1999). "Rehabilitating Health Services in Cambodia: the Challenge of Coordination in Chronic Political Emergencies". *Health Policy and Planning* 14(3):229-242.
- LEVASSEUR M. (1995), "Perception de l'état de santé", in *Santé Québec, et la santé, ça va en 1992-1993, Rapport de l'Enquête sociale et de santé*, Volume 1. Chapitre 11, pp. 199-209.
- MEDIA 21 (2008). "Access to Health, Rights, needs and realities", journalist workshop, May 25- June 6.
- Migration forcée* (Octobre 2006), Revue.
- MOSLEY and CHEN (1984), "An Analytical Framework for the Study of Child Survival in Developing Countries", *Population and Development Review*, 10 (suppl.): 25-45.
- MWABU, G. (1996), "Health Effects of Market-Based Reforms in Developing Countries", *Working Paper No 120*, UNU/WIDER, Helsinki.
- MWABU, G., J. MWANZIA and W. LIAMBILA (1995), "User Charges in Government Health Facilities in Kenya: Effect on Attendance and Revenue", *Health Policy and Planning*, 10(2): 164-70.
- NAFZIGER, W. E. (1996), "The Economics of Complex Humanitarian Emergencies: Preliminary Approaches and Findings", Working Paper No.119, UNU/WIDER, Helsinki.
- NAVARRO, V. (2000). "Assessment of the World Health Report". *Lancet*. 356:1598-1601.
- ORGANISATION MONDIALE DE LA SANTE (OMS), (2000). "The world health report 2000: Health systems: Improving performance", Geneva, Switzerland.
- ORGANISATION MONDIALE DE LA SANTE (OMS), (1997). "Inter-sectoral Action for Health: A Cornerstone for Health-for-All in the Twenty-first Century". Report of the International Conference, Geneva.
- ORGANISATION MONDIALE DE LA SANTÉ (OMS), (1998), "World Gender and Health: Technical paper". Reference: WHO/FRH/WHD/98.16

- PEROTTI R. (1996), "Growth, Income distribution, and democracy: What the data say", *Journal of Economic Growth*, Vol. 1, No. 2, pp. 149-187.
- PHILLIPS, K.A., MORRISON, K.R., ANDERSEN, R., & ADAY, L.A. (1998). "Understanding the Context of Healthcare Utilization: Assessing Environmental and Provider-Related Variables in the Behavioral Model of Utilization". *Health Services Research*. 33:571-596.
- PONZIO C. A. (2005), "Looking at the Dark Side of Things: Political Instability and Economic Growth in Post-Independence Mexico", *Universidad Autonoma de Nuevo Leon, and Secretaria de Desarrollo Economico*.
- PORTEOUS C. J. (2003), "L'évolution des conflits en Afrique subsaharienne", *Politique étrangère* N°2, pp. 307-320.
- PRASAD B. C. (2002), "Structural Reforms, Political Instability and Economic Growth in Fiji: Sustainability in the long-run", *Development Bulletin*, N° 60, pp. 79-82.
- PRITCHETT, Lant and Lawrence H. SUMMERS (1996), "Wealthier is Healthier", *The Journal of Human Resources*, pp. 841-868.
- ROBERTS, L., HALE, C., BELYAKDOUMI, F., COBEY, L., ONDEKO, R., DESPINES, M. (2001). "Mortality in Eastern Democratic Republic of Congo". New York: *International Rescue Committee*.
- ROBINSON, Mark and Gordon WHITE (1997), "The Role of Civic Organizations in Provision of Social Services: Towards Synergy", *Research for Action* No. 37, UNU/WIDER, Helsinki, July.
- TOOLE, M. J. (1997). "Complex Emergencies: Refugee and other populations". In E. Noji (Ed.), *"The Public Health Consequences of Disasters"*. New York: *Oxford University Press*.
- TORRANCE G. W. (1986), "Measurement of health state utilities for economic appraisal: A Review", *Journal of Health Economics* 5, pp. 1-30.
- TOUNA M. et KAMGNIA, B. D. (2000), "L'Ajustement Structurel en Afrique: l'Investissement Sacrifié?", *Revue Africaine des Sciences Économiques et de Gestion*, Vol. 2, Juillet-Décembre, pp. 5-37.
- TOUNA M. et KAMGNIA, B. D. (1999), "Le Comportement d'Investissement Privé au Cameroun: un Resserrement de la Contrainte Financière", *Recherche et Développement*, n°003, FSEG, Université de Yaoundé II.
- WALT, G., & GILSON, L. (1994). "Reforming the Health Sector in Developing Countries: The Central Role of Policy Analysis". *Health Policy and Planning*. 9(4):353-370.
- YIL Feng (1997), « Democracy, political stability and economic growth », *British Journal of Political Science*, Vol. 27, N° 3, pp. 391-418.
- ZWI, A., & UGALDE, A. (1989). "Towards an Epidemiology of Political Violence in the Third World". *Social Science and Medicine*. 28(7):633-642.